

Duurzame ontwikkelingsdoelen: de stand voor Nederland

**Duurzame
ontwikkelingsdoelen:
de stand
voor Nederland**

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2017–2018	2017 tot en met 2018
2017/2018	Het gemiddelde over de jaren 2017 tot en met 2018
2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2017 en eindigend in 2018
2015/'16–2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2015/'16 tot en met 2017/'18

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag en CCN Creatie, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

ISBN 978-90-357-2488-4

© Centraal Bureau voor de Statistiek (Den Haag/Heerlen/Bonaire), 2018.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron worden vermeld.

Voorwoord

In 2015 werden de leden van de Verenigde Naties (VN) het eens over een agenda voor duurzame ontwikkeling. Alle 193 leden van de VN tekenden voor een ambitieus pakket doelstellingen: de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's). Daarmee verklaren de VN-leden, waaronder Nederland, zich onder meer in te spannen om een einde te maken aan armoede en honger, de aarde te beschermen, de mensenrechten te bewaken en de gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen. In totaal telt het pakket 17 doelstellingen die gerealiseerd dienen te zijn in 2030.

Om de voortgang van deze ambitieuze doelstelling vast te stellen is in VN-verband een lijst van SDG-indicatoren opgesteld. In 2016 heeft het CBS een eerste rapport gepubliceerd met de stand van zaken in Nederland aan de hand van deze indicatoren. Daarvoor werden reeds bij het CBS beschikbare statistieken gebruikt. Het rapport werd nationaal en internationaal zeer goed ontvangen, wat mede de aanleiding was om deze tweede editie uit te brengen. Deze tweede editie is gemaakt in opdracht van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Een uitgebreide en voor deze tweede editie speciaal georganiseerde consultatie van meer dan dertig ministeries, planbureaus, kennisinstituten en maatschappelijke organisaties heeft geleid tot meer data voor een groot aantal aanvullende indicatoren ten opzichte van het eerste rapport. De toegevoegde data voor de SDG's komen daarmee in deze tweede editie dan ook van een belangrijk deel van instellingen buiten het CBS. Het globale beeld dat uit de SDG-metingen naar voren komt, is dat Nederland op een aantal terreinen op een hoge plaats in de Europese rangorde staat: ons bruto binnenlands product per persoon is een van de hoogste in de Europese Unie (EU) en relatief veel Nederlanders hebben vertrouwen in instituties. Een nieuw beschikbare indicator laat zien dat het openbaar vervoer goed toegankelijk is in Nederland: 98,5 procent van de bevolking woont minder dan twee km van de dichtstbijzijnde ov-halte. Op andere terreinen staat Nederland op een lage plaats in de Europese rangorde. Ons aandeel hernieuwbare energie behoort tot één van de kleinste in Europa, en ook het aantal vrouwen in managementfuncties is naar verhouding één van de kleinste. Dit en nog veel meer kunt u lezen in deze tweede editie.

Naast deze publicatie over de SDG's besteedt het CBS ook specifiek aandacht aan duurzame ontwikkeling. In het kader daarvan ontwikkelt het de Monitor Brede Welvaart waarvan de eerste editie in mei van dit jaar zal verschijnen.

Tot slot wil ik mijn dank uitspreken aan alle organisaties die hebben deelgenomen aan de maatschappelijke consultatie. Zij hebben er mede voor gezorgd dat er in deze publicatie aanzienlijk meer informatie over de SDG-indicatoren opgenomen is voor Nederland dan in de vorige publicatie.

Directeur-Generaal CBS
Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Den Haag/Heerlen/Bonaire, maart 2018

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	6

1. Inleiding 8

2. De VN-doelstellingen voor duurzame ontwikkeling 12

2.1	De 2030 Agenda en de SDG's	13
2.2	De eerste SDG-indicatorrapporten	14
2.3	Kanttekeningen bij de SDG's	14

3. Indicatoren voor het monitoren van de SDG's 16

3.1	Metten van de SDG-indicatoren	17
3.2	Eerste nationale SDG-rapportage	18
3.3	Maatschappelijke consultatie	19

4. Hoe staat Nederland ervoor? 21

Statistische bijlage 62

Bijlagen 91

I	Duurzame ontwikkeling	92
II	Selectie van indicatoren	96

Literatuur en bronnen	98
Afkortingen	102
Medewerkers	104

Samenvatting

Eind 2015 werd door de leden van de Verenigde Naties de toekomstagenda voor duurzame ontwikkeling 2015–2030 vastgesteld. Deze agenda bestaat uit 17 duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's), verder uitgewerkt in 169 subdoelen. Voor elk van deze doelen zijn in VN-verband één of meer indicatoren vastgesteld om de ontwikkeling te monitoren. Thans telt de officiële indicatorenlijst 244 indicatoren. Vijftig hiervan hebben betrekking op het monitoren van de implementatie van beleid, de zogenaamde '*means-of-implementation*'-indicatoren. Deze indicatoren geven aan in hoeverre middelen die ingezet kunnen worden om de doelen te behalen ook daadwerkelijk zijn ingezet. De overige 194 zijn zogenaamde 'doelindicatoren'. Deze geven voor ieder land aan waar het staat.¹⁾

In 2016 rapporteerde het CBS (2016) als eerste statistische bureau in de wereld een zogenaamde nulmeting van de duurzame ontwikkelingsdoelen. Er werd gerapporteerd over 64 indicatoren uit de officiële indicatorenlijst, 35 indicatoren als een alternatief voor officiële indicatoren en 30 extra indicatoren om een meer compleet beeld te geven of om missende thema's aan te vullen. Het CBS heeft hierbij de internationale indicatorenlijst waar mogelijk gevolgd. Extra indicatoren zijn alleen gebruikt als het echt niet anders kon. Voor 34 van de toen 192 officiële doelindicatoren werd in het rapport beoordeeld dat ze door Nederland al waren behaald of niet relevant waren.

Na de publicatie van het eerste rapport heeft een uitgebreide consultatie plaatsgevonden met meer dan dertig partijen, zoals ministeries, planbureaus, kennisinstituten en maatschappelijke organisaties. Ook binnen het CBS zijn acties ondernomen om een deel van de indicatoren die ontbraken in de nulmeting alsnog te kunnen opnemen. Dit alles heeft ertoe geleid dat nu kan worden gerapporteerd over 98 officiële indicatoren, 34 meer dan in 2016, en 21 alternatieve indicatoren. Deze publicatie belicht per SDG een beperkt aantal indicatoren en pretendeert niet daarbij volledig te zijn. Er wordt een aantal relevante, actuele thema's beschreven.

Aantal gemeten en niet-gemeten doelindicatoren^{a)}

Aantal indicatoren in de lijst	194 (192)	100% (100%)
Nederland voldoet (vrijwel) geheel aan het doel of het doel is niet relevant voor Nederland	44 (34)	23% (18%)
Gemeten met officiële indicator	98 (64)	51% (33%)
Gemeten met alternatieve indicator	21 (35)	11% (18%)
Nog te ontwikkelen of moeilijk kwantificeerbaar	31 (59)	16% (31%)

^{a)} Tussen haakjes de aantallen bij de eerste rapportage in 2016.

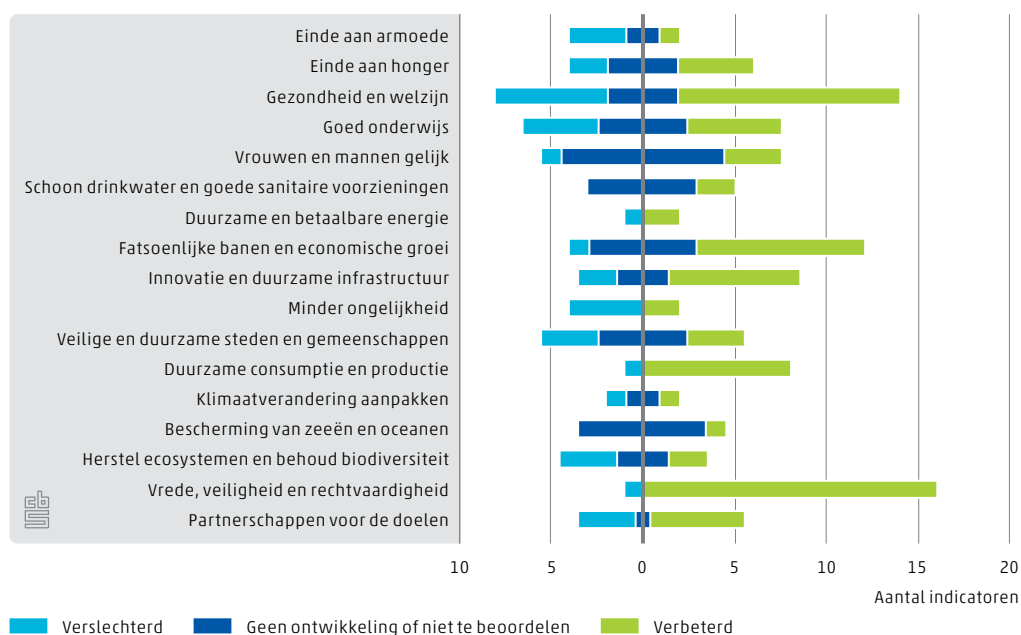
Deze publicatie is gebaseerd op de internationaal vastgestelde lijst van SDG-indicatoren. Tijdens de maatschappelijke consultatie gaven departementen en maatschappelijke organisaties aan dat zij onvoldoende uit de voeten kunnen met alleen de internationale indicatoren. Er zijn nog veel andere indicatoren die een beeld geven van hoe Nederland er op verschillende terreinen voorstaat. Deze blijven, vanwege de gekozen scope, in deze publicatie echter grotendeels buiten beschouwing.

¹⁾ Aanvankelijk telde de lijst 52 *means-of-implementation*-indicatoren en 192 doelindicatoren. De indicatorenlijst wordt echter voortdurend aangepast en uitgebreid. In deze publicatie wordt de meest recente lijst, gepubliceerd in juli 2017, als uitgangspunt genomen.

Voor een deel van de indicatoren is aan te geven of een verandering positief of negatief kan worden beoordeeld. Zo kan bijvoorbeeld in het kader van duurzame ontwikkeling een verkleining van de grondstoffenvoetafdruk als positief worden beoordeeld. Hierbij is niet gekeken naar de omvang en significantie van de verandering, maar alleen naar de richting. De onderstaande figuur geeft per duurzaam ontwikkelingsdoel het aantal indicatoren aan dat tussen de voorlaatste waarneming (meestal 2015, het eerste jaar van de toekomstagenda van de VN) en de laatste waarneming (meestal 2016) een verbetering of verslechtering te zien geeft.

Voor een ander deel van de indicatoren is niet te beoordelen of er sprake is van een verslechtering of verbetering. Soms is dit omdat er slechts voor één jaar een waarneming is maar meestal omdat er geen criteria zijn op basis waarvan een verandering als positief of negatief beoordeeld kan worden. Een voorbeeld van deze laatste categorie zijn de indicatoren voor parttime werk door mannen en vrouwen in het kader van het streven naar gelijkheid tussen vrouwen en mannen (SDG 5). Voor vrouwen is het percentage dat parttime werkt gedaald van 76,9 in 2015 naar 76,4 in 2016. Voor mannen zijn deze percentages respectievelijk 26,5 en 26,3. Het verschil tussen mannen en vrouwen is kleiner geworden maar voor beiden is het percentage gedaald. Echter, zonder norm kunnen deze ontwikkelingen niet als positief of negatief worden beoordeeld.

Aantal indicatoren met een positieve of een negatieve ontwikkeling, gegeven de doelstelling

De publicatie illustreert dat de onderscheiden SDG-indicatoren voor Nederland in meerderheid een positieve ontwikkeling laten zien. Vooral de indicatoren voor de doelstellingen *fatsoenlijke banen en economische groei* (SDG 8), *duurzame consumptie en productie* (SDG 12) en *vrede, veiligheid en rechtvaardigheid* (SDG 16) laten in meerderheid een soms kleine – maar gunstige – ontwikkeling zien. Bij de doelstellingen *einde aan armoede* (SDG 1) en *minder ongelijkheid* (SDG 10) domineert het aantal indicatoren dat een negatieve ontwikkeling signaleert.

1.

Inleiding

De voorliggende publicatie geeft de huidige stand van indicatoren voor de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's) van de Verenigde Naties voor de Nederlandse situatie en omvat ruim de helft van de door de VN voorgeschreven indicatoren. Dit is een forse stijging ten opzichte van de eerste publicatie. Na de publicatie van een eerste verkenning in 2016 werd besloten een tweede rapport te publiceren met daarin aanvullende informatie voor indicatoren waarvoor nog geen data beschikbaar waren. Deze informatie kwam beschikbaar door een uitvoerige consultatie van meer dan dertig partijen: ministeries, planbureaus, kennisinstituten en maatschappelijke organisaties.

Eind september 2015 werden alle leden van de Verenigde Naties het eens over een toekomstagenda voor duurzame ontwikkeling. Alle 193 regeringsleiders, waaronder die van Nederland, zetten hun handtekening onder een ambitieus pakket van doelstellingen voor duurzame ontwikkeling, de SDG's. Deze doelstellingen gelden voor de periode 2015-2030.

De kern van de 2030 agenda bestaat uit 17 doelstellingen, verder uitgewerkt in 169 subdoelstellingen. Voor de implementatie en de monitoring van de vooruitgang zijn de regeringen van de lidstaten verantwoordelijk. Daarbij is afgesproken dat de voor de monitoring benodigde gegevens door de landen zullen worden gerapporteerd, waarbij de nationale statistiekbureaus een belangrijke rol spelen.

1.1 De 17 doelstellingen voor duurzame ontwikkeling

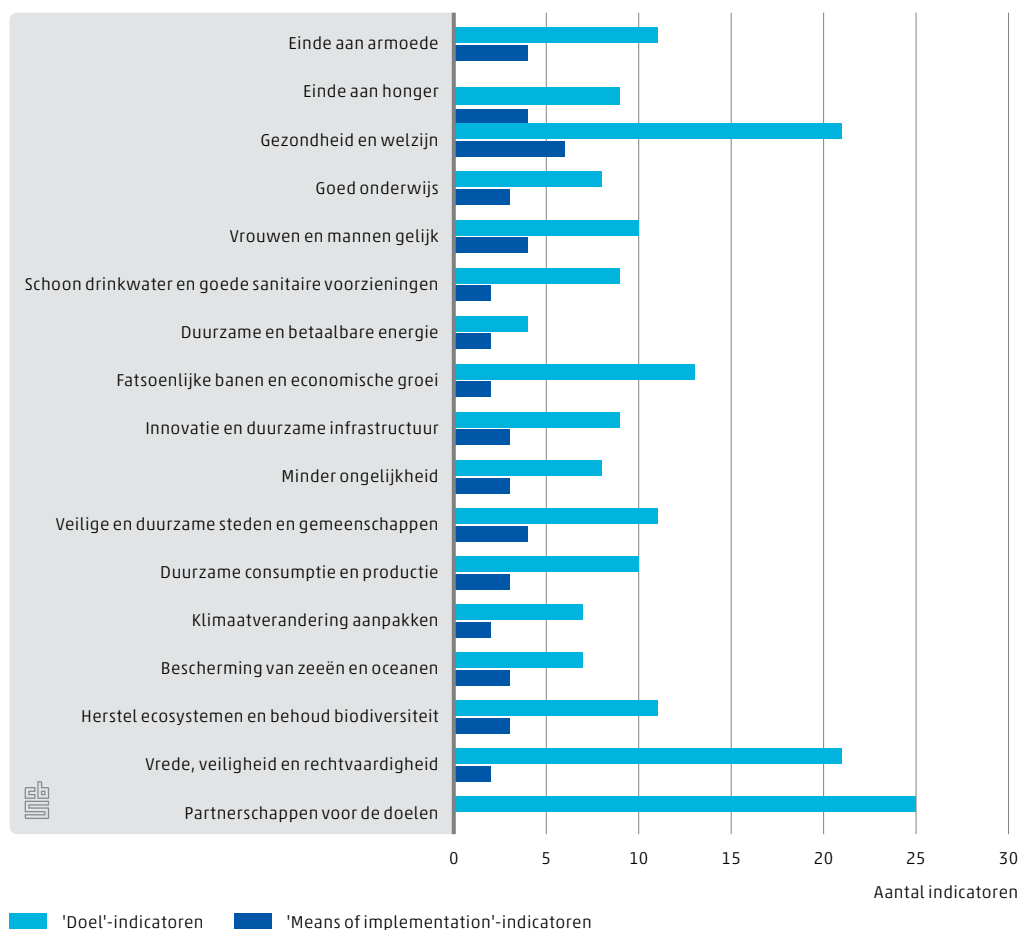
Bron: Verenigde Naties.

Na het vaststellen van de ambitie is er in VN-verband in 2016 ook gewerkt aan het ontwerpen van een meetsysteem voor de rapportage over de voortgang van de SDG's. Het *Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Indicators* (UN, 2016a) gaf een eerste set van indicatoren die nodig zijn voor de monitoring. Een eerste herziening (op tien punten) verscheen in 2017 (UN, 2017a). Na deze herziening telt deze set 232 unieke indicatoren.

Doelstellingen, subdoelstellingen en indicatoren

Om de voortgang naar het behalen van de 17 doelstellingen en 169 subdoelstellingen te monitoren is een set van 244 indicatoren opgesteld. Een negental indicatoren is gekoppeld aan twee of meer subdoelstellingen. Het aantal unieke indicatoren bedraagt 232.

1.2 Doelstellingen en indicatoren

De 244 indicatoren kunnen worden verdeeld in 194 'doel'-indicatoren en 50 'means of implementation'-indicatoren. 'Doel'-indicatoren geven voor ieder land aan waar het staat, 'means of implementation'-indicatoren geven aan in hoeverre middelen die ingezet kunnen worden om de doelen te halen daadwerkelijk ook zijn ingezet. Deze publicatie richt zich uitsluitend op de 194, waarvan 184 unieke, 'doel'-indicatoren.

Een eerste meting van de stand van de SDG-indicatoren voor Nederland verscheen in 2016 (CBS, 2016). Het vormde het startpunt voor een brede maatschappelijke consultatie waarbij ministeries, planbureaus, kennisinstituten en maatschappelijke organisaties werden gevraagd bij te dragen aan het meten van indicatoren waarvoor het CBS momenteel geen data heeft. Dit heeft geleid tot een invulling van een groot aantal aanvullende IAEI-indicatoren. Voor de IAEI-indicatoren die nog niet gemeten kunnen worden of niet relevant zijn voor Nederland, zijn op een aantal plaatsen indicatoren

toegevoegd die wel beschikbaar zijn en/of relevanter zijn voor de situatie in Nederland. Het resultaat is deze publicatie.

Het algemene beeld dat de SDG-publicatie schetst, is dat goed gaat met Nederland in vergelijking met veel andere landen, maar dat er wel aandachtspunten zijn, met name op het gebied van milieu, klimaat, energie en ongelijkheid. Bij deze conclusie moet bedacht worden dat slechts iets meer dan de helft van de SDG-indicatoren direct meetbaar zijn voor Nederland. Naast de voorgeschreven SDG-indicatoren zijn er andere indicatoren die een beeld geven van hoe Nederland er op verschillende terreinen voorstaat. Deze blijven echter in voorliggende publicatie, die zich primair richt op de voorgeschreven internationale indicatoren, grotendeels buiten beschouwing.

Belangrijk voor het realiseren van de SDG's in Nederland is de nationale strategie. Voor veel SDG-(sub)doelen ontbreken momenteel nog nationale ambities en doelstellingen. De nationale strategie zal meer focus geven aan het meetsysteem en helpen bepalen welke indicatoren als eerste moeten worden ontwikkeld. Ook zal de VN-indicatorenlijst in de loop der jaren geregeld worden aangepast binnen VN-verband. Er is daarmee volop uitdaging voor toekomstige verbetering en aanpassing van SDG-monitoring in Nederland.

2.

De VN-doelstellingen voor duurzame ontwikkeling

Eind 2015 werden de leden van de Verenigde Naties het eens over een agenda voor duurzame ontwikkeling. Dit omvat een ambitieus pakket doelstellingen: de zogenaamde Sustainable Development Goals. Deze SDG's worden wereldwijd gezien als één van de belangrijkste beleidsthema's voor de komende 15 jaar. Inmiddels zijn de eerste SDG-indicatorrapporten verschenen, waarin gemeten is hoe landen er nu voor staan.

2.1 De 2030 Agenda en de SDG's

In september 2015 sloten de 193 regeringsleiders van de lidstaten van de Verenigde Naties een historisch akkoord over de 2030 Agenda voor Duurzame Ontwikkeling (UN, 2015). Voor het eerst in de geschiedenis van de VN is daarmee een alomvattend en integraal samenhangend akkoord bereikt over de aanpak van de grote mondiale uitdagingen.

De 17 doelstellingen voor duurzame ontwikkeling (SDG's) gelden voor de periode 2015–2030 en zijn de opvolgers van de millenniumdoelstellingen. In 2000 aanvaardden de wereldleiders de Millennium Development Goals (MDG's), die de grootste problemen in de armste ontwikkelingslanden in 15 jaar moesten halveren. Het ging om doelen op de terreinen armoede, honger, primair onderwijs, milieu (inclusief drinkwater en sanitair), man-vrouw ongelijkheid, sterfte onder kinderen en moeders en sterfte door overdraagbare ziekten.

De 17 doelstellingen van de Sustainable Development Goals

1. Einde aan armoede
2. Einde aan honger
3. Gezondheid en welzijn
4. Goed onderwijs
5. Vrouwen en mannen gelijk
6. Schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen
7. Duurzame en betaalbare energie
8. Fatsoenlijke banen en economische groei
9. Innovatie en duurzame infrastructuur
10. Minder ongelijkheid
11. Veilige en duurzame steden en gemeenschappen
12. Duurzame consumptie en productie
13. Klimaatverandering aanpakken
14. Bescherming van zeeën en oceanen
15. Herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit
16. Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid
17. Partnerschappen voor de doelen

Waar de millenniumdoelstellingen vooral gericht waren op het verlichten van de armoede in ontwikkelingslanden, is de 2030 agenda een brede duurzaamheids-agenda voor alle VN-leden wereldwijd, dus ook voor westerse landen zoals Nederland.

De gemaakte afspraken zijn niet wettelijk bindend, maar zijn een inspanningsverplichting. Landen hebben hiervoor getekend en worden opgeroepen om de mondiale SDG's te vertalen naar nationale doelstellingen en beleid en zich te committeren om er alles aan te doen om bij te dragen aan rechtvaardigheid, veiligheid en welvaart in de wereld. In Nederland worden de SDG-activiteiten gecoördineerd door het ministerie van Buitenlandse Zaken (Tweede Kamer, 2016a; Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2016). Dit tweede rapport is ook uitgevoerd in opdracht van dit ministerie.

2.2 De eerste SDG-indicatorrapporten

Medio juli 2016 verschenen er twee rapporten die de startpositie van verschillende landen (waaronder Nederland) vergelijken bij het behalen van de SDG-doelen.

De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) publiceerde het rapport *Measuring distance to the SDGs targets* (Boarini et al., 2016). Het gaat om een pilot aan de hand van uitgebreide 'country performance reviews' en algemene studies. De OESO beoordeelt de startpositie van Nederland aan de hand van de helft van de subdoelen als 'very good'.

Vrijwel tegelijkertijd publiceerden de Bertelsmann Stiftung en het Sustainable Development Solutions Network (SDSN) de *SDG Index & Dashboards* (Sachs et al., 2016). Hierin werd voor 149 landen bepaald hoeveel inspanningen er nog nodig zijn om aan de SDG-doelstellingen te voldoen. In de uiteindelijk bepaalde ranglijst bezette Nederland de achtste plaats (van 149 landen). Medio 2017 verscheen een update van dit rapport waarin Nederland was gezakt naar de dertiende plaats op de ranglijst (Sachs et al., 2017). De belangrijkste reden hiervoor is dat in de tweede editie ook de effecten van Nederlands handelen in het buitenland worden meegenomen.

In november 2016 bracht het CBS als eerste statistisch bureau een SDG-rapportage uit (CBS, 2016). Daarna volgden andere bureaus waaronder die van Duitsland (Destatis, 2017a en 2017b), Italië (ISTAT 2017), Zweden (Statistics Sweden, 2017), Frankrijk (<https://www.insee.fr/en/statistiques/2879089>) en de Verenigde Staten (<https://sdg.data.gov/>).

2.3 Kanttekeningen bij de SDG's

Sinds de start zijn er ook meer kritische geluiden te horen over de SDG's en de voorgestelde indicatorenset van de VN. In tegenstelling tot de CES-indicatoren ontberen de VN-doelstellingen bijvoorbeeld een duidelijk theoretisch fundament. Samenhang, zoals zichtbaar gemaakt in het CES-meetsysteem (Smits en Eding, 2015), wordt niet direct zichtbaar bij de SDG's. Zo maken lang niet alle kapitaalindicatoren, die van wezenlijk belang zijn om het intergenerationele aspect (de relatie tussen heden en toekomst, zie het kader over het CES-raamwerk) van duurzaamheid te monitoren, deel uit van de VN-lijst. Ook zijn er weinig footprintindicatoren opgenomen, die aangeven in welke mate productie- en consumptieactiviteiten van het ene land een druk leggen op de rest van de wereld of op het milieu.

Hedström (2016) constateert dat, hoewel de VN erkennen dat het bbp te beperkt is als meetlat voor welvaart en welzijn, de lijst met indicatoren geen alternatieve maatstaf voor welvaart en welzijn bevat. In het rapport van de ICSU/ISSC (2015) wordt aangegeven dat maar 29 procent van de indicatoren volledig gedefinieerd is met metadata, dat 54 procent gespecificeerd dient te worden en dat 17 procent nog significante inspanningen voor internationale harmonisatie vergt. Een review van de indicatorenset zou zich vooral moeten richten op consistentie met bestaande internationale afspraken en processen, implementatiemogelijkheden en meetbaarheid.

In het rapport wordt verder een aantal concrete aanbevelingen gedaan, zoals het formuleren van een overkoepelend hoofddoel die de onderliggende 17 doelen meer met elkaar verbindt, het aanbrengen van meer focus, en het verder specificeren (waar mogelijk) van de doelen. Aanvankelijk was het bij het vaststellen van SDG-indicatoren ook de bedoeling om 17 hoofdindicatoren voor de verschillende duurzaamheidsdoelen te ontwikkelen. Het politiek draagvlak hiervoor bleek uiteindelijk nog onvoldoende te zijn.

3.

**Indicatoren voor
het monitoren
van de SDG's**

Op dit moment is voor Nederland iets meer dan de helft van de SDG-indicatoren direct meetbaar. Hoewel een deel van de overige indicatoren niet relevant is voor Nederland, blijven er nog voldoende indicatoren over die nog ontwikkeld kunnen worden om aanvullende informatie over de Nederlandse situatie te geven.

3.1 Meten van de SDG-indicatoren

Een belangrijke vraag is hoe gemonitord kan worden in hoeverre Nederland en andere landen op de goede weg zijn om de gestelde doelen te realiseren. De VN erkennen dat nationale statistische instituten daar een belangrijke rol in kunnen en moeten spelen. Bij het vaststellen van de SDG's is benadrukt dat een internationale geharmoniseerde database van indicatoren van belang is. Data van landen en regio's moet immers met elkaar te vergelijken zijn. Daartoe is door de Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators (IAEG-SDGs) in 2016 een eerste lijst met indicatoren opgesteld (UN, 2016a). Nederland, vertegenwoordigd door het CBS, is een van de vier EU-leden van deze groep. De lijst is in de 47e sessie van de VN Statistische Commissie in maart 2016 vastgesteld als een pragmatisch startpunt dat verfijningen en verbeteringen zal ondergaan in de loop der jaren.¹⁾ De lijst is in juli 2016 nog eens onderschreven in de ministeriële verklaring na het High-Level Political Forum on Sustainable Development, dat plaatsvond onder auspiciën van de Economische en Sociale Raad van de VN (UN ECOSOC, 2016). In 2017 werd deze lijst op tien plaatsen aangevuld of aangepast (UN, 2017a) en nieuwe aanpassingen en uitbreidingen zijn nog in voorbereiding. De eerste grote herziening van de VN-indicatorenset is voorzien in 2020. Door meerdere onderzoekers bij diverse internationale organisaties zijn eerste (voorlopige) indicatorrapporten uitgebracht die voor het eerst westerse landen beoordelen en vergelijken op de duurzaamheid van hun ontwikkeling. Prominente voorbeelden zijn Kroll (2015) en de in hoofdstuk 3 beschreven rapporten van Sachs et al. (2016) en Boarini et al. (2016). Verder hebben de VN (UN 2016b, 2017b) een eerste rapport uitgebracht waarbij regio's in de wereld zijn vergeleken. De onderliggende data van dit rapport bevatten gegevens voor de afzonderlijke landen. Al deze bovengenoemde rapporten omvatten data voor Nederland, maar zetten Nederland niet centraal. Bovendien vergelijken ze Nederland niet specifiek met EU-landen (zoals het CBS in voorliggende publicatie doet) maar met andere landen (OESO-landen en overige VN-leden). Door het CBS is in eerste instantie specifiek voor Nederland gekeken naar de beschikbaarheid van data voor SDG-indicatoren (CBS, 2016). Daarbij heeft het CBS zich, in eerste instantie, beperkt tot de 'doel'-indicatoren (1.1, 1.2, 1.3 enz., zie UN, 2016a). Nederland zal in elk geval moeten meten waar het staat (doelen). De overige indicatoren zijn de zogenaamde '*means of implementation*'-indicatoren (1a, 1b, 2a enz.). Dit zijn de middelen die ingezet zouden moeten worden om de doelen te behalen. Voor deze '*means of implementation*'-indicatoren was, en is ook in deze editie, geen eerste meting uitgevoerd door het CBS.

Het ontbreken van precieze definities en metadata voor veel SDG-indicatoren heeft effect gehad op de keuze die het CBS heeft gemaakt voor de indicatoren. Landen krijgen in het SDG-raamwerk in rapportages op nationaal en regionaal niveau overigens ook

¹⁾ <http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/03/un-statistical-commission-endorses-global-indicator-framework/>

expliciet de ruimte om alternatieve of aanvullende indicatoren te meten. Deze kunnen SDG-indicatoren waarvoor (nog) geen nationale data beschikbaar zijn vervangen, maar kunnen ook in de plaats komen van SDG-indicatoren waarvoor landen zelf menen dat een alternatieve of aanvullende indicator een ander of beter licht werpt op (eventueel voor een land specifieke) uitkomsten bij een bepaald SDG-doel. Andere onderzoekers hebben eveneens alternatieve en aanvullende indicatoren toegepast, ook statistici bij de VN zelf (zie UN, 2016b).

Wat de informatievraag nog groter en complexer maakt, is dat de 2030 Agenda als uitgangspunt heeft dat een doel pas is gehaald als niemand in de bevolking is achtergebleven (het principe van *leave no one behind*). Om dit te kunnen meten, moet onderscheid worden gemaakt tussen individuen in de bevolking. Dit impliceert desaggregatie van indicatoren naar diverse groepen (geslacht, opleidingsniveau, leeftijd, handicap, enzovoort). Voor veel van de beschikbare indicatoren zijn niet alle gewenste uitsplitsingen beschikbaar. Een tweede, internationale, aspect van *leave no one behind* is dat landen niet achterblijven bij andere landen. Vooral voor ontwikkelingslanden is de achterstand in informatie om de SDG-indicatoren te kunnen meten groot. Deze landen zullen hierin steun nodig hebben. In internationaal verband wordt nog gesproken over de exacte invulling van de desaggregatie van indicatoren. Omdat hier nog geen internationale overeenstemming over is, worden deze uitsplitsingen naar groepen in dit rapport buiten beschouwing gelaten.

3.2 Eerste nationale SDG-rapportage

Op 24 mei 2017 werd de eerste nationale SDG-rapportage aangeboden aan de Tweede Kamer. Aan het stuk, getiteld *Nederlandse rapportage over de duurzame ontwikkelingsdoelen*, hebben naast de rijksoverheid ook de decentrale overheden, het bedrijfsleven en de financiële sector, het maatschappelijk middenveld, kennisinstellingen en jongeren (via de Nationale Jeugdraad) een bijdrage geleverd.

Dit rapport vormde tevens de basis van de Nederlandse presentatie op het *High Level Political Forum* (HLPF) van de VN op 19 juli 2017. Tijdens deze presentatie gingen Minister Ploumen van Ontwikkelingssamenwerking en VN-Jongerenvertegenwoordiger Martijn Visser nader in op de Nederlandse situatie en aanpak wat betreft de SDG's. Het beeld dat hieruit naar voren komt is dat Nederland over het algemeen niet slecht voorstaat voor wat betreft de doelstellingen. Toch werden er ook een aantal aandachtspunten genoemd, zoals uitstoot van broeikasgassen, beloningsverschillen tussen mannen en vrouwen op de werkvloer en de aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt. Het eerste SDG-rapport van het CBS was een belangrijke input voor de eerste nationale SDG-rapportage van Nederland.

Voortraject

De betrokkenheid van Nederland bij duurzame ontwikkeling heeft al een veel langere geschiedenis. Zo heeft Nederland vanaf 2000, via haar ontwikkelingsbeleid, actief bijgedragen aan de voorloper van de SDG's, de *Millennium Development Goals*. Met investeringen in onder meer basisonderwijs, toegang tot schoon drinkwater en vaccinatie

van kinderen, heeft Nederland fors bijgedragen aan de spectaculaire vooruitgang die in ontwikkelingslanden op deze punten is geboekt.

Nederlandse implementatie

De implementatie van de SDG-resolutie is op 1 januari 2016 van start gegaan, primair op het niveau van lidstaten. De Nederlandse implementatie van de SDG's richt zich enerzijds op het eigen grondgebied en de voetafdruk (de negatieve effecten van consumptie hier op mens en milieu elders) en anderzijds op internationale samenwerking. Naast de rijksoverheid dragen veel partijen actief bij aan de implementatie: decentrale overheden, het bedrijfsleven en de financiële sector, het maatschappelijk middenveld, kennisinstellingen en de Nationale Jeugdraad.

In de eerste nationale SDG-rapportage voor Nederland geven de genoemde partijen een impressie van de relevante ontwikkelingen in hun sector, waarbij antwoord wordt gegeven op de volgende drie vragen: wat zijn volgens u de belangrijkste actiepunten waar Nederland veel heeft bereikt en waar moeten we nog aan werken? Wat is uw mening over de manier waarop de SDG's in Nederland worden opgepakt en heeft u suggesties? Hoe draagt u zelf bij aan de implementatie van de SDG's binnen en buiten Nederland?

Voor de implementatie van de SDG's zijn in Nederland geen nieuwe institutionele voorzieningen gecreëerd; uitgangspunt is om primair gebruik te maken van de structuren die organisatorisch en procedureel al aanwezig zijn in Nederland. Zowel lokaal als centraal zijn daar voorzieningen aan toegevoegd: platforms, campagnes, websites en coördinatiepunten. Betrokken partijen zijn het erover eens dat de implementatie gebaat is bij uitbreiding van de informatie en communicatie over de SDG's (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2017).

3.3 Maatschappelijke consultatie

Na het verschijnen van de eerste publicatie (CBS, 2016) is er een uitgebreide consultatie geweest van meer dan dertig partijen: ministeries, planbureaus, kennisinstututen en maatschappelijke organisaties. En ook binnen het CBS zijn acties ondernomen om een deel van de indicatoren die ontbraken in de inventarisatie alsnog te kunnen opnemen. Uitgangspunt voor de maatschappelijke consultatie was de stand van zaken met betrekking tot de beschikbaarheid van SDG-indicatoren zoals vastgesteld in de eerste inventarisatie. Het doel van de consultatie was enerzijds indicatoren die ontbraken op te kunnen nemen in de tweede editie, en anderzijds al beschikbare indicatoren waar mogelijk te verbeteren en/of verfijnen.

Voorafgaand aan de maatschappelijke consultatie is een duidelijk en transparant toetsingskader opgesteld. Niet-CBS-data die worden gebruikt de om SDG-indicatoren te meten moeten, net als de CBS-data, aan een aantal voorwaarden voldoen. Zo moeten de organisaties die de data verzamelen onafhankelijk zijn, voldoen aan geheimhoudingsverplichtingen en de kwaliteit van hun gegevens borgen. Daarnaast moeten de statistische processen die ze gebruiken verantwoord en toepasselijk, en de data zelf moeten relevant, nauwkeurig, betrouwbaar, actueel en vergelijkbaar zijn.

Voor de maatschappelijke consultatie werd contact gezocht met ruim dertig externe organisaties. Deze werden in eerste instantie schriftelijk benaderd, deels via al bestaande contacten. In eerste instantie ging het om het invullen van de witte vlekken van het eerste rapport: waar het CBS zelf geen cijfer heeft, heeft een andere organisatie dat misschien wel. En in gevallen waar het CBS bij gebrek aan de gevraagde indicator in het eerste rapport een alternatief had opgenomen, waren suggesties voor een beter alternatief ook welkom. In samenspraak met de organisaties werd per geval gekeken naar de best mogelijke invulling van de (ontbrekende) SDG-indicatoren. Veel organisaties beschikten over gegevens waarover het CBS in 2016 nog niet beschikte. Ook zijn vanuit de consultatie meerdere alternatieven aangedragen voor SDG-indicatoren waarvoor in Nederland (nog) geen gegevens beschikbaar zijn of die beter dan de voorgeschreven indicatoren aansluiten bij de Nederlandse situatie. Al met al heeft deze consultatie ertoe geleid dat voor diverse subdoelen één of meer aanvullende (alternatieve) indicatoren beschikbaar zijn. In totaal is in deze tweede editie van de SDG-monitor nu voor 51 procent van de indicatoren informatie beschikbaar.

4.

Hoe staat Nederland ervoor?

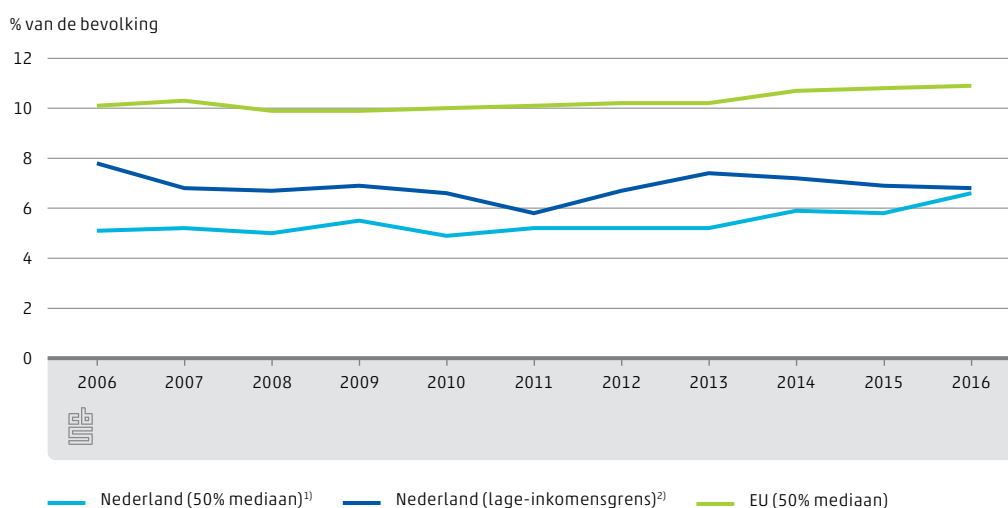
SDG 1. Einde aan armoede

Eén van de fundamenteën van duurzame ontwikkeling is dat overal ter wereld mensen kunnen ontsnappen uit armoede. Dat vereist onder andere betere sociale beschermingssystemen, kans op fatsoenlijk werk voor iedereen en meer weerbaarheid voor arme mensen.

Armoedegrens en lage-inkomensgrens

In Nederland en het grootste deel van de EU is geen sprake van extreme armoede (onder \$1,90 per dag). Armoede in de EU-landen wordt daarom gemeten als het percentage huishoudens waarvoor geldt dat het besteedbaar inkomen ontoereikend is om het consumptieniveau te realiseren dat in dat land als minimaal noodzakelijk wordt geacht. De huishoudens en huishoudensleden met een lager inkomen dan de gangbare norm worden aangemerkt als huishoudens c.q. personen met kans op armoede. Voor de afbakening van (inkomens)armoede worden verschillende inkomensgrenzen gehanteerd. De twee voor deze publicatie gebruikte Europese armoedegrenzen staan voor 50 respectievelijk 60 procent van het mediane gestandaardiseerde besteedbaar inkomen en volgen in het desbetreffende land zowel de prijs- als welvaartsontwikkeling. Het CBS maakt in zijn publicaties gebruik van de lage-inkomensgrens. Deze is afgestemd op het sociaal minimum en vertegenwoordigt door de tijd heen een vast koopkrachtniveau.

4.1 Personen met risico op armoede

¹⁾ 2016 reeksbreuk in onderliggend inkomen.

²⁾ 2011 reeksbreuk in lage-inkomensgrens.

Bron: Eurostat.

Trends in Nederland en de EU

Uitgaande van het Europese criterium van 50 procent van het mediane gestandaardiseerde besteedbare inkomen, zien we voor zowel Nederland als de Europese lidstaten tezamen een stabiel armoederisico in de crisisperiode 2010–2013. In 2014 steeg het armoederisico in de EU en bleef het in de navolgende jaren op dit hogere niveau. Hierbij valt op dat hoewel de economie in veel Europese lidstaten aantrok vanaf 2014 dit geen positieve weerslag lijkt te hebben gehad op het armoederisico volgens de Europese norm. De cijfers op basis van de lage-inkomensgrens laten voor Nederland een evenwichtiger ontwikkelingspatroon zien. Zo steeg volgens de CBS-grens het aandeel

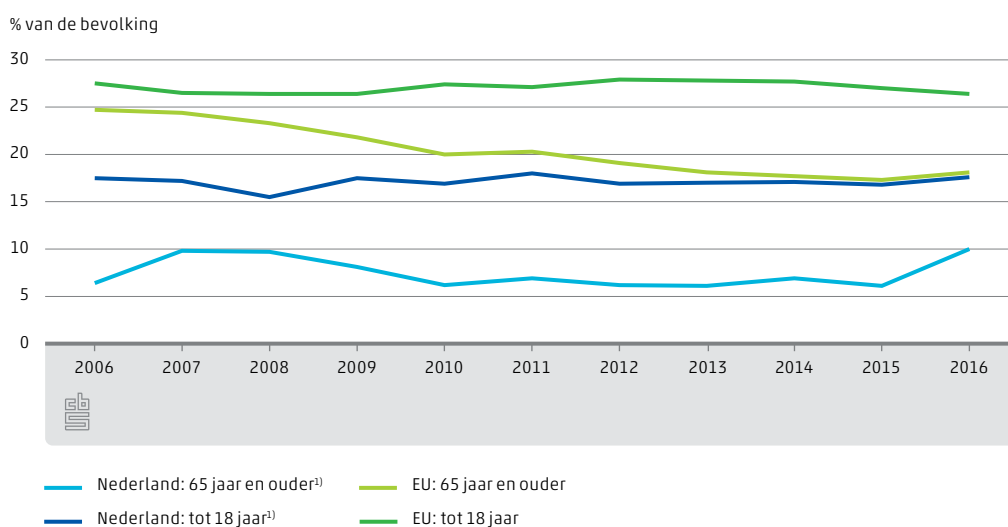
personen met kans op armoede van 5,8 procent in 2011 naar 7,4 procent in 2013. Daarna zette in overeenkomst met de aantrekkende conjunctuur een daling in, en kwam het aandeel personen met een inkomen onder de lage-inkomensgrens in 2016 uit op 6,8 procent.

De cijfers volgens de Europese norm laten duidelijk zien dat het armoederisico in Nederland lager is dan in andere lidstaten. Op Finland en Tsjechië na – met armoedepercentages van respectievelijk 4,9 en 5,3 procent in 2016 – had Nederland met 6,6 procent het kleinste aandeel inwoners met risico op armoede. Ook als het gaat om de intensiteit van armoede, weergegeven als het mediane inkomestekort ten opzichte van de kritische inkomensdrempel, springt Nederland er relatief gunstig uit.

Risico op armoede of sociale uitsluiting

Armoede is breder dan alleen een tekort aan inkomen; het is ook een kwestie van onvoldoende kunnen meedoen in een samenleving. In de EU wordt dan gesproken van het risico op armoede of sociale uitsluiting. Dit bredere armoedeconcept is afgebakend als het risico op inkomensarmoede (60 procent van het mediane inkomen) eventueel in combinatie met ernstige financiële beperkingen en/of een lage werkintensiteit van het huishouden. In Nederland is ook dit risico relatief laag: met 16,7 procent in 2016 was Nederland samen met Tsjechië, Finland en Denemarken één van de landen met het kleinste aandeel inwoners met een risico op armoede of sociale uitsluiting.

4.2 Personen met risico op armoede (60% mediaan) of sociale uitsluiting

¹⁾ 2016 reeksbreuk in onderliggend inkomen.

Bron: Eurostat.

In de gehele EU liep in 2016 26,4 procent van de kinderen jonger dan 18 jaar een risico op armoede of sociale uitsluiting. Dit aandeel bleef in de periode 2006–2016 redelijk stabiel. Onder ouderen nam het aandeel met een risico juist fors af: van de 65-plussers liep ruim 18 procent risico in 2016, in 2008 was dat nog bijna een kwart.

SDG 2. Einde aan honger

Honger bestrijden is niet alleen een kwestie van meer voedsel produceren, maar ook van een eerlijke verdeling van voedsel over de wereld. Goed werkende marktmechanismen, hogere inkomens voor kleine boeren, gelijke toegang tot technologische ontwikkelingen en grond, en meer investeringen dragen hier mede aan bij.

Onder- en overgewicht

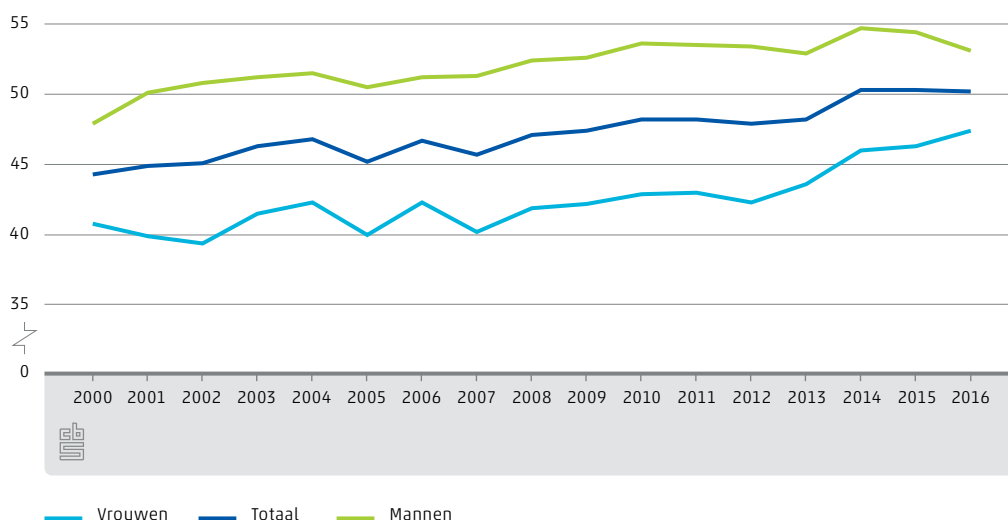
Vergeleken met andere landen in de wereld komt ondervoeding en voedselonzeekerheid niet vaak voor in Nederland. Toch maakten in 2016 135 duizend personen (0,8 procent van de bevolking) gebruik van ondersteuning door de Voedselbanken. Het betreft hier grotendeels mensen met een laag inkomen of schulden.

Zowel nationaal als in de ons omringende landen is overgewicht een meer voorkomend verschijnsel. Uitgaande van de officiële definitie (een BMI van 25 of meer) is er bij iets meer dan de helft van de Nederlanders sprake van overgewicht. Wanneer wordt gekeken naar de gegevens op de langere termijn is er bovendien sprake van een duidelijk stijgende trend. In 2000 was het percentage mensen met overgewicht ongeveer 44, in 2016 was dit opgelopen tot ruim 50.

Internationaal gezien scoort Nederland hiermee overigens nog onder het gemiddelde. In de meeste Europese landen ligt het percentage mensen met overgewicht hoger. Bij een BMI van 30 of meer is er sprake van ernstig overgewicht/obesitas. In Nederland heeft ongeveer 13 procent van de bevolking (20 jaar en ouder) ernstig overgewicht, vrouwen iets vaker dan mannen.

4.3 Personen met overgewicht in Nederland

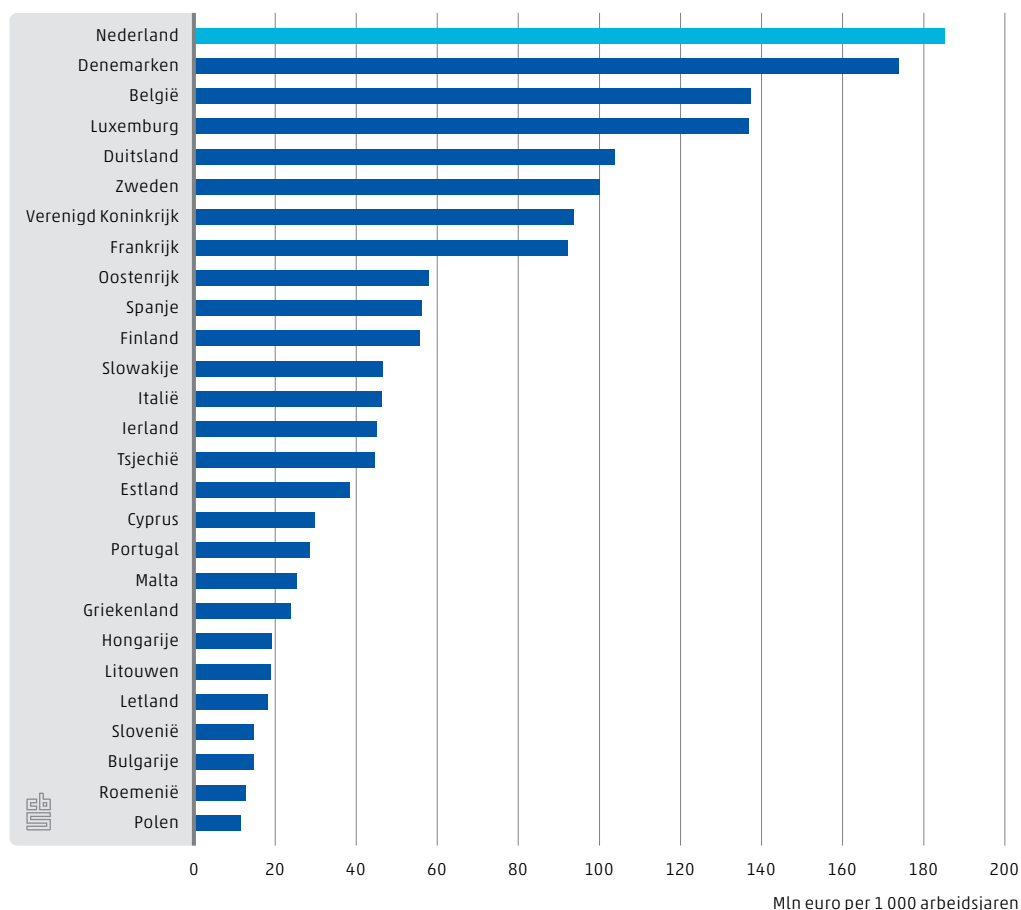
% van de bevolking (20 jaar of ouder)

Landbouwproductiviteit

Qua landbouwproductiviteit draait Nederland, samen met Denemarken, al langere tijd mee in de Europese top. Sinds de eeuwwisseling is het productievolume per eenheid arbeid met ruim 41 procent gestegen.

4.4 Productievolume van de landbouw, 2016

Mineralenoverschot

Deze intensieve landbouw en veeteelt heeft ook een aantal nadelen. Zo staat het intensieve gebruik van de grond regelmatig op gespannen voet met duurzaam bodemgebruik en behoud van biodiversiteit. Een teveel aan mineralen zoals stikstof in de bodem kan leiden tot vervuiling van grond, water en lucht. Door beleidsmaatregelen en inspanningen binnen de landbouw is het nutriëntenoverschot de laatste jaren afgenomen. De Nederlandse landbouwbodem kende lange tijd een groot fosforoverschot. Met behulp van gericht beleid is dit de laatste jaren fors teruggedrongen. In de afgelopen 25 jaar daalde het overschot van 34 naar 3 kg fosfor per hectare.

Ook bij het terugdringen van het stikstofoverschot zijn de afgelopen jaren stappen gezet. Ondanks deze flinke daling, bevindt Nederland zich voor stikstof nog steeds in de Europese achterhoede, op positie 23 van de 25 EU-landen waarvoor cijfers beschikbaar zijn.

De afname van het nutriëntenoverschot bij de Nederlandse landbouwbodem komt doordat de toediening van meststoffen flink daalde, terwijl de oogst in veel mindere mate afnam. In de veehouderij was er zelfs een toename van dierlijke productie, terwijl de dieren minder voer kregen.

SDG 3. Gezondheid en welzijn

Om mondiale gezondheidsvraagstukken zoals betere zorg rond zwangerschap en geboorte, betere gezondheidszorg voor kinderen en het uitbannen van infectieziekten aan te pakken, is het belangrijk dat iedereen toegang heeft tot veilige, effectieve en betaalbare zorg en medicijnen.

Bovengenoemde gezondheidsvraagstukken zijn universeel, maar de relevantie hangt per land sterk af van de welvaart. Om de situatie in Nederland te beschrijven wordt in het kader van de SDG's naar één overkoepelende indicator gekeken – de gezonde levensverwachting – en enkele specifieke indicatoren op het vlak van preventie, een onderwerp dat veel aandacht krijgt in het huidige regeerakkoord.

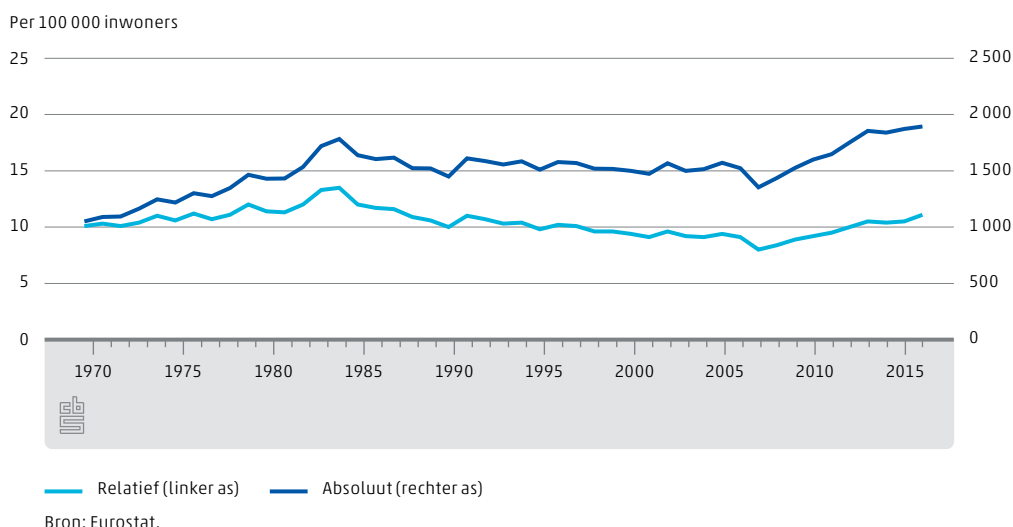
Gezonde levensverwachting

Hoewel Nederland over het algemeen hoger scoort ten opzichte van andere landen als het gaat om de kwaliteit en toegankelijkheid van de gezondheidszorg (RIVM, 2014), is de levensverwachting niet of nauwelijks hoger dan gemiddeld. Bij geboorte ligt de levensverwachting van de Nederlandse man met 80 jaar iets boven het EU-gemiddelde, die van de vrouw met 83 jaar op dat gemiddelde. Kijken we naar de *gezonde* levensverwachting bij geboorte, dan zien de Nederlandse cijfers er iets ongunstiger uit. Nederlandse mannen komen dan net onder het Europese gemiddelde uit, Nederlandse vrouwen zelfs vrij ver daaronder (op plaats 22 van de 28 landen). In deze cijfers wordt 'gezondheid' bepaald op basis van beperkingen die mensen ervaren als gevolg van gezondheidsproblemen. Vergelijking met andere EU-landen laat zien dat vooral op jongere en middelbare leeftijden relatief veel Nederlanders aangeven dergelijke beperkingen te hebben. Oudere Nederlanders rapporteren juist wat minder beperkingen dan andere EU-burgers (EHLEIS, 2015), waardoor de gezonde levensverwachting van 65-jarigen iets hoger dan (mannen) of gelijk aan (vrouwen) het Europese gemiddelde is.

Zelfdoding

Wat betreft sterfte per 100 duizend van de bevolking als gevolg van zelfdoding ligt het Nederlandse cijfer vlak bij het Europese gemiddelde. Vooral in de Zuid-Europese landen en het Verenigd Koninkrijk komt zelfdoding relatief minder vaak voor. In Duitsland is het cijfer iets hoger dan in Nederland, in Frankrijk en België beduidend hoger. Van land tot land lopen de ontwikkelingen in de tijd sterk uiteen. Opvallend aan de Nederlandse cijfers is dat het absolute aantal zelfdodingen al jaren toeneemt. Ook het relatieve zelfdodingscijfer is na 2007 toegenomen, na een gestage daling gedurende twee decennia. Vanaf 2013 is dit relatieve cijfer op hetzelfde niveau gebleven. Van land tot land lopen de ontwikkelingen in de tijd sterk uiteen.

4.5 Zelfdoding in Nederland (gestandaardiseerd)

Alcoholgebruik

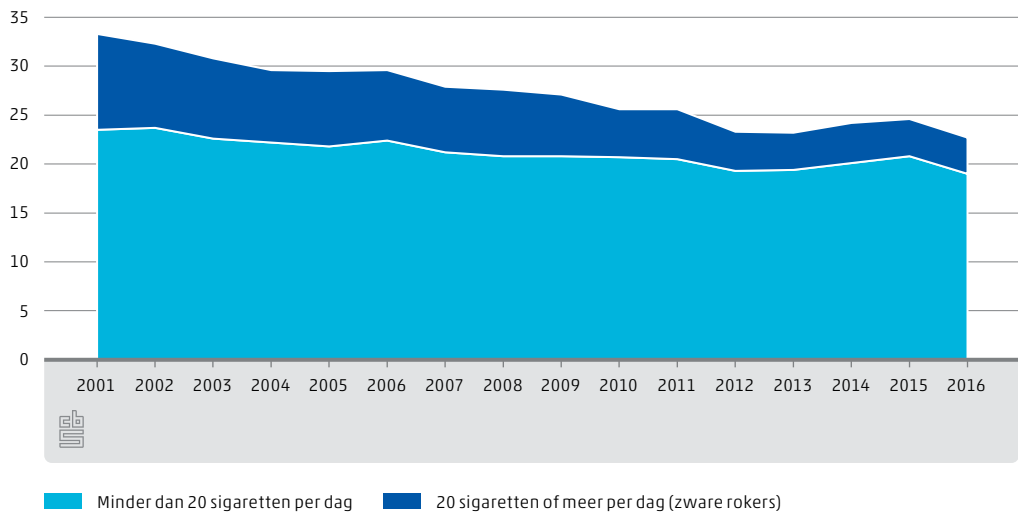
Uitgedrukt in geconsumeerde liters pure alcohol per persoon per jaar (bevolking van 15 jaar en ouder) heeft Nederland in 2015 van een groep van 12 EU-landen waarover cijfers beschikbaar zijn de op één na laagste waarde. Samen met Italië en Ierland laat Nederland de sterkste daling zien in de periode 2000–2015: meer dan 20 procent (OECD, 2017a). Het gemiddelde aantal liters alcohol zegt echter weinig over *problematisch* alcoholgebruik, terwijl de huidige regering juist wil inzetten op het aanpakken daarvan. 'Zwaar drinken' – minstens één keer per week zes of meer (mannen) of vier of meer (vrouwen) glazen op één dag – komt in Nederland vooral voor in de leeftijd van 16-29 jaar. In 2016 was bijna 16 procent van alle twintigers een 'zware drinker'. Het Trimbos-instituut doet één keer in de vier jaar onderzoek naar alcoholgebruik onder scholieren. Het percentage scholieren van 12-16 jaar dat in de afgelopen maand minimaal een keer vijf glazen of meer dronk bij één gelegenheid (*binge drinking*) daalde van 40 procent in 2003 naar 18 procent in 2015 (Dorsselaer, van et al., 2016). Ten slotte, in 2014 werden ruim 70 duizend personen met een aan alcohol gebonden stoornis als primaire of secundaire diagnose behandeld in de specialistische GGZ.

Roken

Volgens de *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014* komt 13 procent van de totale ziektelast door roken (RIVM, 2014a). In Nederland rookt in 2016 18 procent van de bevolking van 15 jaar en ouder dagelijks. Europees gezien zit ons land daarmee in de middenmoot. Het aandeel rokers in de bevolking van 15 jaar of ouder neemt in Nederland al jaren af. In 2016 rookte minder dan een kwart van de bevolking, terwijl dat vijftien jaar eerder nog een derde was. Het aandeel zware rokers (20 sigaretten of meer per dag) is in deze periode gezakt van 10 naar 4 procent. In het trendscenario van de *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018* blijft het percentage rokers dalen, naar 14 procent in 2040, maar worden de verschillen in roken tussen hoog- en laagopgeleiden groter (RIVM, 2017).

4.6 Rokers

% bevolking van 12 jaar en ouder

SDG 4. Goed onderwijs

Goed onderwijs en de mogelijkheid om een leven lang te leren voor iedereen gaat verder dan schoolregistratie: het kijkt ook naar niveaus van bepaalde vaardigheden, de beschikbaarheid van goed opgeleide docenten en geschikte schoolfaciliteiten, en ongelijkheid in schoolresultaten.

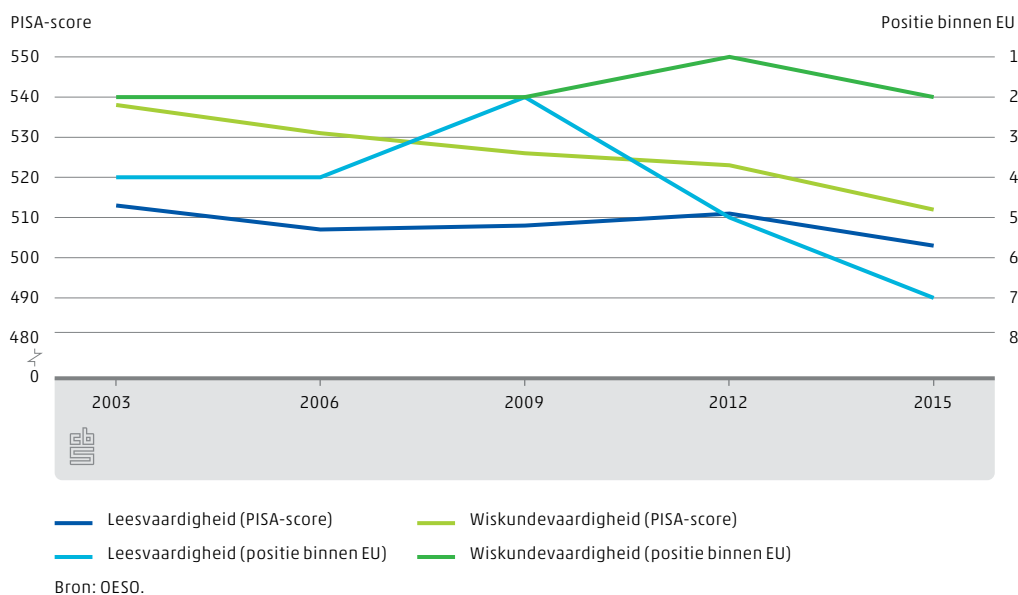
Kennis en vaardigheden van jongeren

Het opdoen van kennis en vaardigheden door jongeren in het onderwijs is belangrijk voor deelname aan vervolgonderwijs, om inzetbaarheid op de arbeidsmarkt te vergroten en om te kunnen functioneren in de samenleving. Met de juiste kennis en vaardigheden kunnen jongeren ook de juiste keuzes maken om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling: op zo'n manier leven en werken dat ook toekomstige generaties in hun behoeften kunnen voorzien.

Kennis en vaardigheden van jongeren worden onder andere gemeten door PISA (*Programme for International Student Assessment*), een driejaarlijks onderzoek van de OESO onder 15-jarigen. Vergeleken met andere EU-landen scoren Nederlandse 15-jarigen de afgelopen jaren bovengemiddeld op de PISA-onderzoeken.

Wat betreft wiskundevaardigheden neemt Nederland in 2015 na Estland de tweede plaats in. Ook in de jaren daarvoor (vanaf 2003) scoren Nederlandse jongeren zeer goed op wiskunde. Er is wel een significant dalende trend in de absolute scores sinds 2003, maar bij de meeste andere EU-landen is deze dalende trend ook zichtbaar. Een duidelijke oorzaak hiervoor is niet aan te wijzen.

4.7 Gemiddelde PISA-score en positie van Nederland binnen de EU

Op leesvaardigheden scoort Nederland in 2015 met een zevende plaats in de EU bovengemiddeld, maar deze positie verslechtert wel vergeleken met de jaren daarvoor. Hoewel de absolute scores sinds 2003 een dalende trend vertonen, is deze daling echter niet significant. In 2009 stond Nederland met leesvaardigheden op de tweede plaats na Finland. Sindsdien is Nederland voorbijgestreefd door onder andere Duitsland, Ierland, en Polen.

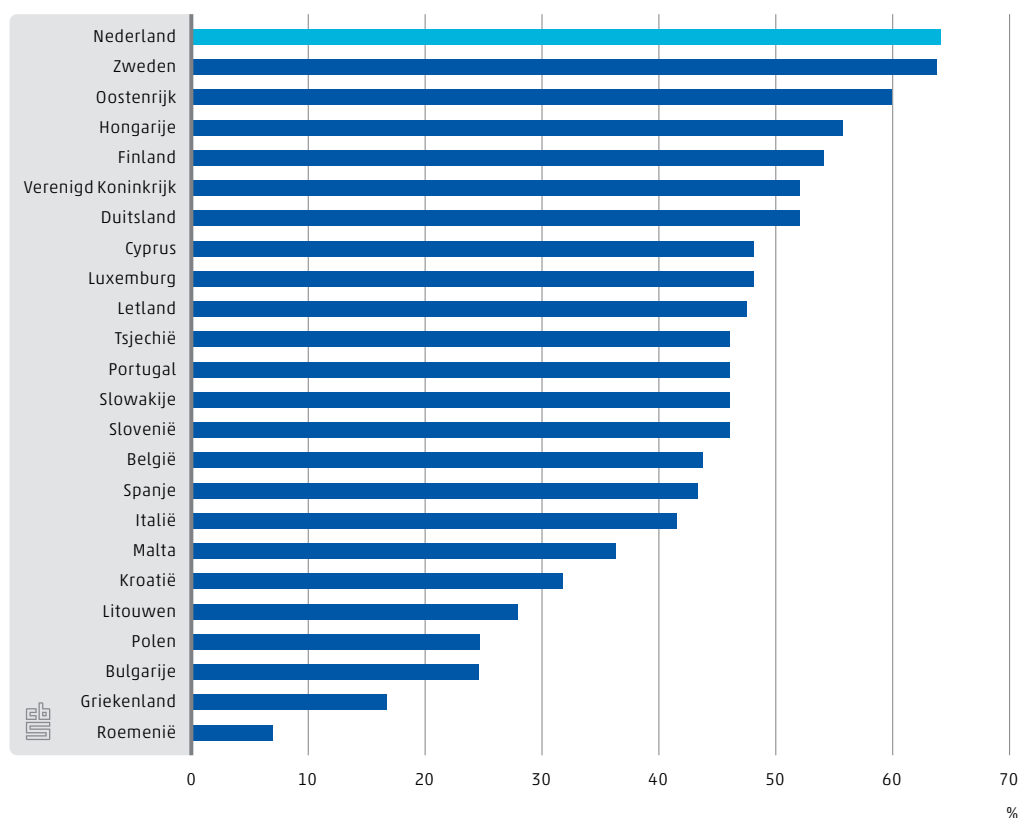
De dalende trend in lees- en wiskundevaardigheden is voor beleidsmakers in Nederland reden om de mogelijke oorzaken hiervan te onderzoeken. Zo heeft het huidige kabinet het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek gevraagd een verdiepend onderzoeksprogramma op te zetten.

Leven lang leren

Een kwalitatief hoogwaardige kenniseconomie met goed geschoold personeel en inzet van moderne technologieën is van belang voor een duurzame economische ontwikkeling. Blijven leren tijdens het werkzame leven zorgt ervoor dat mensen flexibel en duurzaam inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt. De *Adult Education Survey* (AES) van Eurostat meet om de vijf jaar de deelname van volwassenen in de leeftijd 25–64 jaar aan alle formele en niet-formele leeractiviteiten in de voorafgaande twaalf maanden. In Nederland was de deelname in 2016 aan deze leeractiviteiten 64,1 procent. Daarmee behoort Nederland tot de landen met de hoogste deelname aan leven lang leren in de EU.

De opleidingsdeelname van Nederlandse mannen (64,7 procent) is vrijwel gelijk aan die van vrouwen (63,5 procent). Voor vrouwen geldt dat alleen in Zweden – met 68,2 procent – deelname hoger is dan in Nederland. De ambitie van het kabinet is deelname door alle volwassenen in Nederland. Zo is recent bijvoorbeeld het levenlanglerenkrediet in het leven geroepen: iedereen tot 55 jaar die geen recht meer heeft op studiefinanciering kan tegen gunstige voorwaarden geld lenen voor bekostiging van een opleiding in het mbo of het hoger onderwijs.

4.8 Participatiegraad van de bevolking (25-64 jaar) in formeel en informeel leren, 2016

Bron: Eurostat.

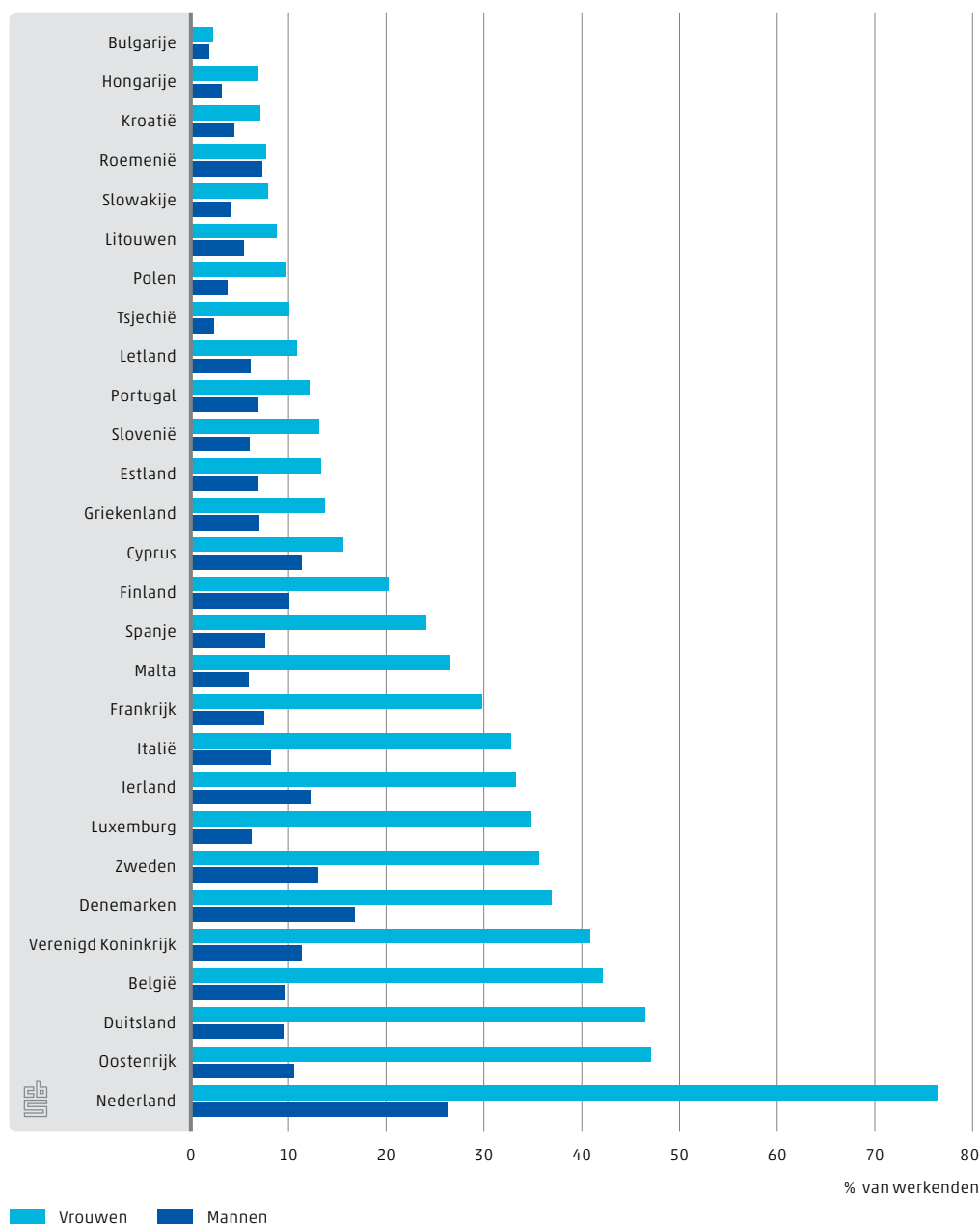
SDG 5. Vrouwen en mannen gelijk

Ongelijkheid tussen mannen en vrouwen duurt wereldwijd voort. Het realiseren van gelijkheid tussen de seksen en de emancipatie van vrouwen en meisjes vergt een voortdurende inzet. Onder meer op juridisch gebied zal veel werk verzet moeten worden om voor alle vrouwen en meisjes in de wereld basisrechten te garanderen.

Deeltijdwerk

In 2016 had 61 procent van de vrouwen tussen 15 en 75 jaar in Nederland betaald werk. Bij de mannen was dit 71 procent. Ruim drie kwart van de werkende Nederlandse vrouwen heeft een deeltijdbaan, dat wil zeggen ze werken minder dan 35 uur per week. Van de Nederlandse mannen is dit ruim een kwart. Zowel bij vrouwen als mannen heeft Nederland in de EU het hoogste percentage deeltijdwerkers. Na Nederland telt Oostenrijk het hoogste percentage parttime werkende vrouwen (47 procent). Ook voor mannen is het verschil met de overige EU-landen groot. Het land met het op één na hoogste aandeel mannelijke deeltijders is Denemarken (17 procent).

4.9 Deeltijdwerk, 2016

Beloningsverschillen

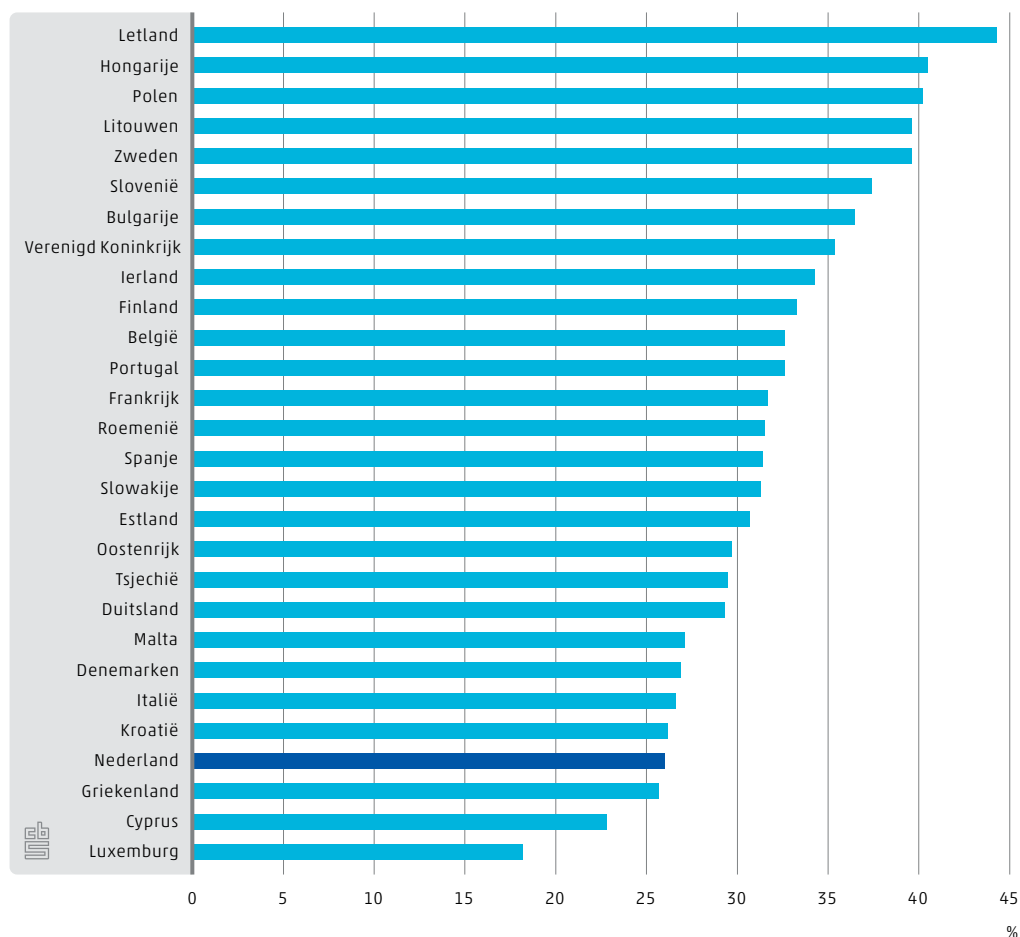
In Nederland verdienden vrouwen in 2016 gemiddeld per uur 15,5 procent minder dan mannen. Het verschil in uurloon is in de loop van de jaren wel steeds kleiner geworden: in 2008 was het nog meer dan 20 procent. Dit verschil is voor een belangrijk deel verklaarbaar uit uiteenlopende opleidingsniveaus, het hebben van deeltijdwerk en werkervaring. Als we zoveel mogelijk corrigeren voor deze verschillen in achtergrondkenmerken resteert een beloningsverschil van 5 procent bij de overheid en 7 procent in het bedrijfsleven. Bij jongeren tot 25 jaar is al vrijwel geen sprake meer van een verschil in beloning, en in de leeftijd 25-29 jaar verdienen vrouwen bij de overheid per uur gemiddeld zelfs iets meer dan hun mannelijke leeftijdsgenoten (CBS, 2016a).

De in Europees verband beschikbare cijfers zijn niet gecorrigeerd naar bovengenoemde achtergrondkenmerken. Nederland neemt een middenpositie in binnen de EU voor wat betreft het ongecorrigeerde beloningsverschil. In verband met het effect van de achtergrondvariabelen kent een vergelijking met andere Europese landen echter zijn beperkingen.

Bestuur en management

Het aandeel vrouwen in het nationale parlement en lokale overheden in Nederland is internationaal gezien hoog en blijft stabiel. In 2017 wordt 38 procent van de zetels (57 zetels) in het nationale parlement bezet door een vrouw. Gemiddeld in de EU is dit 27 procent. Er zijn in Nederland, met 26 procent in 2015, daarentegen relatief weinig vrouwen in het midden- en hogere management in vergelijking met andere EU-landen. De in het regeerakkoord van Rutte II geformuleerde norm van 30 procent wordt daarmee in Nederland nog niet gehaald.

4.10 Deel van de managementposities bekleed door vrouwen, 2015

Bron: UNSD.

(Seksueel) geweld

In 2016 was bij ruim 52 procent van de geweldsdelicten waarvan een vrouw slachtoffer was de dader een bekende van de vrouw. Bij één op de tien vrouwen die slachtoffer was van geweld was de eigen (ex-)partner de dader. Volgens onderzoek van onderzoeksbureau Rutgers (Rutgers, 2017) heeft 22 procent van de vrouwen en 6 procent van de mannen

in Nederland ooit te maken gehad met seksueel geweld. In dit onderzoek is seksueel geweld gedefinieerd als: iemand is gedwongen tot seksuele handelingen en/of heeft ervaring met seksuele handelingen tegen de wil. Over genitale verminking zijn geen internationaal vergelijkbare cijfers beschikbaar. Volgens ramingen van Expertisecentrum Gezondheidsverschillen Pharos betrof het in 2012 in Nederland 29,1 duizend vrouwen in de leeftijd 20–49 jaar (Pharos, 2013).

SDG 6. Schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen

Schoon drinkwater en sanitaire voorzieningen staan aan de basis van duurzame ontwikkeling op tal van terreinen. Hierbij hoort het duurzaam beheer en gebruik van waterbronnen en het faciliteren van water gerelateerde ecosystemen.

Waterkwaliteit

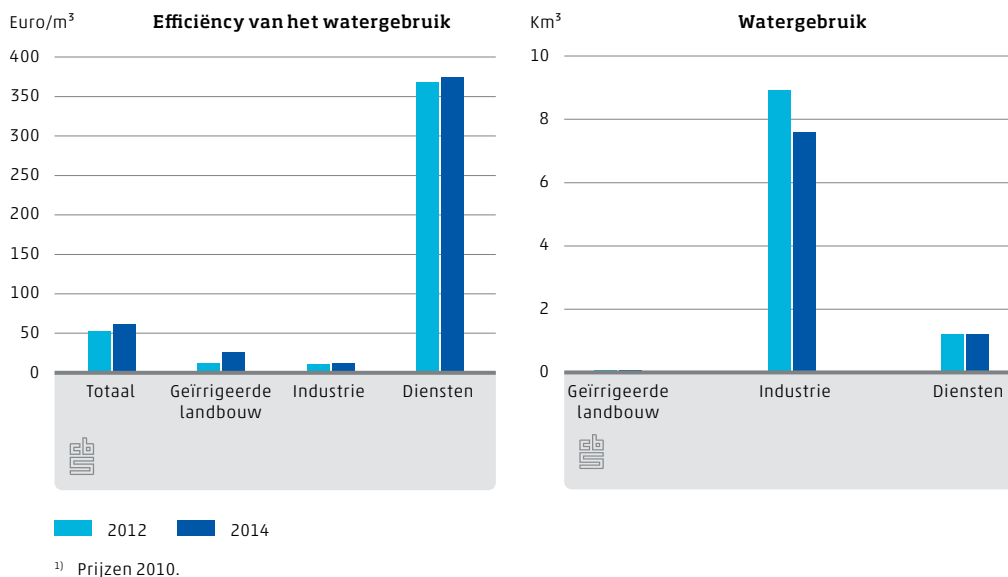
Praktisch iedereen in Nederland heeft toegang tot schoon en betaalbaar drinkwater en tot sanitaire voorzieningen. Ook geldt dat een groot deel van het afvalwater veilig behandeld wordt voorafgaand aan lozing terug naar het milieu. Wel kan de kwaliteit van het water, met name de biologische kwaliteit, verbeterd worden. Dit blijkt uit beoordeling volgens het strenge Europese toetsingskader (Compendium voor de Leefomgeving, 2018). Deze nuancering volgt niet uit de SDG-methodiek omdat deze, in tegenstelling tot het Europese toetsingskader, (vooralsnog) gebaseerd is op een beperkt aantal parameters.

Gebruiksefficiëntie van water

Nederland was één van de zes landen die werden uitgenodigd om de *proof of concept* te testen voor de meting van de SDG-indicatoren voor gebruiksefficiëntie en waterstress (Graveland et al., 2016). De watergebruiksefficiëntie – ook wel aangeduid als waterproductiviteit – relateert de economische prestatie (uitgedrukt als bruto toegevoegde waarde) aan het hiervoor benodigde volume grond- en oppervlaktewater dat onttrokken wordt aan het natuurlijk milieu. Voor deze berekening zijn de economische activiteiten in Nederland verdeeld in drie hoofdsectoren: (geïrrigeerde) landbouw, industrie en diensten. Het resultaat is de ratio toegevoegde waarde (euro)/ kubieke meter (m³). Dat wordt geaggregeerd naar de gehele Nederlandse economie via de aandelen in de totale onttrekking.

De gebruiksefficiëntie volgens het SDG-format werd voor het eerst gemeten in 2012; tussen 2012 en 2014 was er een verbetering van 16,8 procent, ruim 8 procent op jaarbasis. Dit is gelijk aan de verbetering in de industrie, de sector met veruit de grootste onttrekkingen van water. De landbouw verdubbelde bijna het beregende areaal en de watergift. In de deelsector akkerbouw was dit nog sterker, vooral door het droge weer in 2014. Ondanks dat de onttrekking in de landbouw hoger was in 2014, nam de berekende gebruiksefficiëntie meer toe doordat het aandeel van de geïrrigeerde landbouw in de toegevoegde waarde van de landbouw nog sterker toenam. De dienstensector combineert als gewoonlijk hoge toegevoegde waarde met beperkt watergebruik. Op het eerste gezicht lijkt er dus sprake van een positieve trend in deze nog korte periode, hoewel voorzichtigheid bij de interpretatie is geboden (Graveland et al., 2017).

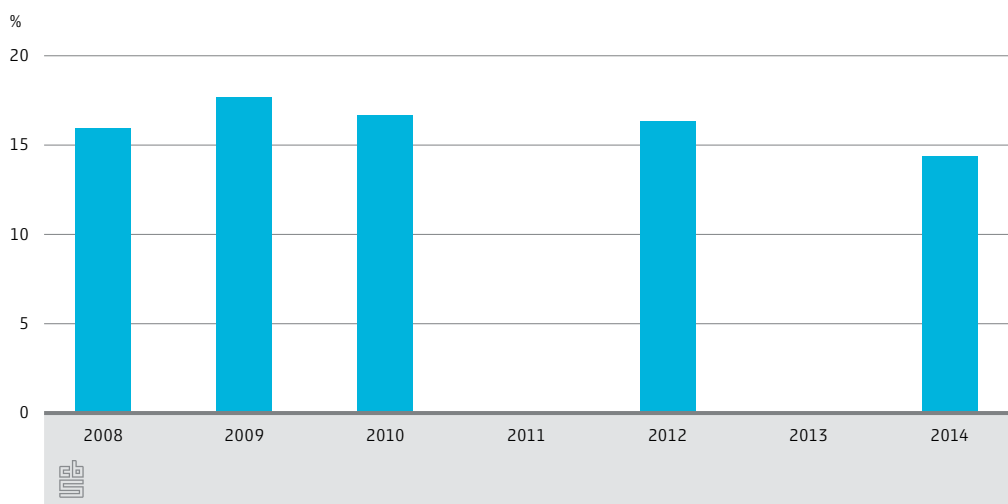
4.11 Watergebruik en efficiëntie van het watergebruik¹⁾

Waterstress

Waterstress wordt bepaald door de onttrekkingen van grond- en oppervlaktewater voor de Nederlandse economie in zijn totaliteit te relateren aan de totale hoeveelheden natuurlijk beschikbaar hernieuwbaar water. Hierbij gaat het om de som van het jaarlijks hernieuwbaar water uit binnenlandse bronnen – de jaarlijkse neerslag minus de verdamping op Nederlandse bodem, inclusief zoetwaterlichamen – en de aanvoer vanuit het buitenland met de rivieren, met name de Rijn en de Maas. De som van deze twee is de hoeveelheid water die beschikbaar is voor gebruik en voor aanvulling van voorraden oppervlakte-, grond- en bodemwater (Graveland et al., 2012, 2016). Dan blijft er nog het nodige over voor andere, meer natuurlijke milieufuncties.

4.12 Waterstress

Uit beschikbare metingen blijkt dat de druk op de beschikbare zoetwatervoorraden door onttrekkingen van oppervlakte- en grondwater tussen 2012 en 2014 met 12 procent

afnam, ruim 6 procent reductie op jaarbasis. Het 2014 niveau lag ook aanzienlijk lager dan in de jaren 2009 en 2010.

SDG 7. Duurzame en betaalbare energie

Om iedereen te laten beschikken over betaalbare, betrouwbare en duurzame energie moet de toegang tot elektriciteit, schone brandstoffen en technologie worden uitgebreid, de energie-efficiëntie verbeterd worden en meer hernieuwbare energie beschikbaar komen.

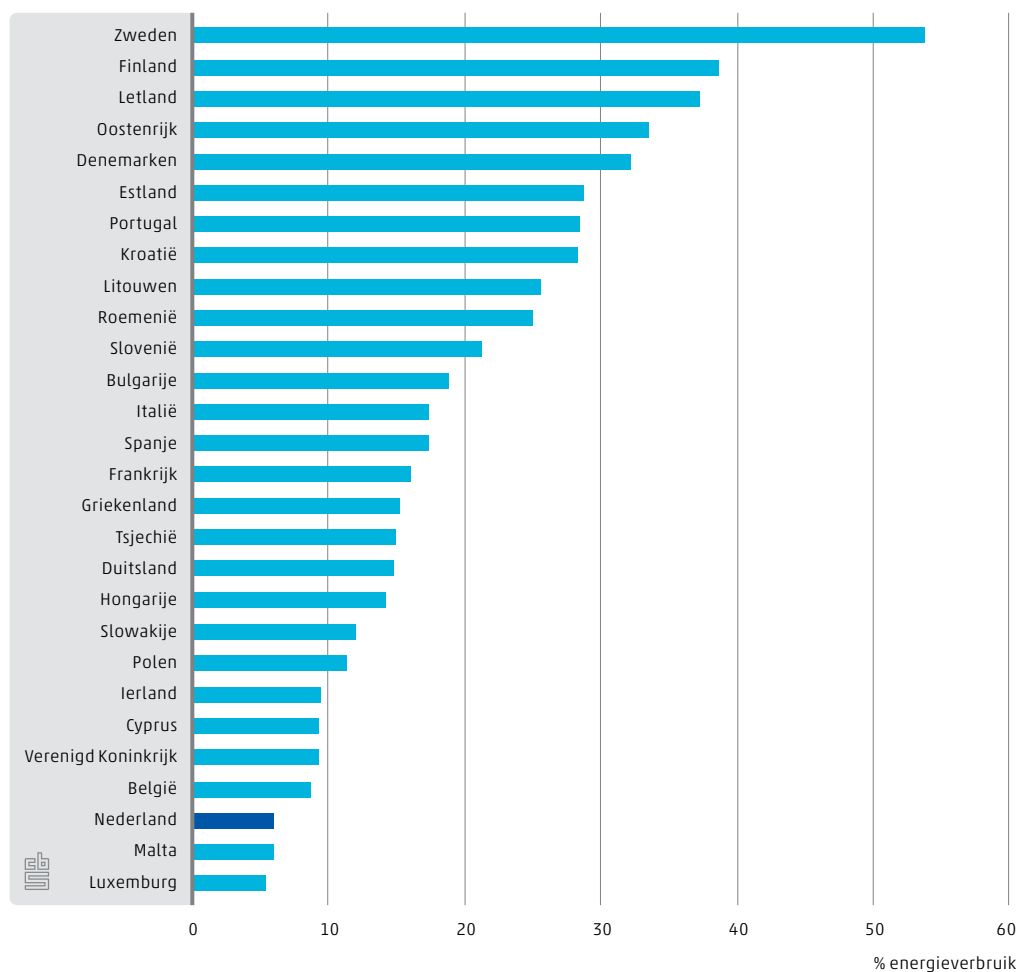
Hernieuwbare energie

In Nederland is de toegang tot betrouwbare en betaalbare energiediensten zoals elektriciteit en aardgas goed geregeld. Het aandeel hernieuwbare energie in het energieverbruik nam in de afgelopen jaren licht toe van 5,5 procent in 2014 tot 6,0 procent in 2016. Vooral energie uit biomassa en wind dragen bij aan het aandeel hernieuwbare energie. Binnen de EU staat Nederland bijna helemaal onderaan de ranglijst wat betreft het aandeel hernieuwbare energie. Dit heeft onder andere te maken met geografische omstandigheden (zoals traag stromende rivieren, weinig bos), een goede infrastructuur voor toegang tot goedkoop aardgas en het ontbreken van een stimuleringsbeleid van de overheid in het verleden. Gemiddeld was het aandeel hernieuwbare energie in Europa 17,0 procent in 2016, 1 procentpunt hoger dan in 2014. De Europese Commissie heeft voor 2020 als streefdoel dat 20 procent van het energieverbruik uit hernieuwbare bronnen komt.

Naar aanleiding van het *Energieakkoord voor duurzame groei* van 2013 (SER, 2013) en afspraken in het kader van de EU-Richtlijn Hernieuwbare energie uit 2009 heeft de Nederlandse overheid in recente jaren beleid geïntensiveerd om het aandeel hernieuwbare energie in het totale energieverbruik in de komende jaren te vergroten. Het doel is om te komen tot een aandeel van 14 procent in 2020 en 16 procent in 2023. Dit betekent dat vanaf 2017 het aandeel hernieuwbare energie jaarlijks zal moeten groeien met gemiddeld 24 procent tot 2020 respectievelijk met gemiddeld 15 procent tot 2023. Dit is aanzienlijk sneller dan de gemiddelde jaarlijkse groei van 6 procent in de periode 1990–2016.

Volgens de *Nationale Energie Verkenning 2017*, die de waargenomen en de verwachte stand van zaken van de Nederlandse energiehuishouding schetst, is de verwachting dat het doel in 2020 niet gehaald gaat worden, vooral door vertraging van windenergieprojecten op land. Het doel voor 2023 wordt naar verwachting wel gehaald (ECN, PBL en CBS, 2017).

4.13 Aandeel hernieuwbare energie, 2016

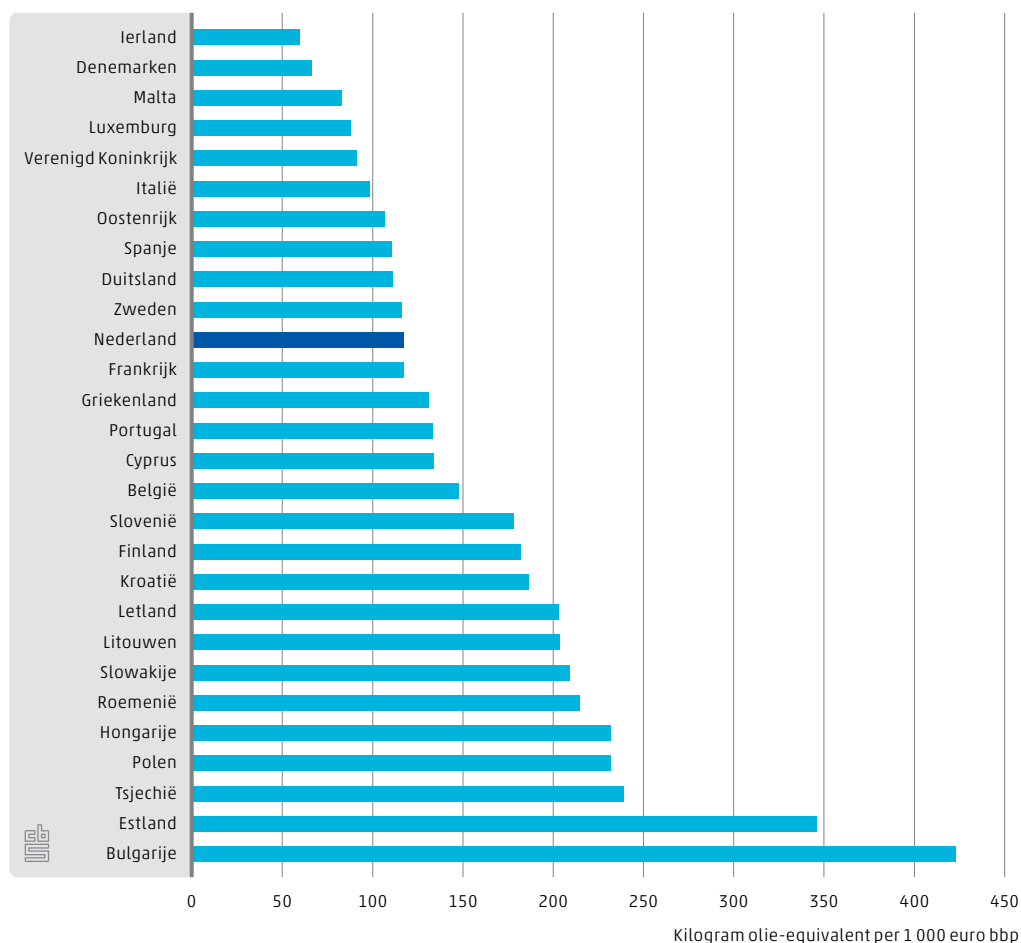

Bron: Eurostat.

Energie-intensiteit

Energie-intensiteit is gedefinieerd als de hoeveelheid energie die wordt verbruikt per eenheid economische productie. De indicator wordt berekend als de ratio tussen het totale energieverbruik (kolen, aardgas, aardolie, kernenergie, elektriciteit en hernieuwbare energiebronnen) en het bruto binnenlands product (bbp) in euro's. Over een langere termijn gezien is er sinds 1995 een gestage daling en in 2016 werd de laagste energie-intensiteiten in de reeks geregistreerd: 117 kg olie-equivalenten per duizend euro bbp. Nederland doet het daarmee net iets beter dan het Europese gemiddelde. Gegevens van alle 28 EU-landen zijn beschikbaar sinds 2000. In die tijd is de totale energie-intensiteit in de EU met 23 procent gedaald, de Nederlandse energie-intensiteit daalde met 17 procent.

4.14 Energie-intensiteit, 2016

Bron: Eurostat.

Een duiding van de ontwikkelingen en de internationale positie is lastig doordat veel onafhankelijke factoren van invloed zijn. Aan de ene kant spelen energetische factoren een rol. In Nederland is sprake van een efficiënter wordend aanbod van energie. Het aandeel hernieuwbare energie is gegroeid en ook de productie van elektriciteit uit steenkool en aardgas is efficiënter geworden. Zo zijn in de afgelopen jaren een aantal oude, laag-renderende kolencentrales uit gebruik genomen, terwijl er juist efficiëntere kolen- en aardgascentrales in gebruik zijn genomen. In het regeerakkoord Rutte III is afgesproken om de laatste vijf kolencentrales uiterlijk in 2030 te sluiten.

Daarnaast zijn ook factoren van belang die de vraag naar energie beïnvloeden. Zo worden bijvoorbeeld bij nieuwbouwprojecten steeds energiezuiniger woningen gerealiseerd en zijn nieuwe cv-ketels zuiniger dan oude. Dit soort ontwikkelingen hebben een gunstig effect op de energie-intensiteit. Ook de relatief zachte winters in de afgelopen jaren zijn van invloed.

Aan de andere kant speelt in deze indicator de manier waarop Nederland zijn geld verdient ook mee. De afgelopen twintig jaar is het aandeel van dienstensectoren in het bbp toegenomen. Doordat dienstensectoren gemiddeld een lagere energiebehoefte hebben dan bijvoorbeeld industriële sectoren heeft dit mogelijk een gunstig effect gehad op de energie-intensiteit.

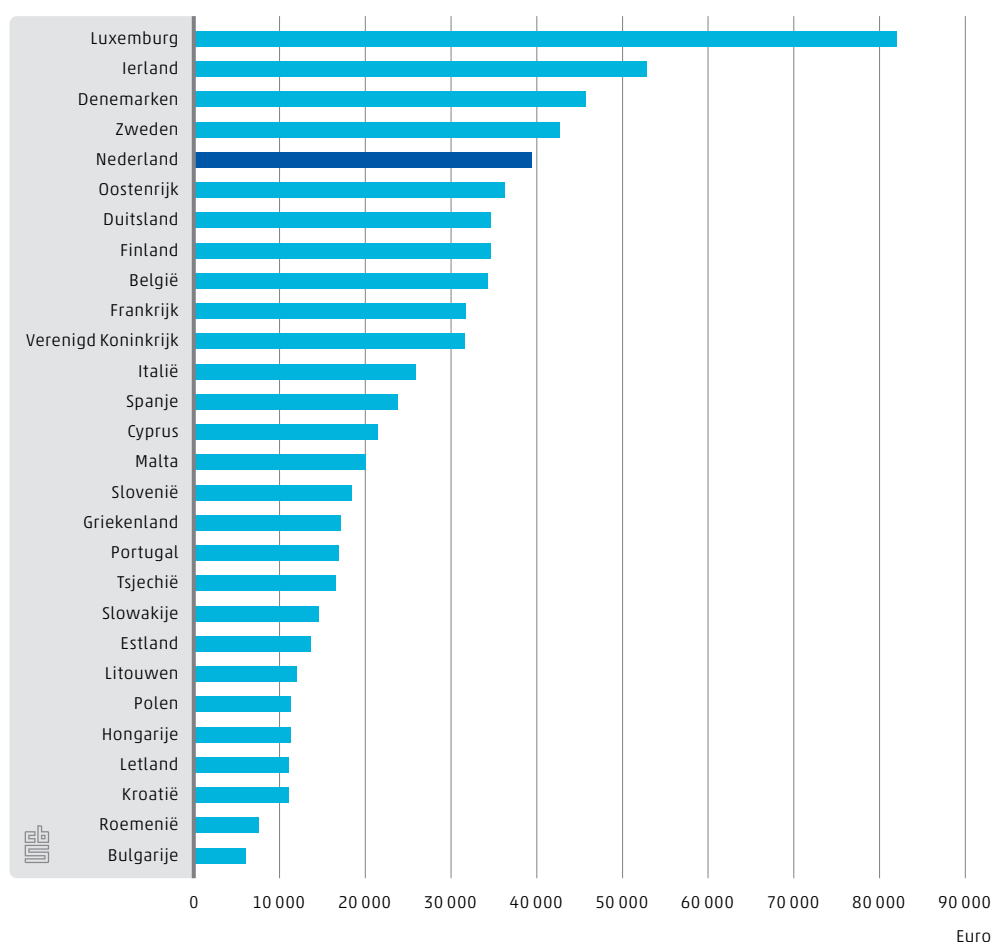
SDG 8. Fatsoenlijke banen en economische groei

Economische groei is een belangrijke motor van duurzame ontwikkeling. Als deze groei duurzaam en inclusief is, kunnen de daardoor toegenomen kansen op werk meer mensen uit armoede helpen ontsnappen. Om toekomstige generaties van de huidige economische groei te kunnen laten profiteren, moet deze groei echter niet leiden tot onhoudbare exploitatie van grondstoffen.

Economische groei

De bekendste en vaakst gebruikte indicator voor economische activiteit is het bruto binnenlands product (bbp). Het bbp is de optelsom van alle in een land toegevoegde waarde. De groei van het bbp wordt daarom vaak als indicator gezien voor economische groei. Omdat Nederland een relatief klein land is, is het bbp veel kleiner dan in grotere landen in de EU, zoals Duitsland of Frankrijk. Met meer mensen kan er immers meer geproduceerd worden. Wordt er echter voor het inwonersaantal gecorrigeerd dan behoort Nederland tot de top van de EU-landen met het hoogste bbp per inwoner.

4.15 Bbp per inwoner, 2016

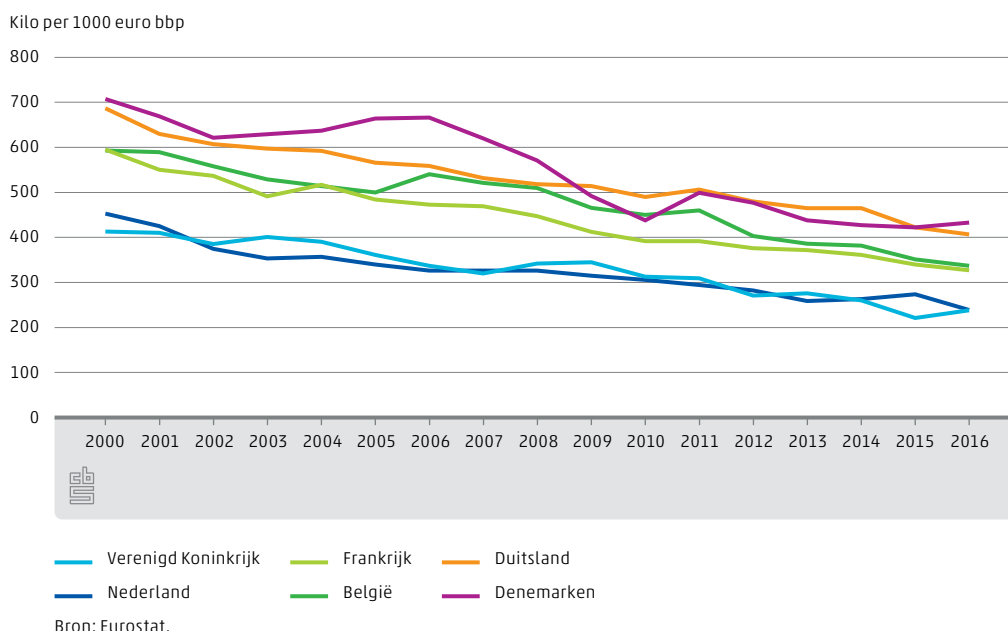
Bron: Eurostat.

Door conjuncturele bewegingen kan het bbp van jaar op jaar sterk verschillen. Zo kromp het bbp sterk in 2009 en herstelde het zich de laatste jaren weer duidelijk. In 2016 was de groei van het Nederlandse bbp nog relatief laag vergeleken met die van andere landen in de EU. De groei over de eerste drie kwartalen in 2017 was echter duidelijk hoger. Een beter beeld geeft de langetermijngroei van het bbp. Over de laatste twintig jaar groeide het Nederlandse bbp gemiddeld met 1,9 procent, wat meer is dan de groei van het bbp van landen als Duitsland, België en Frankrijk en bovendien hoger dan het gemiddelde van de EU (1,5 procent).

Duurzame groei

Zo gezien gaat het qua economische activiteit en economische groei in Nederland beter dan in een aantal andere EU-landen. De vraag is of deze groei duurzaam is. Zo is economische groei die erg afhankelijk is van het gebruik van grondstoffen op lange termijn niet houdbaar. Het duurzaam gebruik van grondstoffen is belangrijk omdat de voorraad grondstoffen niet oneindig is en omdat de winning en het gebruik ervan schadelijk kunnen zijn voor mens en milieu. Om grondstoffen zo duurzaam mogelijk te gebruiken, is het belangrijk er zo efficiënt en productief mogelijk mee om te gaan. De Nederlandse economie is het meest grondstofproductief van de EU. Dit betekent dat Nederland per duizend euro bbp minder grondstoffen nodig heeft voor de binnenlandse consumptie dan andere landen in de EU. De positie van een land op de ranglijst van grondstofproductiviteit blijkt enigszins samen te hangen met de bevolkingsdichtheid. Een dichtbevolkt land als Nederland heeft per hoofd van de bevolking maar weinig massa nodig voor infrastructuur (zoals wegen en sporen). Positief is dat alle EU-landen sinds 2000 een stuk grondstofproductiever zijn geworden.

4.16 Grondstoffenintensiteit van enkele landen van de EU

Werkloosheid

Profiteert iedereen in Nederland van de groei, of blijft er een grote groep mensen achter in armoede? Met andere woorden: is de economische groei in Nederland inclusief? De hiervoor gebruikte SDG-indicator is het werkloosheidspercentage. Mensen zonder werk hebben gemiddeld immers een lager inkomen en een grotere kans op armoede dan mensen met werk. In Nederland was dit werkloosheidspercentage in 2016 relatief laag. Vergeleken met andere landen in Europa zijn er in Nederland dus veel mensen die willen werken ook daadwerkelijk aan het werk.

Qua langdurige werkloosheid scoort Nederland in de middenmoot van de EU. In 2016 was 2,4 procent van de Nederlandse beroepsbevolking al één jaar of langer op zoek naar werk. Het gemiddelde van de EU ligt op 4,1 procent. Dit komt vooral doordat landen in de staart van het klassement het langdurig werkloosheidspercentage sterk naar boven trekken. Zo was 10 procent van de Spanjaarden in 2016 al één jaar of langer werkloos en bedroeg dit percentage in Griekenland zelfs 17. In Zweden en het Verenigd Koninkrijk ligt het percentage het laagst, met 1,3 procent van de beroepsbevolking.

SDG 9. Innovatie en duurzame infrastructuur

Innovatie, infrastructuur en industrialisatie zijn drie belangrijke pijlers van economische groei. Alleen als deze pijlers ook rekening houden met inclusiviteit, weerbaarheid en duurzaamheid, kan economische groei duurzame ontwikkeling ondersteunen.

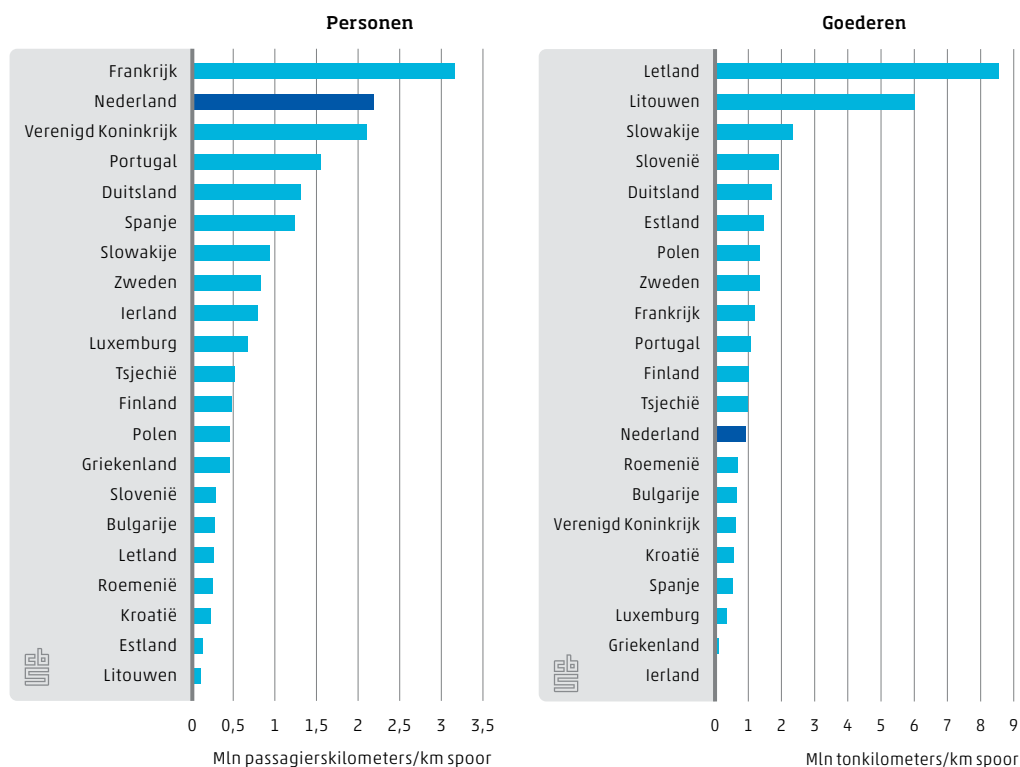
Duurzame infrastructuur

Een goede infrastructuur die toegankelijk is voor iedereen maakt de weg vrij voor een duurzame industrialisatie waarvan iedereen profiteert. Kijken we naar de voor deze SDG vastgestelde internationale indicatoren, dan zien we dat in Nederland de groei van zowel het personen- als het goederenvervoer meer dan in de meeste andere EU-landen achterblijft bij de groei van de economie. De gebruikte gegevens, afkomstig van Eurostat, zijn echter niet geharmoniseerd en afkomstig uit een groot aantal verschillende bronnen. Voor de interpretatie van deze cijfers is het zinvol om ze in een breder perspectief te plaatsen en ook te kijken naar de omvang en het gebruik van de voor het vervoer van personen en goederen noodzakelijke infrastructuur.

Nederland kent een uitgebreide infrastructuur. Het totale wegennet in Nederland is 140 duizend kilometer lang, waarvan ruim vijfduizend kilometer rijksweg. Vrijwel iedereen in Nederland woont dichtbij of aan een verharde weg. De lengte van de druk bevaren rivieren, meren en kanalen (met jaarlijks meer dan vijf miljoen ton goederen of tienduizend containers) bedraagt 1 450 kilometer. Het spoorwegennet is ruim zeventienduizend kilometer lang (ProRail, 2016). Afgezet naar de grootte van Nederland heeft vrijwel geen enkel land in Europa zo'n dicht spoor-, auto- en waterwegennet als Nederland. Daarnaast kent Nederland enkele grote zeehavens en luchthavens.

Deze infrastructuur wordt intensief gebruikt. Veel intensiever dan in vrijwel alle andere landen van Europa. Zo rijden over elke kilometer spoor jaarlijks gemiddeld ruim twee miljoen treinreizigers en rijdt over elke kilometer weg in Nederland gemiddeld 9,5 miljoen ton vracht. Alleen als het gaat om het gebruik van bus, tram en metro en om het goederenvervoer per trein zit Nederland onder in de middenmoot.

4.17 Gebruiksintensiteit van het spoor, 2015¹⁾

¹⁾ De meest recente gegevens in de periode 2010-2015. De gebruiksintensiteit van het spoor is gemeten als het totale vervoer over het spoor gemeten in passagierskilometers voor personen en tonkilometers voor goederen in een land, gedeeld door de totale lengte van het spoor in dat land. Berekeningen op basis van gegevens van Eurostat, ProRail en het CBS.

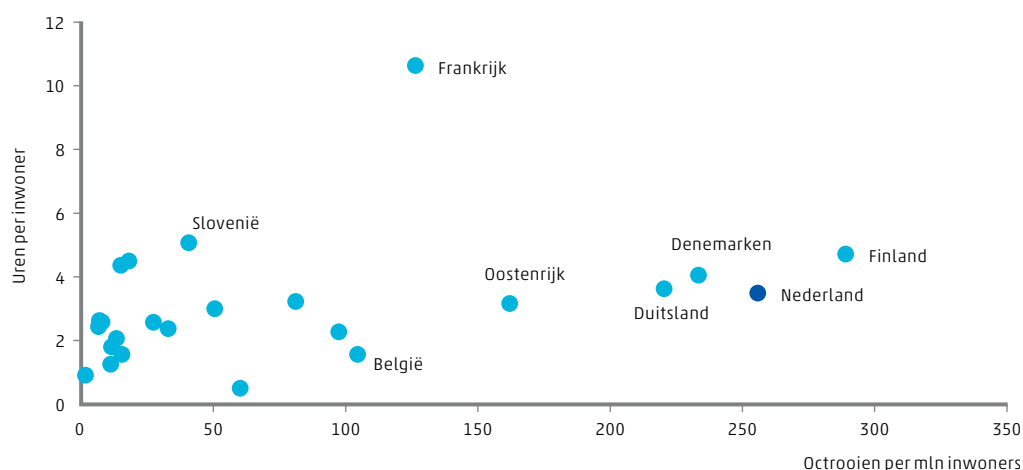
Aandeel industrie

De omvang van de industrie in Nederland is relatief klein, als we dit vergelijken met de andere landen van de EU. Waar in de EU als geheel de industrie ruim 16 procent van het bbp genereert, is dat in Nederland 11 procent. Kijken we naar de lange termijn dan is er, op een kleine opleving sinds 2014 na, sprake van een voortdurend dalende trend. Een vergelijkbaar beeld zien we als we kijken naar de werkgelegenheid in de industrie. Het relatief geringe aandeel van de Nederlandse industrie in het bbp hangt samen met de relatief omvangrijke financiële sector in Nederland en, in mindere mate, de relatief grote bijdrage van de overheid aan het bbp.

Innovatie

Tussen 2000 en 2014 schommelde de (werk)tijd die in Nederland werd besteed aan onderzoek en ontwikkeling tussen 2,9 en 3,2 uur gemiddeld per inwoner. Daarna is er sprake van een lichte toename tot gemiddeld 3,6 uur in 2016. In geld uitgedrukt gaat het om een kleine twee procent van het bbp. Daarmee staat Nederland binnen de EU in de subtop. Kijken we naar de resultaten van de innovatie-inspanningen, afmeten aan het aantal octrooien per inwoner dat wordt geregistreerd, dan presteert Nederland goed. Alleen Luxemburg en Zweden presteren hier duidelijk beter waarbij het niet duidelijk is of alle octrooien die op naam staan van in Luxemburg gevestigde bedrijven ook daadwerkelijk het gevolg zijn van in Luxemburg uitgevoerd onderzoek. Daarnaast laat ook Finland meer octrooien registreren dan Nederland.

4.18 Uren besteed aan innovatie en het aantal geregistreerde octrooien, alle landen van de EU¹⁾, 2015

¹⁾ Exclusief Letland, Luxemburg, Malta en Zweden.

Bron: Eurostat, WIPO.

SDG 10. Minder ongelijkheid

Minder ongelijkheid binnen en tussen landen helpt economische migratie tegen te gaan en de stem van ontwikkelingslanden te versterken in internationale economische en financiële besluitvorming.

Verschillende soorten ongelijkheid

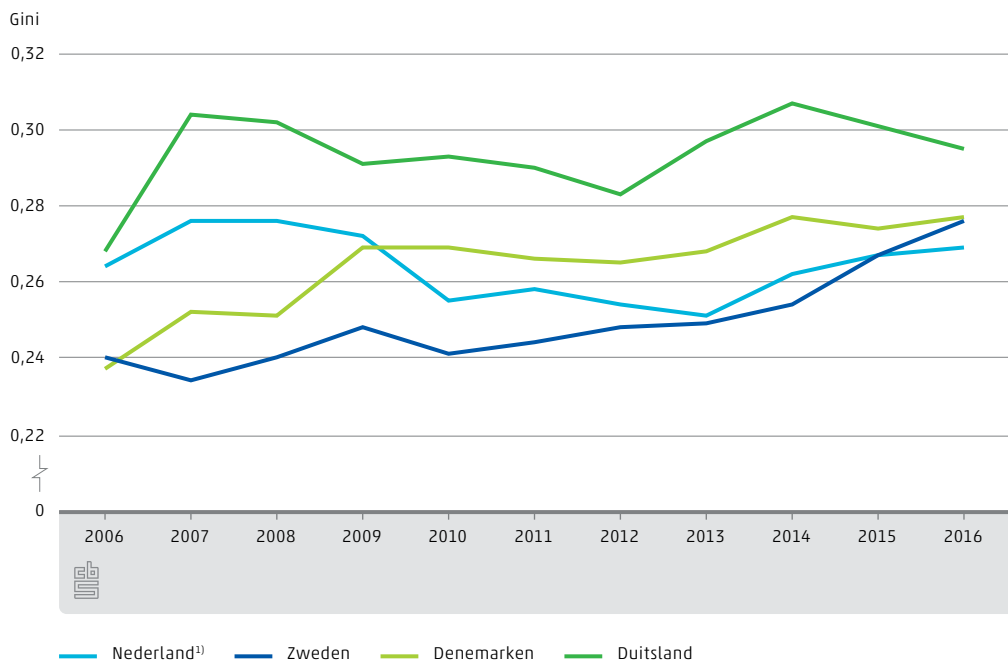
Vanuit economisch perspectief wordt ongelijkheid veelal vereenzelvigd met materiële ongelijkheid ofwel ongelijkheid in inkomens en vermogens. Zeker sinds Piketty (2014) aantoonde dat in veel landen de ongelijkheid in inkomen en vermogen steeds groter wordt, staat de kwestie van materiële ongelijkheid voortdurend hoog op de publieke, politieke en internationale agenda. Maar ongelijkheid is breder en omvattender dan alleen deze economische component. Piketty wijst in dit verband op de ontwrichtende werking van welvaartsverschillen op de samenleving als geheel. In lijn met de Nobelprijswinnaars Stiglitz, Sen en Fitoussi (2009) kunnen welvaart en welzijn worden gerelateerd aan het niveau en de verdeling van economisch, sociaal en menselijk kapitaal. Doel van het CBS is de ongelijkheid binnen de drie pijlers economisch, sociaal en menselijk kapitaal zo optimaal mogelijk te meten en zowel afzonderlijk als in hun onderlinge samenhang te beschrijven.

Gini-coëfficiënt en 80/20 ratio

Zowel nationaal als internationaal is de Gini-coëfficiënt de meest gebruikte maat voor inkomensongelijkheid. De maat geeft samenvattend uitdrukking aan de verschillen in gestandaardiseerd besteedbaar inkomen tussen alle huishoudens of tussen alle personen in de bevolking waaraan het bijbehorende huishoudensinkomen is toegekend. De waarde van de Gini-coëfficiënt ligt tussen 0 en 1, waarbij 0 correspondeert met totale gelijkheid (iedere persoon heeft hetzelfde inkomen) en 1 met totale ongelijkheid (één persoon bezit al het inkomen). Nadeel van de Gini is dat deze maat vooral veranderingen in het brede midden van de inkomensverdeling signaleert, de staarten wegen veel

minder zwaar. Om ook eventuele veranderingen aan de uiteinden van de verdeling zichtbaar te maken, wordt vaak aanvullend de totale inkomenssom van een hoogste inkomensgroep met die van een laagste inkomensgroep vergeleken. Het CBS en ook Eurostat maken hiervoor doorgaans gebruik van de 80/20 ratio.

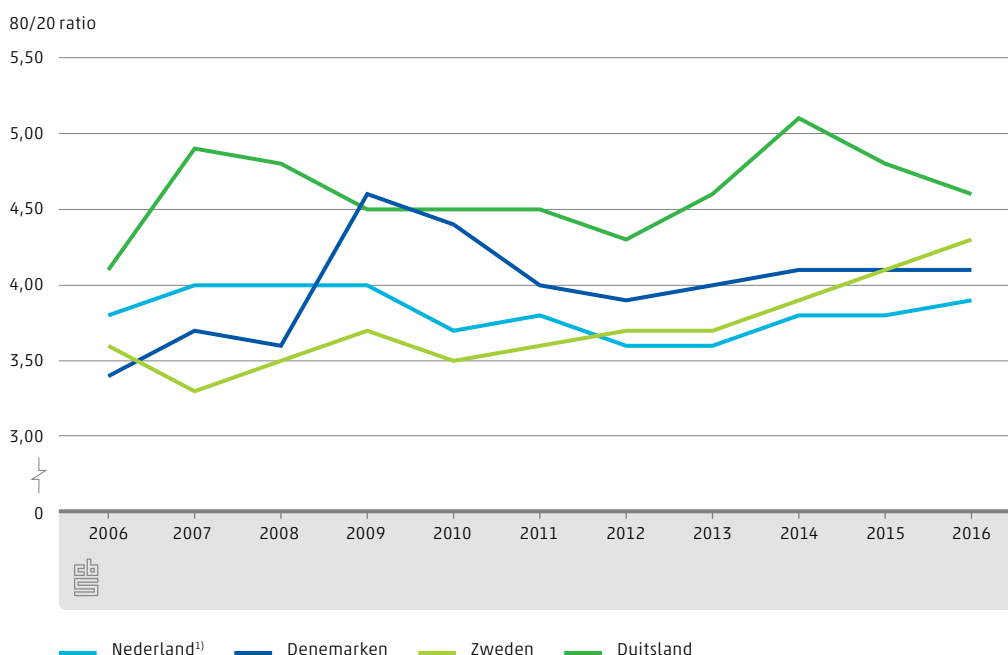
4.19 Inkomensongelijkheid in de bevolking

¹⁾ 2016 reeksbreuk in onderliggend inkomen.

Bron: Eurostat.

4.20 Inkomen hoogste inkomenskwintielgroep versus laagste inkomenskwintielgroep

¹⁾ 2016 reeksbreuk in onderliggend inkomen.

Bron: Eurostat.

Inkomensongelijkheid in Nederland

Nederland kent een relatief platte inkomensverdeling. De verschillen tussen personen in gestandaardiseerd besteedbaar inkomen zijn naar Europese maatstaven klein. Samen met onder meer Slovenië, Tsjechië, België en de Scandinavische lidstaten heeft Nederland de meest egalitaire inkomensverdeling binnen de EU. Wel is het welvaartsniveau in Slovenië en Tsjechië aanzienlijk lager dan in Nederland, België en de Scandinavische landen.

Anders dan in deze SDG-rapportage beschrijft het CBS de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid doorgaans op het niveau van huishoudens. Op huishoudensniveau is in Nederland de Gini-coëfficiënt van het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen sinds 2001 vrijwel onveranderd gebleven

Het inkomenstotaal van de hoogste 20 procent van de inkomens was in 2016 in Nederland bijna vier keer zo groot als het inkomenstotaal van de laagste 20 procent inkomens. Ook in 2006 kwam dit verhoudingscijfer op bijna vier uit. Samen met Tsjechië, Finland, Slowakije, Slovenië en België behoort Nederland tot de groep lidstaten met een relatief beperkt verschil tussen hoogste en laagste inkomensgroep.

Discriminatiegevoelens

Het aandeel burgers dat zich als lid van een bepaalde groep gediscrimineerd voelt, wordt wel als indicatief gezien voor de mate van sociaal kapitaal in een land. Sociaal kapitaal refereert naar de netwerken met gemeenschappelijke waarden, het is de 'smeerolie' die de samenleving draaiende houdt. In vergelijking met andere EU-lidstaten scoort Nederland met 7,6 procent burgers dat zich gediscrimineerd voelt in de middenmoot. Het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, die eveneens worden gekenmerkt door een relatief sterke heterogeniteit in etnische groepen, komen met respectievelijk 13,7 en 12,4 procent aanmerkelijk hoger uit. Etnisch uitermate homogene lidstaten zoals Polen en Tsjechië kennen de laagste percentages van ervaren discriminatie.

SDG 11. Veilige en duurzame steden en gemeenschappen

Verstedelijking neemt sneller toe dan ooit tevoren: meer dan de helft van de wereldbevolking woont inmiddels in een stad. Maar hoewel steden bijdragen tot werkgelegenheid en economische groei, gaat de snelle verstedelijking wereldwijd hand in hand met enorme uitdagingen zoals tekort aan geschikte huisvesting, toegenomen luchtvervuiling en gebrekkige basisfaciliteiten en infrastructuur.

Wonen

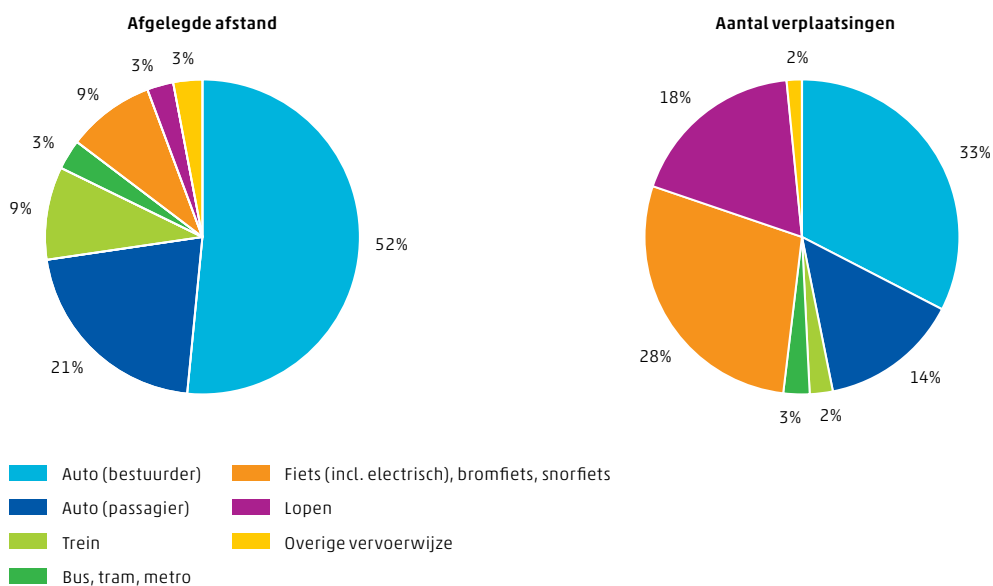
Nederland is het op één na dichtstbevolkte land van de EU. Ons land huisvest 17,1 miljoen inwoners in ruim 7,7 miljoen woningen. In 2015 was 87 procent van alle huishoudens tevreden met de woning en 82 procent met de woonomgeving. Huiseigenaars zijn vaker tevreden met hun woning en woonomgeving dan huurders. (WoON, 2015). Ondanks deze hoge mate van tevredenheid, geeft ruim 16 procent van de bevolking aan last te hebben van mankementen zoals een lekkend dak, vochtige muren, vloeren of fundering, of rot in raamkozijnen of vloer. Vier procent van de bevolking gaf in 2016 aan dat ze te klein behuist is, vergeleken met 1,8 procent in 2006. Binnen de EU is dit echter een relatief laag percentage.

Sinds 2013 stijgen prijzen van bestaande koopwoningen in Nederland. Na een piek in 2008, daalden de huizenprijzen tot medio 2013. In november 2017 waren de prijzen gemiddeld al weer 22,5 procent hoger dan op het dieptepunt. De snel stijgende huizenprijzen in combinatie met aangescherpte financieringsvoorwaarden maken het moeilijker voor starters op de koopmarkt, zeker in de Randstad. In de vier grote steden stegen de huizenprijzen in 2017 met meer dan 11 procent in vergelijking met een jaar eerder, in Amsterdam zelfs met 14 procent. Voor Nederland als geheel was de stijging ten opzichte van 2016 7,6 procent.

Vervoer

Nederland heeft een goed dekkend openbaarvervoernetwerk: bijna iedereen woont minder dan twee kilometer van een ov-halte. Nederland is ook een fietsland en heeft een uitgebreide fietsinfrastructuur. Hoe Nederlanders zich verplaatsen is afhankelijk van waar ze wonen en de af te leggen afstand. Ritten van minder dan vijf kilometer worden vooral lopend afgelegd (35 procent) en op de niet-elektrische fiets (bijna 33 procent). De auto wordt in bijna een kwart van deze korte afstanden gebruikt, het openbaar vervoer in slechts drie procent. Voor langere afstanden kiest men vaker voor auto en openbaar vervoer: voor 79 procent van de ritten van 15 kilometer of langer wordt de auto ingezet, voor 13 procent het openbaar vervoer.

4.21 Afgelegde afstand en aantal verplaatsingen, 2016

Bron: CBS, bewerking OVIN.

Milieu

Steeds meer gemeentes waren vervuilende voertuigen uit de stadscentra in een poging luchtvervuiling terug te dringen. Nederland is wat fijnstof in de bebouwde kom betreft een middenmoter in de EU: met 11,8 microgram $PM_{2,5}$ per kubieke meter lucht in 2015. Dit is een flinke daling sinds 2010, toen er ruim 17 microgram per kubieke meter werd gemeten. Het betreft wel een landelijk cijfer; de uitstoot is op bepaalde locaties hoger. Nederlanders produceren minder gemeentelijk afval per persoon dan tien jaar geleden, maar wel nog relatief veel vergeleken met andere EU-landen.

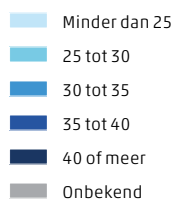
Veiligheid en toegankelijkheid

In 2016 was 17,3 procent van de bevolking van Nederland slachtoffer van een misdaad zoals geweld, vermogensdelicten en vandalisme. Hiermee scoort Nederland gemiddeld in de EU. Nederlanders in de 32 grootste gemeenten gaven hun woonplaats gemiddeld een 7,1 als rapportcijfer voor veiligheid in 2016, iets lager dan de 7,3 die gemiddeld werd gegeven door bewoners van alle gemeenten in Nederland.

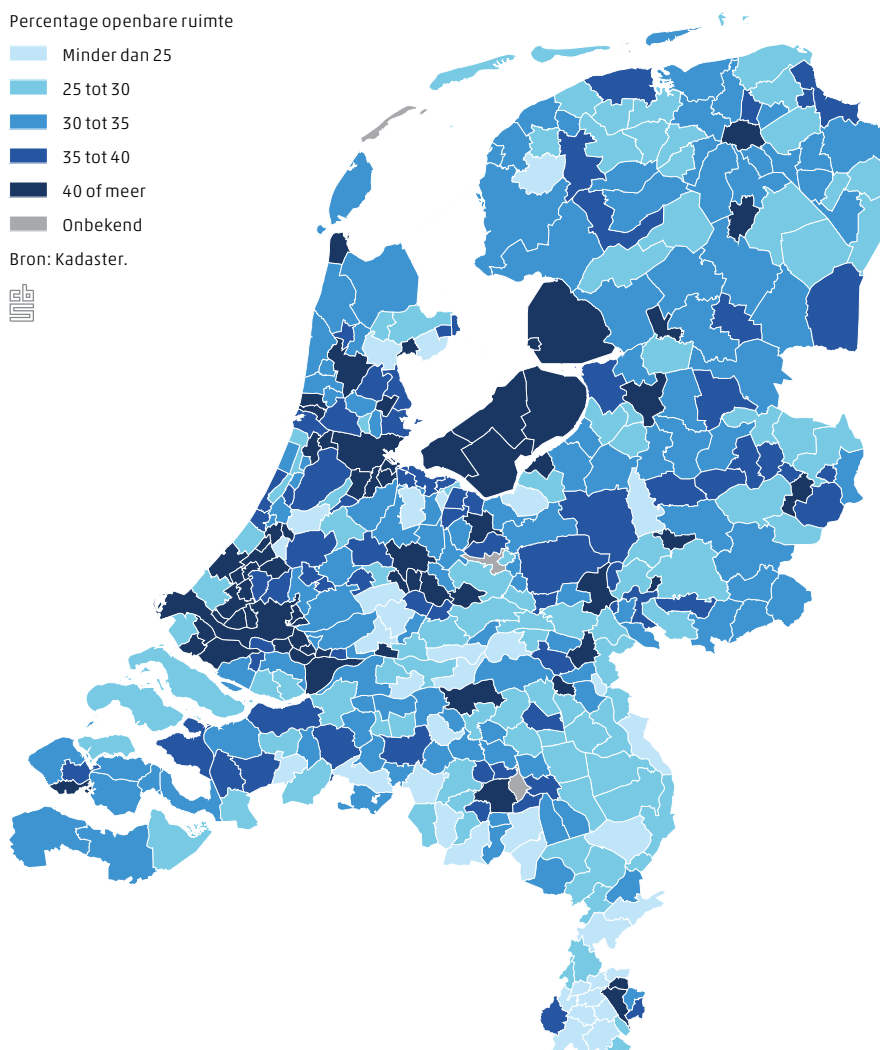
Een berekening door het Kadaster laat zien dat 35 procent van alle ruimte binnen de bebouwde kom openbaar toegankelijk is. Er zijn wel grote verschillen tussen de gemeenten, waarbij grote steden soms verassend een hoger percentage openbaar toegankelijke ruimte hebben dan kleine landelijke gemeenten.

4.22 Openbare ruimte binnen de bebouwde kom, 2017

Percentage openbare ruimte

Bron: Kadaster.

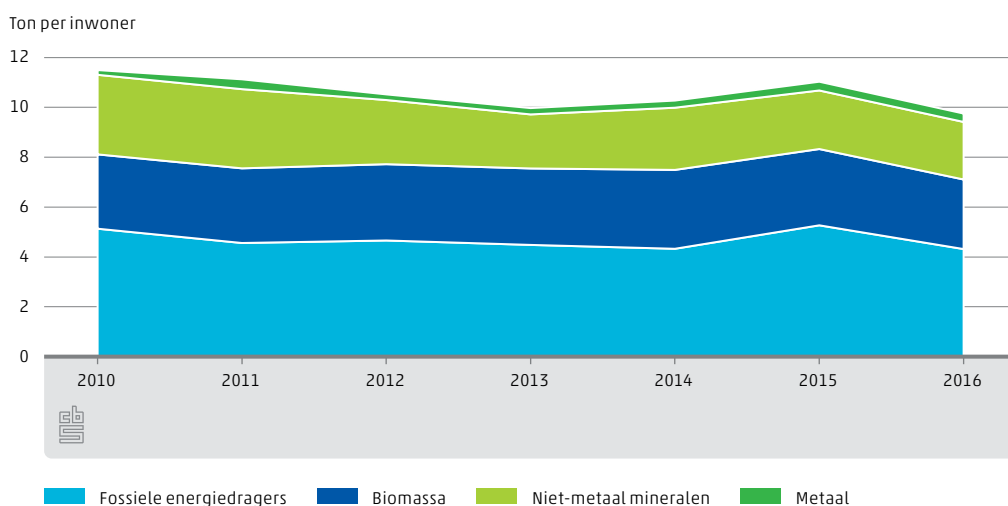
SDG 12. Duurzame consumptie en productie

Duurzame consumptie- en productiepatronen maken het mogelijk grondstoffen efficiënter te gebruiken. Dit vermindert de impact op het milieu en de afhankelijkheid van grondstoffen. Ook het hergebruik van afval en op verantwoorde wijze verwerken van gevaarlijke stoffen dragen hier aan bij.

Grondstofconsumptie

Ten opzichte van de EU heeft Nederland een hoge grondstofinput van onder andere energiedragers. De reden hiervoor is dat Nederland een exportland is: veel van de grondstofinput wordt gebruikt voor exportproducten. Als export buiten beschouwing wordt gelaten en er alleen naar de consumptie van producten in Nederland wordt gekeken dan valt per hoofd van de bevolking de consumptie juist laag uit ten opzichte van veel andere Europese landen. De consumptie van fossiele energiedragers is wel relatief hoog in Nederland. Dit laatste heeft onder andere te maken met het relatief kleine aandeel hernieuwbare energie in Nederland.

4.23 Grondstofconsumptie per Nederlander

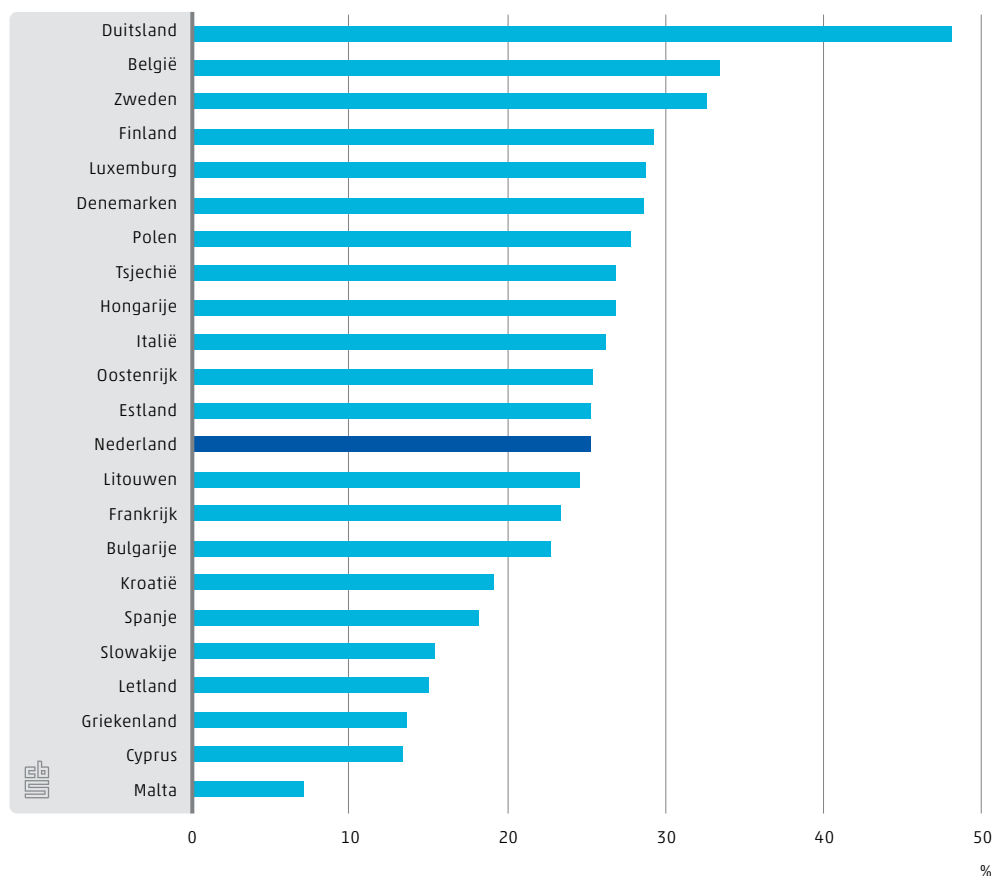

De economische groei is een belangrijke autonome factor die de behoefte aan grondstoffen vergroot. Tussen 2010 en 2016 groeide de economie met 6 procent, vooral dankzij de export en nauwelijks door binnenlandse consumptie. De binnenlandse materiaalconsumptie per hoofd van de bevolking is tussen 2010 en 2016 met ongeveer 15 procent afgenomen. De grondstofconsumptie in de keten (*raw material consumption* of RMC) laat de grondstofvoetafdruk van Nederland zien. De RMC is tussen 2010 en 2016 met 26 procent gedaald. Deze daling is vooral toe te schrijven aan minerale grondstoffen en heeft te maken met de afname van bouwactiviteiten waarbij veel mineralen worden ingezet. Deze daling lijkt daarom meer conjunctureel dan structureel.

Afvalrecycling

Nadat goederen gebruikt zijn komen ze vroeg of laat als afval weer vrij. Van dit afval wordt in Nederland bijna 82 procent gerecycled. Het grootste deel van het afval dat vrijkomt is bouw en sloopafval. In vergelijking met andere EU landen is het percentage gerecycled afval in Nederland hoog. Dit gerecyclede afval kan primaire grondstoffen vervangen en zo de grondstofbehoefte verminderen. Echter, ten opzichte van de totale inzet aan grondstoffen door de Nederlandse economie is de hoeveelheid afval die via recycling als secundaire grondstof kan worden ingezet relatief klein. Nederland blijft dus grotendeels afhankelijk van primaire grondstoffen.

4.24 Hergebruik gemeentelijk afval¹⁾, 2016

¹⁾ Exclusief hergebruik van afval voor energie-opwekking en composteren.

Bron: Eurostat.

Het hoge totaal recyclingpercentage geldt niet voor alle afvalstromen. Het percentage door gemeentes ingezamelde huishoudelijk afval dat gerecycled wordt is een stuk lager dan het landelijk totaal. In vergelijking met andere EU-landen scoort Nederland net boven het gemiddelde. Hetzelfde geldt voor gevaarlijk afval, hier staat Nederland elfde als het gaat om het recyclingpercentage.

Voedselverspilling

Per persoon werd er in 2015 een kleine 130 kg voedsel verspild, d.w.z. voedsel dat voor menselijke consumptie bedoeld was, werd daar niet voor gebruikt (Soethoudt et al., 2017). Ten opzichte van 2009 is hier weinig in veranderd. De absolute reductiedoelstelling van 20 procent tussen 2009–2015 is dan ook niet gehaald (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2009).

SDG 13. Klimaatverandering aanpakken

Wereldwijd is de gemiddelde temperatuur met meer dan 1°C gestegen sinds 1906. Het Parijsakkoord is in 2015 tot stand gekomen om klimaatverandering en de effecten daarvan te verminderen. In dit akkoord hebben landen zich gecommitteerd om de weerbaarheid te vergroten en klimaatgerelateerde risico's en rampen te beperken.

Uitstoot broeikasgassen

Van alle Europese landen heeft Nederland de op vier na hoogste uitstoot van broeikasgassen per inwoner. Alleen in Tsjechië, Ierland, Estland en Luxemburg is de uitstoot per inwoner hoger. Er zijn verschillende redenen waarom de broeikasgasemissies per inwoner hoger zijn dan in de ons omringende landen. Ten eerste is Nederland voor zijn energievoorziening nog grotendeels afhankelijk van conventionele energiebronnen zoals aardgas, steenkool en aardolieproducten. Het aandeel hernieuwbare energie uit windenergie, zonne-energie en biomassa is relatief laag (zie ook SDG 7).

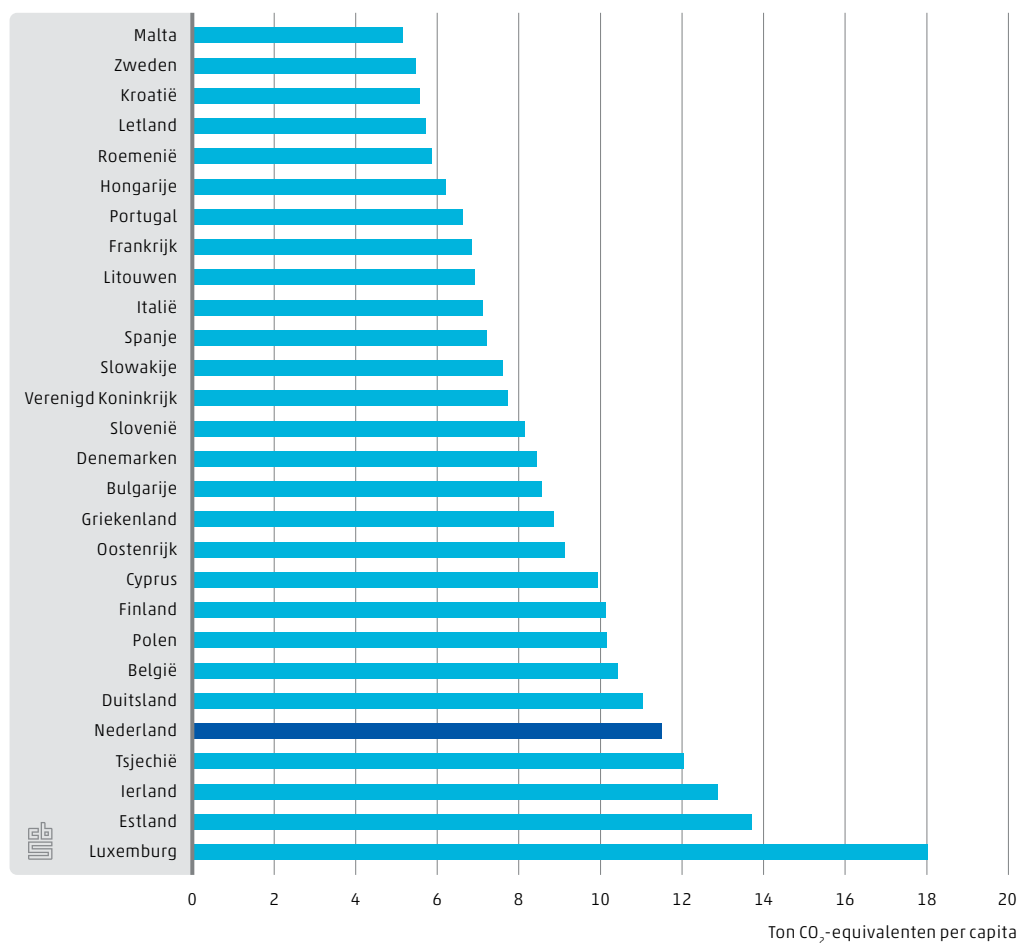
Ten tweede zijn bedrijfstakken met een hoge broeikasgasintensiteit sterk in Nederland vertegenwoordigd: elektriciteitsbedrijven, raffinaderijen, basismetaleindustrie, chemische industrie, wegtransport en veehouderij. Ten slotte produceert Nederland in relatieve zin meer voor de export dan de omringende landen. De emissies van de export komen voor rekening van het producerende land en worden niet geteld bij het importerende land. Hierdoor komen de emissies per inwoner relatief hoog uit.

Sinds 2000 zijn de broeikasgasemissies per inwoner gedaald met 17 procent. In de EU als geheel daalden deze emissies nog meer, namelijk met 20 procent. De daling in Nederland werd met name veroorzaakt door energiebesparingsmaatregelen in de gebouwde omgeving, energie-efficiëntere productiemethoden in de industrie, emissiereducties in de landbouw en een groter aandeel hernieuwbare energie.

Broeikasgasintensiteit

De broeikasgasintensiteit, gedefinieerd als de uitstoot broeikasgassen gedeeld door het bbp, daalde met 22 procent tussen 2000 en 2016. Terwijl in deze periode het bbp steeg met 21 procent, daalden de emissies door economische activiteiten met 6 procent. In de chemische industrie, de basismetaleindustrie en de luchtvaart verbeterde de broeikasgasintensiteit aanzienlijk, terwijl bij de raffinaderijen, afvalbeheer en het vervoer over land weinig tot geen verbetering is te zien. Met betrekking tot de broeikasgasintensiteit neemt Nederland binnen Europa een middenpositie in. Dat Nederland hier beter scoort dan voor de emissies per inwoner komt doordat het bbp per inwoner relatief hoog is. Wel is Nederland sinds 2008 gezakt van de zesde naar de dertiende plaats. In de andere EU-landen verbetert de broeikasgasintensiteit dus sneller dan in Nederland.

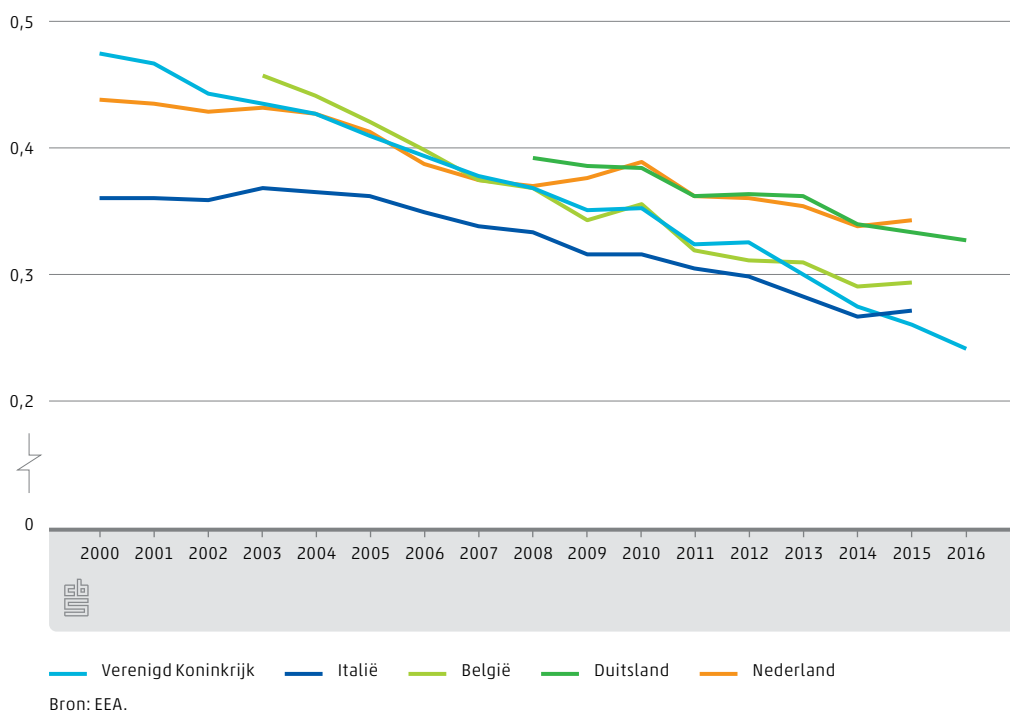
4.25 Uitstoot broeikasgassen, 2015

Bron: EEA.

4.26 Broeikasgasintensiteit van de economie

Kilogram CO₂-equivalenten per euro bbp (prijzen 2010)

Klimaatbeleid

Klimaatbeleid is een belangrijk onderwerp voor het nieuwe kabinet (VVD, CDA, D66 en ChristenUnie, 2017). Nederland zet in op maatregelen die moeten leiden tot een halvering van de CO₂-uitstoot in 2030. Voor de korte termijn worden maatregelen genomen als vergroening van het belastingstelsel, meer kavels op zee voor windenergie, de introductie van een minimumprijs van CO₂ voor de elektriciteitssector. Er komt een nationaal klimaat- en energieakkoord om de CO₂-uitstoot de komende jaren fors te verlagen. Met steun van maatschappelijke organisaties streeft de Nederlandse overheid ernaar om in enkele decennia een koolstofarme energiehuishouding tot stand te brengen en om hierbij kansen te creëren voor een nieuwe, duurzame economische groei.

SDG 14. Bescherming van zeeën en oceanen

Zeewater bedekt ongeveer drie kwart van de planeet en vormt het grootste ecosysteem ter wereld. De toenemende negatieve effecten van klimaatverandering, overbevissing en vervuiling vormen een bedreiging voor de recente positieve resultaten bij de bescherming van delen van de wereldzeeën.

Vervuiling

Voor een goed functioneren van de oceanen en zeeën moet de milieutoestand ervan goed zijn. Om dit te bereiken is in EU-verband de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) in het leven geroepen: elk lidstaat moet een mariene strategie opstellen om een goede milieutoestand te bereiken. Nationaal worden maatregelen ontwikkeld en uitgevoerd en met behulp van een monitoringprogramma wordt het behalen van de doelstellingen en de goede milieutoestand continu gevolgd. Dit vormt de basis voor rapportage aan de Europese Commissie (Noordzeeloket, 2018).

Het zeewater wordt vervuild vanuit een aantal bronnen, waaronder scheepvaart, visserij, (strand)recreatie, en rivierwater. Zwerfvuil in zee – en met name plastic – is een groeiend probleem voor het mariene ecosysteem. Meer dan 90 procent van alle zwerfvuil in zee is plastic. De Nederlandse inzet voor het aanpakken van marien zwerfvuil vindt in verschillende kaders plaats: lokaal, nationaal, regionaal en mondiaal. Een internationale aanpak is noodzakelijk want de verspreiding van zwerfvuil in zeeën en oceanen blijft niet beperkt tot nationale grenzen.

Op dit moment vormt de KRM het belangrijkste juridische kader. Het kabinet heeft in de Mariene strategie als doel voor 2020 gesteld om de hoeveelheid zwerfvuil op de kust en de impact in mariene organismen te reduceren. In de periode 2004–2015 hadden maatregelen genomen in het kader van de KRM geen significante daling van het (plastic) strandafval tot gevolg.

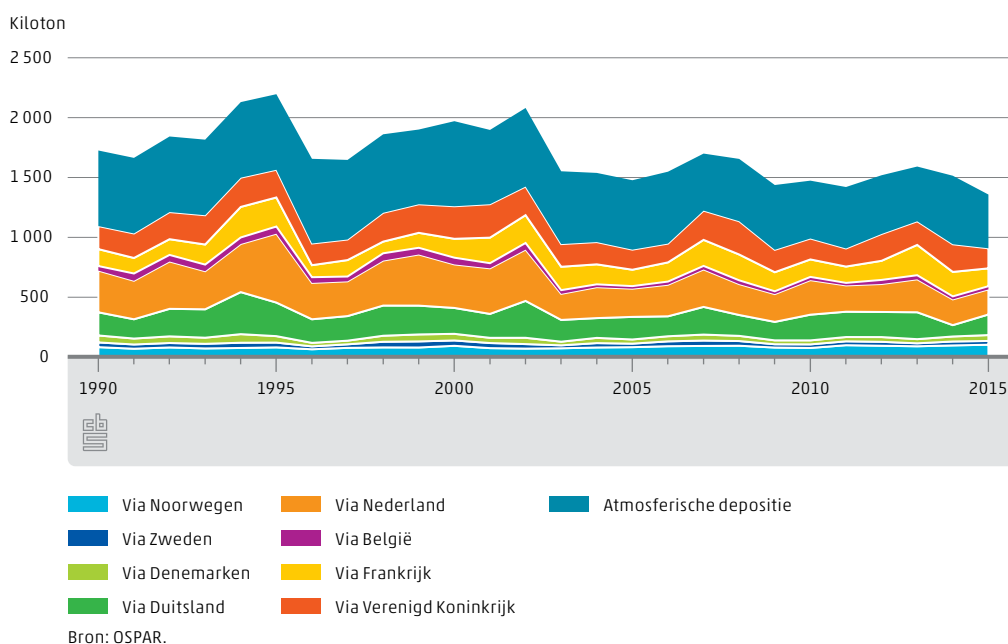
Biodiversiteit

De hoeveelheid stikstof (en fosfaat) in het zeewater is een maat van eutrofiëring – overmaat aan voedingsstoffen – die een afname van biodiversiteit veroorzaakt.

De EU-Nitraatrichtlijn verplicht de lidstaten de kwaliteit van kust- en zeewater te rapporteren. In dit kader werd voor Nederland in de periode 2011–2013 81 procent van het zeewater beoordeeld als potentieel eutroof – d.w.z. de biologische toestand is goed maar de nutriëntenconcentraties voldoen niet aan de KRW-kwaliteitsnorm – hoewel Nederland wel voldoet aan norm voor fosfaat. Dertien procent van het kustwater is eutroof; zes procent is niet-eutroof en voldeed dus aan de kwaliteitsnorm. Een positieve ontwikkeling is dat de totale toevoer van nutriënten naar de Noordzee vanuit omliggende landen

sinds 2000 daalt (Ospar, 2018) door de aanpak van de emissies vanuit de belangrijkste puntbronnen en vanuit de landbouw, een aanpak die ook gebaseerd is op EU-wetgeving. De mariene biodiversiteit staat onder druk door met name de visserij (bijvangst, beschadiging aan het bodemleven) en vervuiling. In de periode 1990–2015 is de *Living Planet Index* (LPI) van de Noordzee met 30 procent afgenomen. De afname is vooral toe te schrijven aan de achteruitgang van dieren die in of op de zeebodem leven, zoals schelpdieren, kreeftachtigen en zee-egels. Populaties zeevissen en zeevogels veranderden in deze periode nauwelijks (of namen zelfs toe), terwijl bruinvissen in aantal toenamen. Waar de LPI daalt in de Noordzee, is in de Noordzeekustzone en de Waddenzee in dezelfde periode geen sprake van daling. In de Westerschelde en de Oosterschelde laat het dierenleven zelfs een lichte verbetering zien.

4.27 Toevoer van stikstof naar de Noordzee

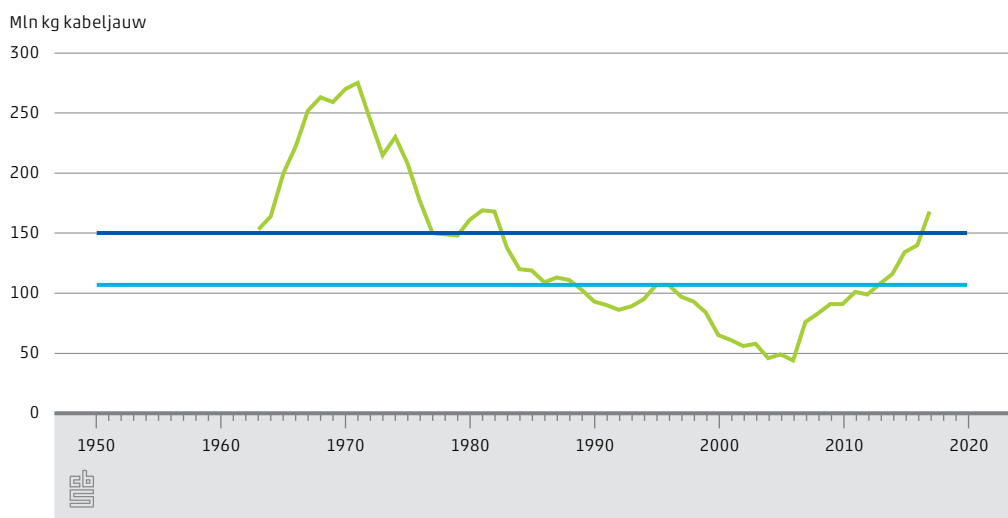
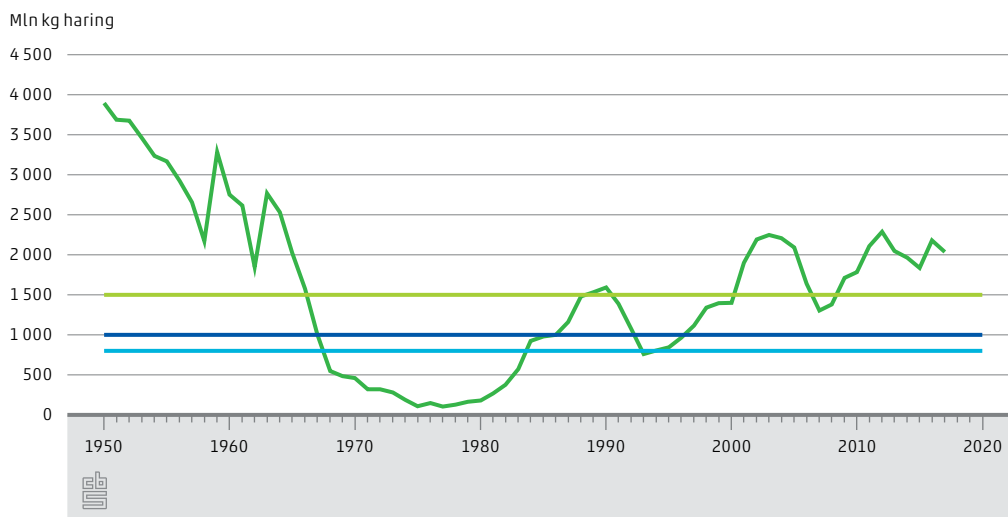
Duurzame visserij

Door via bestandsbeheersplannen beter op vangst te sturen, minder bodemberoerende en bijvangst veroorzakende vismethoden toe te passen en bepaalde gebieden van (bepaalde typen) visserij uit te zonderen, kan de druk op de mariene biodiversiteit worden verminderd. Internationaal en in Europa worden steeds meer beschermde zeegebieden (*marine protected areas*) ingesteld. Deze vervullen ook een belangrijke kraamkamerfunctie voor vis en andere mariene organismen. Ruim een vijfde van het Nederlandse zeegebied bestaat uit deze beschermde gebieden. Daarmee scoort Nederland relatief hoog in de EU. Hier past echter wel de nuancering dat in een groot deel van deze gebieden implementatie van beschermende maatregelen nog plaats moet vinden.

Sinds 1 januari 2014 is er in de EU een nieuw Gemeenschappelijk visserijbeleid (GVB) van kracht. Met het nieuwe GVB moeten de visbestanden op een duurzaam niveau blijven, moeten bijvangsten zoveel mogelijk vermeden worden en worden nieuwe mogelijkheden gecreëerd voor werkgelegenheid en groei in kustgebieden. Centraal in het nieuwe visserijbeleid staat het begrip duurzaamheid, zowel vanuit ecologisch (*Maximum Sustainable Yield*), economisch als sociaal oogpunt.

Als gevolg van vangstlimieten en andere maatregelen die de EU instelt, hebben commerciële visbestanden in de Noordzee zich de laatste jaren kunnen herstellen. De omvang van vijf belangrijke commerciële vissoorten – haring, kabeljauw, schol, tong en koolvis – lag in 2017 voor het eerst sinds lange tijd weer boven de duurzaamheidsgrens (Compendium voor de Leefomgeving, 2018a). Kwetsbare langlevende soorten als haaien en sommige roggen herstellen zich langzamer.

4.28 Haring- en kabeljauwstand in de Noordzee

Bron: ICES, 2017a, 2017b.

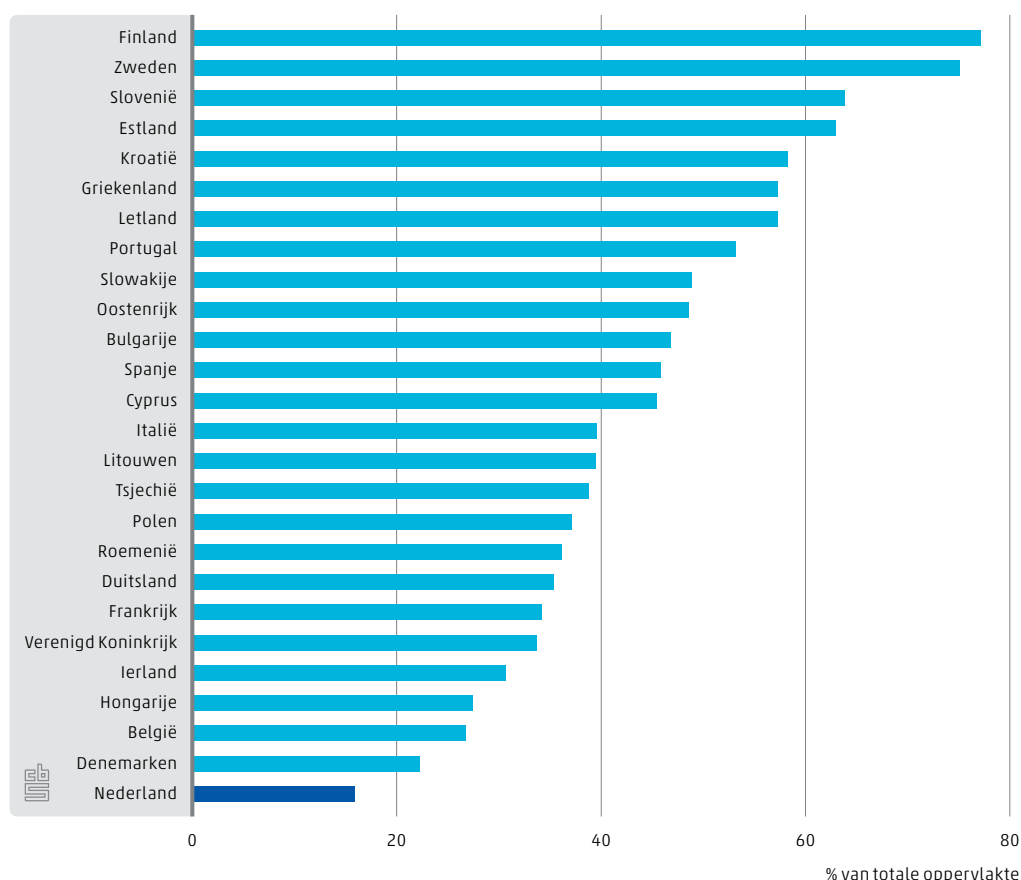
SDG 15. Herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit

Bescherming en herstel van ecosystemen en de bijbehorende biodiversiteit kunnen de gevolgen van klimaatverandering beperken en weerbaarheid tegen de toenemende druk van bevolking en natuurlijke rampen vergroten. Gezonde ecosystemen liggen aan de basis van andere duurzame ontwikkelingsdoelen, zoals schoon water en voedsel.

Stikstofoverschot in bodem

Duurzaam bodemgebruik draagt bij aan de gezondheid van ecosystemen. Een overschot van nutriënten zoals stikstof in de bodem kan leiden tot vervuiling van grond, water en lucht. Door beleidsmaatregelen en inspanningen binnen de landbouw is het nutriëntenoverschot in de Nederlandse bodem de laatste jaren afgenomen. Zo is het stikstofverlies naar de landbouwbodem afgenomen van 183 kg per hectare in 2000 naar 104 kg in 2014. Dit overschot steeg echter in 2015 weer naar 131 kg per hectare. Deze stijging was het resultaat van een grote toename van de aanvoer met kunstmest en een behoorlijk kleiner afvoer van met name kuil- en weidegras. Ondanks de langjarig dalende trend scoort Nederland internationaal gezien op dit gebied slecht, op positie 23 van de 25 EU-landen waarvoor gegevens beschikbaar waren in 2014. Roemenië heeft als enige van deze landen geen stikstofoverschot in de bodem, Cyprus heeft het grootste stikstofoverschot.

4.29 Natuur- en bosgebieden, 2015

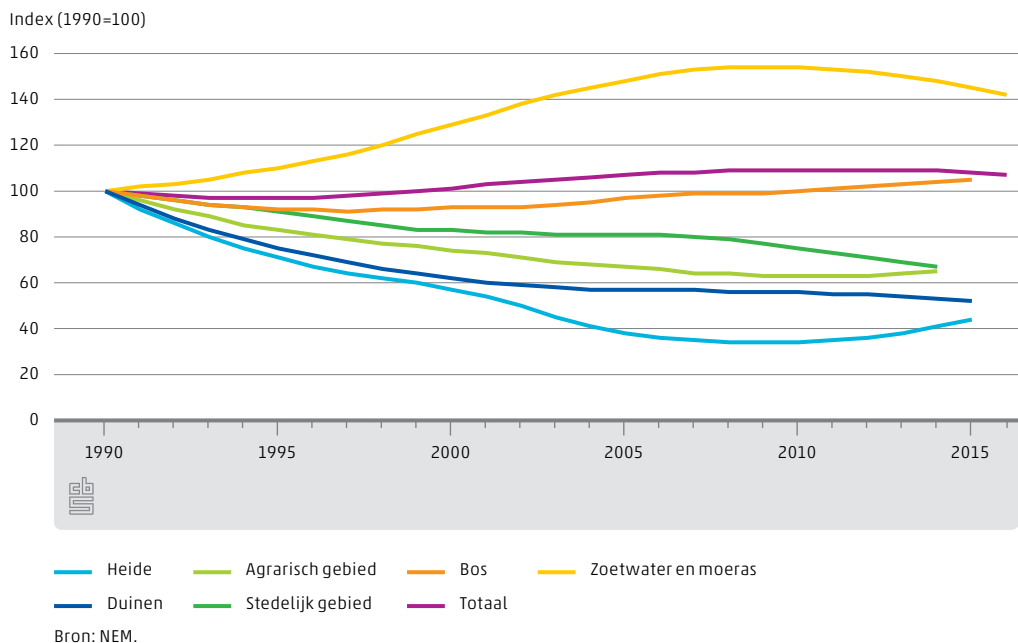
Natuur

Nederland is een dichtbevolkt land en heeft relatief weinig natuur in vergelijking met andere landen. Zestien procent van het Nederlands landoppervlak bestaat uit bos, nat en droog natuurlijk terrein en wetlands. Hiermee staat Nederland op de laatste plaats van de 26 EU-landen waarvoor gegevens beschikbaar zijn. Daartegenover staat dat de waardevolle natuurgebieden die er in Nederland zijn vaak aangewezen zijn als beschermde natuurgebieden. Meer dan 90 procent van de terrestrische en zoetwater hotspots in Nederland – aangewezen natuurgebieden met een hoge biodiversiteit – wordt beschermd.

Biodiversiteit

Een grote variatie in planten- en diersoorten is belangrijk om ecosystemen in balans te houden en in staat te stellen producten en diensten te leveren. Biodiversiteit gaat echter niet alleen over planten- en diersoorten, maar ook over de verscheidenheid aan ecosystemen, zoals bos en zoet water. Daarnaast omvat biodiversiteit ook de genetische variatie binnen soorten.

4.30 Living planet index land- en zoetwaterfauna voor Nederland

Een veel gebruikte maatstaf voor de staat van de biodiversiteit is de *Living Planet Index* (LPI). De LPI geeft de gemiddelde trend weer in de populatie-omvang van 361 inheemse soorten binnen de land- en zoetwaterfauna. Sinds 1990 is deze indicator met 7 procent toegenomen in Nederland. De toename komt vooral voor rekening van zoogdieren, reptielen en libellen. Vlinders vertonen gemiddeld juist een afname. De LPI wordt ook per ecosysteem berekend. In agrarische gebieden en heide is de LPI gedaald in vergelijking met 1990, terwijl in zoetwater en moeras de LPI in deze periode steeg.

SDG 16. Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid

Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid zijn van wezenlijk belang voor een duurzame ontwikkeling. In sommige landen en regio's gaan ontwikkelingen naar een vreedzame en veilige samenleving langzamer dan in andere. Geweldsconflicten zijn in recente jaren toegenomen en gewapende conflicten veroorzaken grote aantallen burgerslachtoffers en hebben miljoenen mensen uit hun thuisland verdreven.

Criminaliteit

Het aantal geregistreerde misdrijven in Nederland neemt sterk af. Werden in 2010 in Nederland nog 72,4 misdrijven per duizend inwoners geregistreerd, in 2016 was dit afgenomen tot 54,7 per duizend. Voor de andere EU-landen zijn geen exacte totaalcijfers beschikbaar, maar de internationale trend in de misdaadcijfers is over het algemeen dalend. Een deel van de criminaliteit blijft buiten beeld van de registraties. Zo wordt er niet altijd aangifte gedaan en wordt slechts een klein deel van de cybercriminaliteit geregistreerd. Dit blijkt ook uit de cijfers over ondervonden delicten, die veel hoger liggen.

Nederland scoort laag ten opzichte van andere EU-landen wat betreft geregistreerde moord en doodslag. In 2016 ging het om 0,6 personen per 100 duizend inwoners. Dit is meer dan een halvering ten opzichte van de tweede helft van de jaren negentig. Alleen in Oostenrijk was het relatieve aantal gevallen van moord en doodslag in 2015 lager (0,5 per 100 duizend). Ter vergelijking: in België zijn in datzelfde jaar per 100 duizend inwoners 2,0 gevallen van moord en doodslag geregistreerd. In de Baltische staten worden verreweg de grootste aantallen gemeld. Voor Litouwen, Letland en Estland was het relatieve aantal doden door geweld in 2015 5,8 respectievelijk 4,1 en 3,2 per 100 duizend inwoners.

Slachtoffers misdrijven

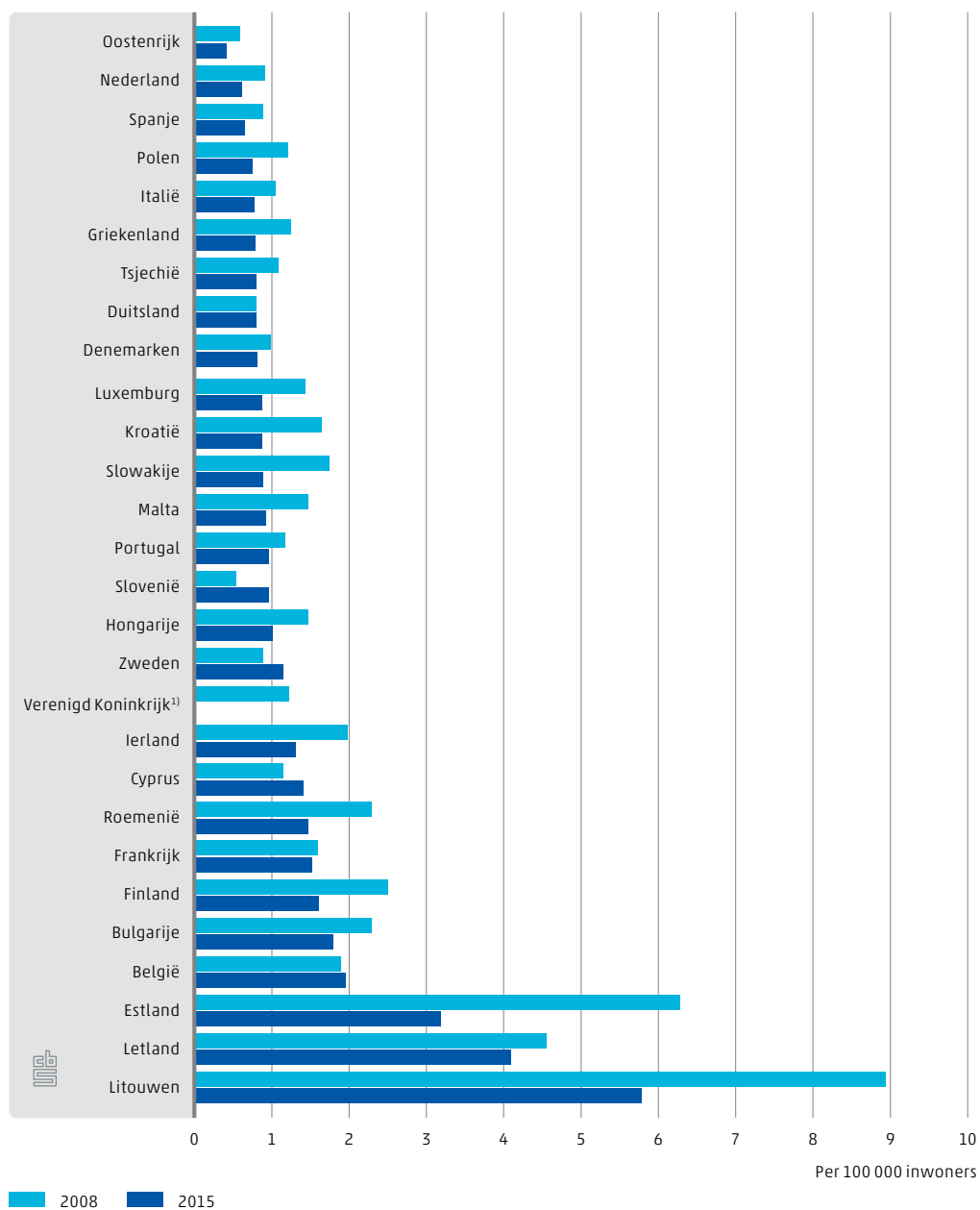
In 2016 heeft 17,3 procent van de inwoners van Nederland aangegeven slachtoffer te zijn geweest van een misdrijf. In 2012 was dit aandeel 19,8 procent. In iets minder dan een kwart van de ondervonden delicten is in 2016 daadwerkelijk aangifte gedaan bij de politie. Ruim twee procent gaf in 2016 aan slachtoffer te zijn geweest van een geweldsdelict.

In Nederland voelt in 2016 ongeveer 16,4 procent van de bevolking zich wel eens onveilig in de eigen buurt. Dit percentage vertoont een dalende trend. In 2002 was het aandeel mensen die zich soms onveilig voelen nog 19 procent. Nederland steekt in positieve zin af ten opzichte van de meeste andere lidstaten van de EU. In Tsjechië, Duitsland en Frankrijk voelt bijna een kwart zich wel eens onveilig in de eigen buurt.

Gedetineerden

Ook het aantal gedetineerden in Nederland vertoont een dalende trend. In 2015 telde Nederland 64 gedetineerden per 100 duizend van de bevolking. In 2005 waren dit er nog 109 per 100 duizend. Het relatieve aantal gedetineerden in Nederland is laag in verhouding tot andere EU-landen. Slechts een drietal landen (Denemarken, Zweden en Finland) telt relatief iets minder gedetineerden. Het aantal gedetineerden per 100 duizend van de bevolking is het hoogst in de Baltische staten; in Litouwen was dit 253 in 2015.

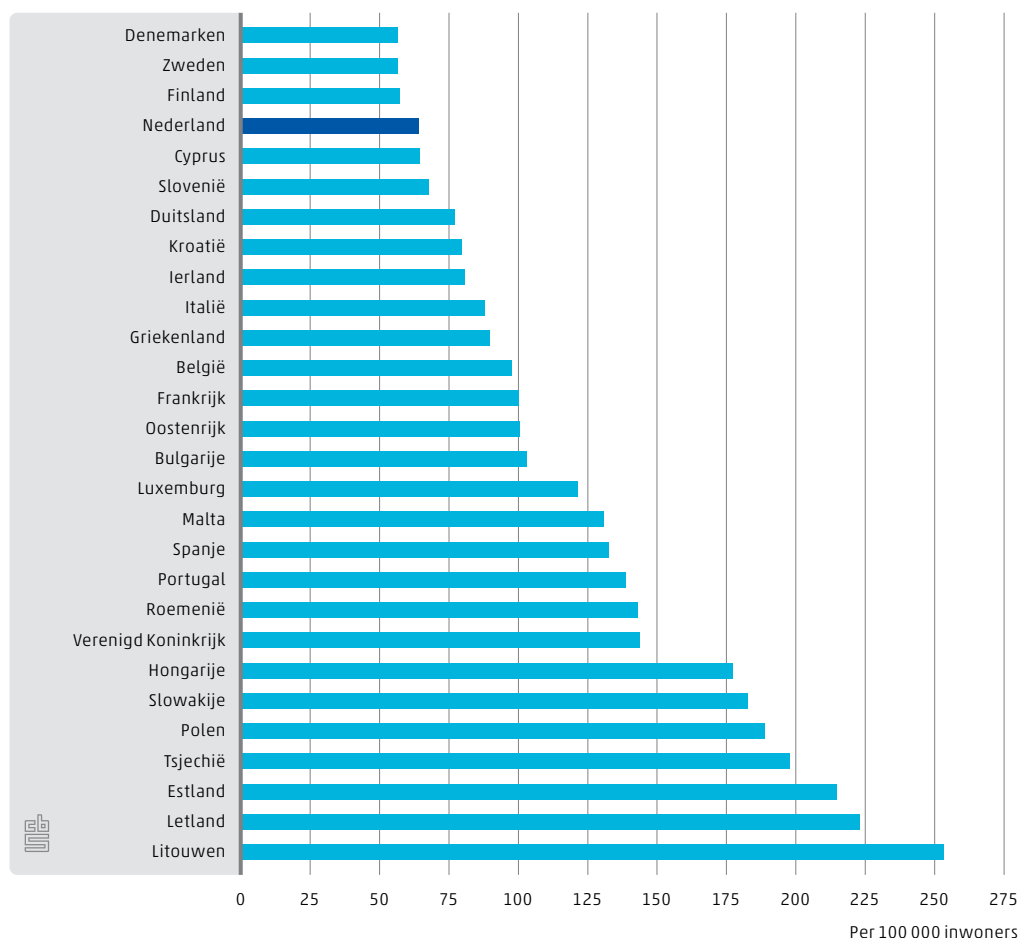
4.31 Sterfte door moord en doodslag

¹⁾ Voor 2015 geen waarneming.

Bron: Eurostat.

4.32 Gedetineerden, 2015

Overheidsuitgaven veiligheid

Investeren in veiligheid blijft voor de Nederlandse overheid een belangrijk speerpunt. De overheidsuitgaven aan veiligheidszorg zijn in Nederland sinds de jaren negentig toegenomen tot 1,9 procent van het bbp in 2016. Nederland neemt hiermee een middenpositie in binnen de EU.

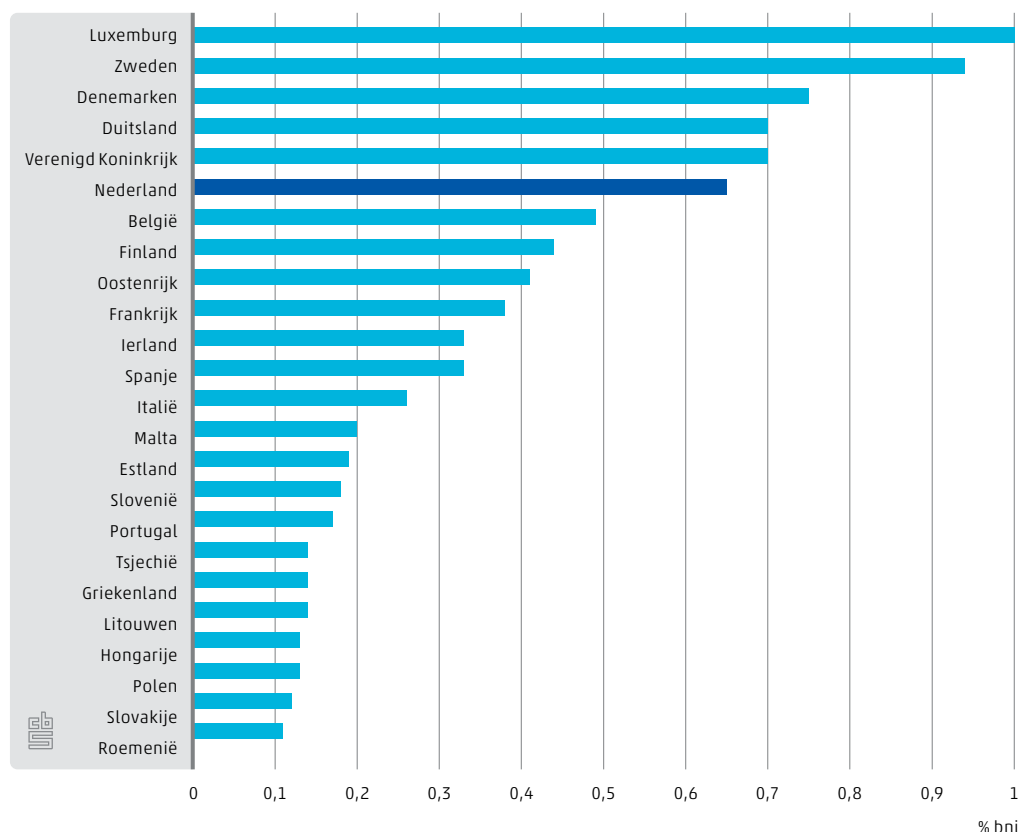
SDG 17. Partnerschappen voor de doelen

Internationale samenwerking is nodig om de capaciteit en middelen te versterken om de duurzame ontwikkelingsagenda uit te voeren. Het realiseren van de doelen vereist samenhangend beleid, een coöperatieve omgeving en het aangaan van nieuwe mondiale partnerschappen.

Hulp aan ontwikkelingslanden

In 2016 besteedde Nederland 0,65 procent van zijn bruto nationaal inkomen (bni) aan ontwikkelingshulp. Binnen de EU staat Nederland daarmee op de zesde plaats, achter Luxemburg, Zweden, Denemarken, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. Ondanks deze relatief hoge positie is de trend al langere tijd dalend: tussen 2005 en 2010 bedroeg het aandeel van de Nederlandse ontwikkelingshulp nog ongeveer 0,8 procent van het bni.

4.33 Ontwikkelingshulp, 2016

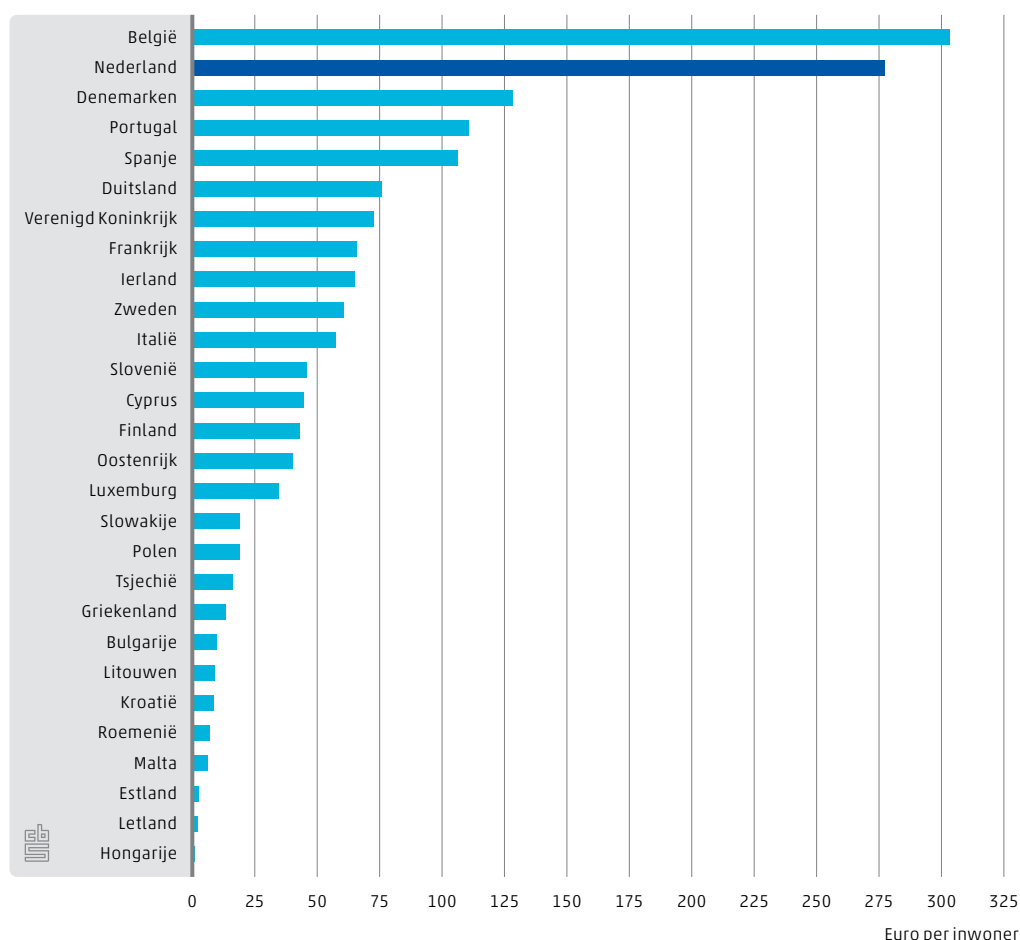
Een ander aspect waarop Nederland in vergelijking met andere Europese landen relatief hoog scoort zijn de overdrachten die buitenlanders die in Nederland werken overmaken naar hun eigen land. Hoewel de cijfers van jaar op jaar sterk fluctueren, is per saldo wel een duidelijk trend zichtbaar. In de periode 2000–2008 namen de overdrachten sterk toe, daarna is er sprake van een dalende trend, van 1,36 procent van het bbp in 2008 tot 0,98 procent in 2016.

Samenwerking op wetenschappelijk gebied is een andere vorm van ondersteuning aan ontwikkelingslanden. In de periode 2012–2016 werden er bijna 3 duizend wetenschappelijke artikelen gepubliceerd die in samenwerking met tenminste één auteur uit één van de 48 minst ontwikkelde landen (LDC's) tot stand zijn gekomen (Elsevier, 2017).

Handel met ontwikkelingslanden

De totale Nederlandse invoer vanuit ontwikkelingslanden uitgedrukt in euro's per inwoner is internationaal gezien hoog. Binnen de EU scoort alleen België iets hoger. Daarbij is het natuurlijk wel belangrijk wat de samenstelling van deze invoer is: hoogwaardige producten en halffabricaten komen ten goede aan ontwikkelingslanden, terwijl grondstoffen schade kunnen berokkenen aan het milieu ter plaatse tijdens de winning ervan. Aanvullende analyse is nodig om een beter beeld te krijgen van de exacte samenstelling van deze invoer.

4.34 Totale invoer uit de 48 minst ontwikkelde landen, 2016

Bron: Eurostat.

Helaas zijn er geen recente cijfers beschikbaar over de koolstofvoetafdruk (*carbon footprint*) als gevolg van de Nederlandse consumptie, ofwel de milieudruk die Nederland legt op andere landen. Bij de laatste beschikbare internationale vergelijking (2007) scoorde Nederland relatief slecht op dit onderdeel. Gekeken naar de nationale ontwikkeling is er de afgelopen jaren echter een duidelijke verbetering zichtbaar. De koolstofvoetafdruk daalde van 18,6 ton CO₂-equivalent per inwoner in 2008 naar 14,1 ton in 2016. Dit is een afname van ruim 24 procent.

Aansluiting doel en indicatoren

Voor een aantal targets van SDG 17 kunnen vrij eenvoudig indicatoren worden gevonden. Hierbij gaat het om de targets die beschrijven op welke wijze Nederland de ontwikkeling van ontwikkelingslanden kan stimuleren. Denk hierbij aan vormen van financiële steun en ontwikkelingshulp, alsmede handelscontacten.

Andere doelen zijn gericht op de ontwikkeling van beleidsinstrumenten om de duurzame ontwikkeling in ontwikkelingslanden te ondersteunen. Dit zijn targets waarvoor niet een indicator in de klassieke zin van het woord kan worden opgesteld, maar waar eerder wordt aangegeven in hoeverre zulke beleidsinstrumenten al dan niet bestaan.

Meer problematisch zijn indicatoren op het gebied van moderne communicatie-technologieën, zoals vaste internet breedband abonnementen en aantal personen dat internet gebruikt. In ontwikkelingslanden zal de uitrol van moderne communicatie-technologieën de maatschappelijke ontwikkeling naar alle waarschijnlijkheid positief beïnvloeden. Deze indicatoren zijn voor Nederland evenwel weinig relevant, aangezien de omvang en kwaliteit van internetdiensten geen directe relatie heeft met de duurzame ontwikkeling van ontwikkelingslanden.

Statistische bijlage

1 Einde aan armoede

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU		bron (cijfer NL; positie EU)
		jaar	waarde	jaar	positie	
1.1 Geen extreme armoede						
1.1.1 Deel van de bevolking beneden de internationale armoedegrens	[1]					
1.2 Vermindering van relatieve armoede						
1.2.1 Deel van de bevolking dat leeft onder de nationale armoedegrens Relatieve armoede ('at risk of poverty rate')	[a]	2016	6,6	2016	3 (28)	Eurostat; Eurostat
Armoedekloof ('at risk of poverty gap')	[b]	2016	20,5	2016	11 (28)	Eurostat; Eurostat
1.2.2 Deel van de mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden dat leeft in armoede, in alle dimensies volgens nationale definitie Personen met risico op armoede of sociale uitsluiting	[a]	2016	16,7	2016	3 (28)	Eurostat; Eurostat
1.3 Voldoende sociale zekerheid						
1.3.1 Deel van de bevolking dat valt onder sociale bescherming ('social protection floors/systems')	[1]					
1.4 Gelijke rechten op economische middelen en toegang tot basisdiensten						
1.4.1 Deel van de bevolking dat woont in huishoudens met toegang tot basisvoorzieningen	[1]					
1.4.2 Deel van de totale volwassen bevolking met veiliggestelde landeigendomsrechten met wettelijk erkende documentatie, dat hun landrechten als veiliggesteld beschouwt	[1]					
1.5 Verminder kwetsbaarheid voor klimaatgerelateerde rampen en economische schokken						
1.5.1 Aantal doden, vermisten, en door rampen getroffen mensen per 100 000 personen	[a]	2016	0			CRED
Aantal doden	[a]	2016	0			CRED
Aantal getroffen						
1.5.2 Directe economische verliezen als gevolg van rampen in relatie tot het bbp ('global GDP')						
Economische verliezen	[a]	2016	762			CRED
1.5.3 Aantal landen met nationale en lokale risicoreductiestrategieën voor rampen	[1]					
1.5.4 Percentage lokale overheden met lokale risicoreductiestrategieën voor rampen, conform nationaal beleid	[1]					

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

2 Einde aan honger

		Eenheid		jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
SDG target/(toegepaste) indicator								
2.1 Beëindig honger en zorg voor toegang tot veilig, voedzaam en voldoende voedsel								
2.1.1 Prevalentie van ondervoeding								
[1]								
2.1.2 Prevalentie van matige of ernstige voedselonzeekerheid in de bevolking								
[b]	% van de bevolking	2016	0,8					Vereniging van Nederlandse Voedselbanken
2.2 Beëindig alle vormen van verkeerde voeding								
2.2.1 Prevalentie van groeiachterstand bij kinderen onder de 5 jaar								
[1]								
2.2.2 Prevalentie van ondervoeding/verkeerde voeding bij kinderen onder de 5 jaar naar type (onder- en overgewicht)								
[b]	% van de bevolking van 20 jaar en ouder ^[a]	2016	50,2	2014	6 (18)			CBS; OESO
2.3 Verhoog landbouwproductiviteit en inkomen van kleine voedselproducenten								
2.3.1 Productievolume landbouw per eenheid arbeid								
[a]	Mln euro per 1 000 arbeidsjaren	2016	185,1	2016	1 (28)			CBS; Eurostat
2.3.2 Gemiddeld inkomen van kleine voedselproducenten								
[1]								
2.4 Duurzame voedselproductiesystemen								
2.4.1 Aandeel productieve en duurzame landbouw in het totale landbouwgebied								
[b]	% van het landbouwgebied	2016	2,9	2016	24 (28)			Eurostat; Eurostat
[b]	Grootvee-eenheden per hectare	2017	3,7	2013	28 (28)			CBS; Eurostat
[b]	Kg fosfor per hectare	2015	3,0	2014	9 (25)			CBS; Eurostat
[b]	Kg stikstof per hectare	2015	131	2014	23 (25)			CBS; Eurostat
2.5 Behoud genetische diversiteit van zaden, gecultiveerde planten, landbouw- en gedomesticeerde dieren en hun wilde varianten								
[a]	Aantal	2017	23 017					CGN
[a]	Aantal	2018	22					CGN
[a]	% van het aantal lokale rassen	2017	92,6	2017	16 (19)			CGN; FAO

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] Definitie voor Europese vergelijking: % van de bevolking van 15 jaar en ouder.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

3 Gezondheid en welzijn

SDG target/(toegepaste) indicator						
3.1 Reductie van de wereldwijde maternale sterfte						
3.1.1 Moedersterfte						
3.1.2 Aandeel geboorten dat wordt begeleid door deskundig personeel in de gezondheidszorg						
3.2 Einde aan vermijdbare sterfte van pasgeborenen en kinderen onder 5 jaar						
3.2.1 Kindersterfte onder de vijf jaar						
3.2.2 Neonatale sterfte						
3.3 Einde aan epidemieën van aids, tbc, malaria en verwaarloosde tropische ziekten, bestrijding hepatitis en andere overdraagbare ziekten						
3.3.1 Aantal nieuwe hiv-besmettingen						
3.3.2 Aantal nieuwe tbc-gevallen						
3.3.3 Aantal nieuwe malaria-gevallen						
3.3.4 Aantal nieuwe hepatitis B-gevallen						
3.3.5 Aantal mensen dat behandeld moet worden voor verwaarloosde tropische ziekten						
3.4 Reductie voortijdige sterfte door niet-overdraagbare ziekten, en bevorderen van mentale gezondheid en welzijn						
3.4.1 Sterfte aan niet-overdraagbare ziekten						
Gezonde levensverwachting vrouwen						
Gezonde levensverwachting mannen						
3.4.2 Sterfte als gevolg van zelfdoding						
Levensverwachting vrouwen in goede geestelijke gezondheid						
Levensverwachting mannen in goede geestelijke gezondheid						
3.5 Versterk de preventie en behandeling van middelengebruik, inclusief drugs-misbruik en schadelijk alcoholgebruik						
3.5.1 Dekking van behandelingen voor stoornissen met middelengebruik (farmacologisch, psychosociaal, revalidatie en nazorg)						
Personen in de verslavingszorg						
3.5.2 Schadelijk alcoholgebruik gedefinieerd volgens de nationale context als alcoholgebruik per hoofd van de bevolking (15 jaar en ouder)						
Alcoholgebruik						
Zware drinkers						
Roken						
3.6 Het halveren van het aantal doden en gewonden door verkeersongevallen, wereldwijd, in 2020						
3.6.1 Sterfte aan verwondingen door verkeersongevallen						

[a]	Per 100 000 levendgeborenen	2016	3,5	2014	5 (19)	CBS; OESO
[1]						
[a]	Per 1 000 levendgeborenen	2016	4,1	2015	12 (28)	CBS; Eurostat
[a]	Per 1 000 levendgeborenen	2016	2,6	2015	11 (22)	CBS; Eurostat
[a]	Nieuwe diagnoses per 100 000 inwoners	2016	4,0	2016	13 (28)	RIVM; ECDC
[a]	Nieuwe diagnoses per 100 000 inwoners	2016	5,2	2015	4 (28)	RIVM; ECDC
[a]	Nieuwe diagnoses per 100 000 inwoners	2016	1,5	2015	21 (24)	RIVM; ECDC
[a]	Nieuwe diagnoses per 100 000 inwoners	2016	6,6	2015	18 (25)	RIVM; ECDC
[a]	Per miljoen inwoners	2015	3,8	2015	25 (28)	UNSD; UNSD
[a]	Per 100 000 inwoners	2016	563	2014	6 (19)	CBS; OESO
[b]	Jaren bij geboorte	2016	63,3	2015	22 (28)	CBS; Eurostat
[b]	Jaren bij geboorte	2016	64,9	2015	15 (28)	CBS; Eurostat
[a]	Per 100 000 inwoners	2016	11,1	2014	10 (28)	CBS; Eurostat
[b]	Jaren bij geboorte	2016	72,5			CBS
[b]	Jaren bij geboorte	2016	73,7			CBS
[b]	1 000	2015	64,8			IVZ, LADIS
[a]	Liters pure alcohol per inwoner (15 jaar en ouder)	2015	8,0	2015	2 (12)	OESO; OESO
[b]	% van drinkers van 12 jaar en ouder	2016	10,6			CBS
[b]	% van de bevolking van 12 jaar en ouder [*]	2016	22,7	2014	9 (21)	CBS; OESO
[a]	Per miljoen inwoners	2016	36,9	2015	4 (24)	CBS; Eurostat

3 Gezondheid en welzijn (slot)

	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)	
3.7 Toegang voor iedereen tot gezondheidszorg gericht op sexualiteit en voortplanting, inclusief gezinsplanning, informatie en educatie en het opnemen van reproductieve gezondheidszorg in nationaal beleid 3.7.1 Aandeel vrouwen in de vruchtbare leeftijd (15–49 jaar) dat kan voorzien in hun behoefte aan gezinsplanning met moderne methoden 3.7.2 Geboortecijfers onder tieners 3.8 Het bereiken van algehele gezondheidszorg voor iedereen, inclusief verzekering tegen financiële risico's, toegang tot kwalitatief hoogwaardige basisgezondheidszorg en toegang tot veilige, effectieve, kwalitatief hoogwaardige en betaalbare basismedicatie en vaccins 3.8.1 Dekking van basisgezondheidsvoorzieningen (gedefinieerd als de gemiddelde dekking van basiszorg gebaseerd op tracerinterventies waaronder gezondheidszorg gericht op voortplanting, moeders, pasgeborenen en jeugd, infectieziektes, niet-overdraagbare ziektes, en servicecapaciteit en toegankelijkheid voor de algemene en de meest kansarme bevolking) 3.8.2 Aandeel bevolking met grote huishoudelijke uitgaven aan gezondheidszorg Niet-verzekerden en wanbetalers 3.9 Substantieel verminderen van het aantal sterfte en ziektegevallen veroorzaakt door gevaarlijke chemicaliën, vervuiling en contaminatie van lucht, water en bodem 3.9.1 Sterfte toegeschreven aan luchtvervuiling binnens- en buitenshuis 3.9.2 Sterfte toegeschreven aan verontreinigd water, verontreinigd sanitair en gebrekkige hygiëne (WASH) 3.9.3 Sterfte toegeschreven aan onopzettelijke vergiftiging	[2]						
	[a]	Per 1 000 vrouwen in dezelfde leeftijds-groep [**]	2016	2,6	2015	1 (28)	CBS; Eurostat
	[1]						
	[b]	% van de bevolking	2016	1,9			CBS, Zorginstituut Nederland
	[2]						
	[a]	Per 100 000 inwoners	2012	0,2	2012	16 (28)	UNSD; UNSD
	[a]	Per 100 000 inwoners	2016	0,2	2015	3 (28)	CBS; UNSD

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nv] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] voor Europese vergelijking % v.d. bevolking van 15 jaar en ouder.

[**] per 1 000 vrouwen in dezelfde leeftijdsgroep: Nederland 16-19 jaar, EU 15-19 jaar. Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

4 Goed onderwijs

SDG target/(toegepaste) indicator	Nederland		Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	
4.1 Verzekeren dat alle meisjes en jongens vrij toegankelijk en rechtvaardig primair en secundair onderwijs van goede kwaliteit afronden dat leidt tot relevante, effectieve leerresultaten, in 2030 4.1.1 Deel van de kinderen en jongeren: (a) in klassen 2/3; (b) aan het eind van het basisonderwijs; en (c) aan het eind van het lager voortgezet onderwijs met minimaal een basaal (i) lees- en (ii) rekenvaardigheidsniveau Wiskundevaardigheid jongeren Leesvaardigheid jongeren	[a]	2015	512	2015	2 (28)	OEESO; OEESO
	[a]	2015	503	2015	7 (27)	OEESO; OEESO
	[2]					
	[a]	2014	99,2	2014	5 (27)	OEESO; OEESO
4.2 Verzekeren dat alle meisjes en jongens toegang hebben tot kwalitatief goede ontwikkeling in hun vroege jeugd, zorg en voorschoolse educatie zodat ze rijp zijn voor het primair onderwijs, in 2030 4.2.1 Deel van de kinderen onder de 5 dat qua ontwikkeling meekomt op het gebied van gezondheid, scholing en psychosociaal welzijn 4.2.2 Participatiegraad in georganiseerd leren (een jaar voor de officiële instroomleeftijd basisonderwijs) Participatie in georganiseerd leren	[a]	2016	64,1	2016	1 (24)	Eurostat; Eurostat
	[b]	2016	64,7	2016	1 (24)	Eurostat; Eurostat
	[b]	2016	63,5	2016	2 (24)	Eurostat; Eurostat
	[b]	2014	27,0	2014	16 (28)	Eurostat; Eurostat
4.3 Verzekeren van gelijke toegang voor alle vrouwen en mannen tot betaalbaar en kwalitatief goed technisch-, beroeps-, en tertiair onderwijs, inclusief universiteit, in 2030 4.3.1 Participatiegraad van jongeren en volwassenen in formeel en informeel onderwijs en opleiding in de afgelopen 12 maanden (levenlang leren) Participatiegraad mannen Participatiegraad vrouwen	[b]	2013	21,0	2013	3 (28)	Eurostat; Eurostat
	[b]	2015	41,5	2015	3 (15)	OEESO; OEESO
4.4 Aanzienlijke uitbreiding van het aantal jongeren en volwassenen met competenties, inclusief technische en beroepsvaardigheden, voor werkgelegenheid, goede banen en ondernemerschap, in 2030 4.4.1 Deel van de jongeren en volwassenen met vaardigheden in informatie- en communicatietechnologie (ICT), naar soort vaardigheid Computervaardigheid (16–74 jaar) Internetvaardigheid (16–74 jaar) Probleemoplossend vermogen in technologierijke omgeving (16–64 jaar)	[b]	2014	27,0	2014	16 (28)	Eurostat; Eurostat
	[b]	2013	21,0	2013	3 (28)	Eurostat; Eurostat
	[b]	2015	41,5	2015	3 (15)	OEESO; OEESO

4 Goed onderwijs (slot)

	Eenheid	Nederland			Positie in EU		
		jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)	
4.5 Opheffen van genderongelijkheid in het onderwijs en verzekeren van gelijke toegang tot alle niveaus van algemeen en beroepsonderwijs voor kwetsbare mensen, inclusief mensen met beperkingen, oorspronkelijke bevolking en kinderen in kwetsbare situaties , in 2030 4.5.1 Pariteitsindices (man/vrouw, ruraal/stedelijk, laagste/hogste welvaarts-kwantiel en andere zoals invaliditeitsstatus, oorspronkelijke bevolking en door conflict getroffen als er gegevens beschikbaar komen) Pariteitsindices gesticht (meisjes/jongens) voor wiskundevaardigheden na afronden ISCED 2[*] Pariteitsindices sociaaleconomische status (laag/hog) voor wiskundevaardigheden na afronden ISCED 2[*] Pariteitsindices ruraal/stedelijk voor wiskundevaardigheden na afronden ISCED 2[*]	[a]	2015	0,01	2015	5 (24)	UNSD; UNSD	
	[a]	2012	0,22	2012	3 (20)	UNSD; UNSD	
	[a]	2012	0,04	2012	5 (20)	UNSD; UNSD	
	[a]	2012	0,04	2012	5 (20)	UNSD; UNSD	
4.6 Verzekeren dat alle jongeren en een groot deel van de volwassen mannen en vrouwen lees-, schrijf-, en rekenvaardig is, in 2030 4.6.1 Percentage van de bevolking in een bepaalde leeftijdsgroep met minimaal een vaststaand niveau in functionele (a) lees- en schrijfvaardigheid en (b) rekenvaardigheid Leesvaardigheid bevolking Rekenvaardigheid bevolking	[a]	2015	284	2015	2 (20)	OEESO; OEESO	
	[a]	2015	280	2015	3 (19)	OEESO; OEESO	
4.7 Verzekeren dat alle leerlingen de vaardigheden en kennis ontwikkelen om duurzame ontwikkeling te bevorderen, b.v. door onderwijs gericht op duurzaamheid en een duurzame levensstijl, mensenrechten, gendergelijkheid, bevorderen van een cultuur van vrede en geweldloosheid, wereldburgerschap en waardering voor culturele diversiteit en de bijdrage van cultuur aan duurzame ontwikkeling, in 2030 4.7.1 Mate waarin (i) opvoeding tot wereldburgerschap en (ii) onderwijs in duurzame ontwikkeling (inclusief gendergelijkheid en mensenrechten op alle niveaus) zijn opgenomen in : (a) nationaal onderwijsbeleid, (b) curricula, (c) lerarenopleidingen en (d) studentenbeoordelingen	[2]						

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] ISCED 2 staat gelijk aan 4 jaar vmbo, 3 jaar havo or 3 jaar vwo.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

5 Vrouwen en mannen gelijk

SDG target/(toegepaste) indicator	Nederland		Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	
5.1 Beïndig alle vormen van discriminatie tegen alle vrouwen en meisjes overal 5.1.1 Bestaan van wettelijke kaders om gelijkheid en antidiscriminatie op basis van geslacht te bevorderen, te handhaven en er toezicht op te houden Inkomensongelijkheid	[1]					
	[b] % verschil in uurloon (vrouwen t.o.v. mannen)	2016	15,5	2015	15 (24)	CBS; Eurostat
5.2 Afschaffen van elke vorm van geweld tegen vrouwen en meisjes in de openbare en privésector, inclusief mensenhandel en seksuele en andere soorten uitbuiting 5.2.1 Deel van de vrouwen en meisjes van 15 jaar en ouder dat ooit een partner heeft gehad en werd onderworpen aan fysiek, seksueel of geestelijk geweld door de huidige of voormalige intieme partner 5.2.2 Deel van de vrouwen en meisjes van 15 jaar en ouder onderworpen aan seksueel geweld door anderen dan de intieme partner	[a]	2016	10			CBS
	[a] % vrouwen dat aangeeft na hun 15e sexueel geweld te hebben meegemaakt door anderen dan de eigen partner	2012	12	2012	27 (28)	FRA; FRA
5.3 Afschaffen van alle schadelijke praktijken zoals kinder- en tienerhuwelijken, gedwongen huwelijken en genitale verminking bij vrouwen 5.3.1 Deel van de vrouwen in de leeftijd 20-24 jaar die getrouwd waren of een verbintenis hadden toen ze onder de 15 en onder de 18 waren 5.3.2 Deel van de vrouwen en meisjes in de leeftijd van 15-49 jaar dat genitale verminking/besnijdenis heeft ondergaan	[a]	2017	0,0			CBS
	[a] Per 100 000 vrouwen (20-49 jaar)	2012	613			Pharos
5.4 Erken en waardeer onbetaalde zorg en huishoudelijk werk door het beschikbaar stellen van openbare dienstverlening, infrastructuur en sociale zekerheidsbeleid en het stimuleren van gedeelde verantwoordelijkheid binnen het huishouden en het gezin volgens de nationaal gangbare normen 5.4.1 Deel van de tijd dat wordt besteed aan onbetaald huishoudelijk werk of zorgtaken Part-time werk vrouwen Part-time werk mannen	[b]	2016	76,4	2016	1 (28)	Eurostat; Eurostat
	[b] % van vrouwen die werken	2016	26,2	2016	1 (28)	Eurostat; Eurostat
5.5 Verzekeren van volledige en effectieve deelname van vrouwen en gelijke kansen op leiderschap op alle beslissingsniveaus in het politieke, economische en openbare leven 5.5.1 Deel van de zetels bekleed door vrouwen in nationale parlementen en lokale overheden 5.5.2 Deel van de vrouwen in leidinggevende functies	[a]	2017	38	2017	4 (28)	UNSD; UNSD
	[a] % van de zetels	2015	26	2015	25 (28)	UNSD; UNSD

5 Vrouwen en mannen gelijk (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
		jaar	waarde	jaar	positie		
5.6 Verzekeren van vrije toegang tot seksuele en reproductieve gezondheidszorg en reproductieve rechten conform het 'Programme of Action of the International Conference on Population and Development' en het 'Beijing Platform for Action' en de resultaten van de toetsingsconferenties 5.6.1 Deel van de vrouwen in de leeftijd 15–49 jaar dat hun eigen goedgeïnformeerde beslissingen neemt over seksuele relaties, voorbehoedsmiddelen en reproductieve gezondheidszorg 5.6.2 Aantal landen met wet- en regelgeving die vrouwen van 15 jaar en ouder toegang garandeert tot seksuele en reproductieve gezondheidszorg, informatie en educatie	[2]						
	[1]						
	[b]	2016	63,3	2015	22 (28)		CBS; Eurostat
	[b]	2016	64,9	2015	15 (28)		CBS; Eurostat
	[b]	2016	31,4	2016	15 (28)		Eurostat; Eurostat
Gezondheid Gezonde levensverwachting vrouwen Gezonde levensverwachting mannen Opleiding Hoger opgeleide vrouwen Hoger opgeleide mannen	[b]	2016	30,6	2016	5 (28)		Eurostat; Eurostat

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

6 Schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland				Positie in EU			
		jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)			
6.1 Het bereiken van veilige, vrijelijk toegankelijke en betaalbare drinkwater-voorziening voor iedereen, in 2030									
6.1.1 Deel van de bevolking dat gebruik maakt van veilig beheerde drinkwatervoorzieningen	[1]								
6.2 Het bereiken van adequate en voor iedereen toegankelijke sanitaire voorzieningen en hygiëne en het beëindigen van open riolen, met speciale aandacht voor de behoeften van vrouwen en meisjes en groepen in kwetsbare situaties, in 2030									
6.2.1 Deel van de bevolking dat gebruik maakt van veilig beheerde sanitaire voorzieningen, inclusief voorzieningen voor handenwassen met zeep en water	[1]								
6.3 Reductie van vervuiling, en meer zuivering en recycling									
6.3.1 Deel van het afvalwater dat veilig wordt behandeld	[2]								
6.3.2 Aandeel van waterlichamen met goede waterkwaliteit voor de natuurlijke omgeving									
Totaal alle beoordeelde waterlichamen		2014	52,2			Rijkswaterstaat			
waarvan: Meren, kanalen, plassen	[a]	2014	53,2			Rijkswaterstaat			
Rivieren	[a]	2014	47,2			Rijkswaterstaat			
Grondwaterlichamen	[a]	2014	87,0			Rijkswaterstaat			
6.4 Efficiënte watergebruik en duurzame zoetwaterwinning									
6.4.1 Verandering in de efficiëntie van het watergebruik in de loop van de tijd (c.q. waterproductiviteit)	[a]	2014	61,9			CBS			
6.4.2 Niveau van waterstress: onttrekking van zoetwater als deel van de beschikbare zoetwaterbronnen	[a]	2014	14,4			CBS			
6.5 Implementatie van geïntegreerd beheer van waterbronnen op alle niveaus, inclusief grensoverschrijdende samenwerking waar van toepassing, in 2030									
6.5.1 Integraal waterbeheer (0-100)	[a]	2017	90			Rijkswaterstaat			
6.5.2 Deel van de waterstroomgebieden dat valt onder grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van water	[1]								
6.6 Beschermen en herstellen van water-gerelateerde ecosystemen, inclusief berggebieden, bossen, wetlands, rivieren, grondwaterlagen en meren, in 2020									
6.6.1 Verandering in de tijd in het voorkomen van water-gerelateerde ecosystemen									
Totale oppervlakte watergerelateerde eco-systemen (exclusief rivieren)	[a]	2015	3 627,6			Rijkswaterstaat			

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

7 Duurzame en betaalbare energie

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU		
		jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
7.1 Toegang tot energiediensten						
7.1.1 Deel van de bevolking met toegang tot elektriciteit	[1]					
Bruto binnenlands energieverbruik	[b]	2016	4 425,1	2016	23 (28)	CBS; Eurostat
7.1.2 Deel van de bevolking primair afhankelijk van schone brandstof en technologie	[1]					
7.2 Bevorderen van gebruik van hernieuwbare energie						
7.2.1 Aandeel hernieuwbare energie	[a]	2016	6,0	2016	26 (28)	CBS; Eurostat
7.3 Verbetering van energie-efficiëntie						
7.3.1 Energie-intensiteit gemeten in termen van primaire energie en bbp						
Energie-intensiteit van de economie	[a]	2016	116,8	2016	11 (28)	Eurostat; Eurostat

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

8 Fatsoenlijke banen en economische groei

SDG target/(toegepaste) indicator								
8.1 Duurzame economische groei								
8.1.1	Jaarlijkse bbp-groei per capita	%	2016	1,6	2016	19 (28)	Eurostat; Eurostat	
	Bruto binnenlands product	Euro per inwoner (prijzen 2010)	2016	39 465	2016	5 (28)	CBS; Eurostat	
8.2 Economische productiviteit								
8.2.1	Jaarlijkse groei van het werkelijke bbp per werkzame persoon	Bbp (euro, PPP-gecorrigeerd) per gewerkt uur	2016	49,3	2016	6 (28)	CBS; Eurostat	
	Arbeidsproductiviteit							
8.3 Bevorderen van beleid gericht op ontwikkeling en ondersteuning van productieve activiteiten, het creëren van eerlijk werk, ondernemerschap, creativiteit en innovatie, en het stimuleren van de groei van micro-, midden- en kleinbedrijf, inclusief toegang tot financiële diensten								
8.3.1	Aandeel informele werkgelegenheid in niet-agrarische werkgelegenheid, naar geslacht							
[2]								
8.4 Grondstoffenefficiëntie								
8.4.1	Grondstoffenvoetafdruk	Kg per 1 000 euro bbp	2016	197			CBS	
8.4.2	Grondstoffenintensiteit (binnenlands materialenverbruik)	Kg per 1 000 euro bbp	2016	239	2016	1 (28)	CBS; Eurostat	
8.5 Inkomen en werk								
8.5.1	Gemiddeld uurloon van vrouwelijke en mannelijke werknemers, naar beroep, leeftijd en mensen met beperkingen							
	Mediane bruto verdiensten	Euro per uur [*]	2016	26,5	2014	8 (28)	CBS; Eurostat	
8.5.2	Werkloosheid	% van de beroepsbevolking	2017	4,9	2016	7 (28)	CBS; Eurostat	
	Langdurige werkloosheid	% van de beroepsbevolking	2016	2,4	2016	13 (28)	CBS; Eurostat	
8.6 Uitval jongeren ("Not in Employment, Education or Training" (NEETs))								
8.6.1	Aandeel jongeren die niet deelnemen aan onderwijs, werk of opleiding	% van bevolking van 15-24 jaar	2016	4,6	2016	1 (28)	Eurostat; Eurostat	
8.7 Het nemen van urgente en effectieve maatregelen om dwangarbeid, moderne slavernij en mensenhandel uit te bannen en zorgen dat de ergste vormen van kinderarbeid worden verboden en uitgebannen, waaronder het ronselen en inzetten van kindsoldaten, en een eind maken aan kinderarbeid in alle vormen, in 2025								
8.7.1	Aandeel en aantal kinderen in de leeftijd 5-17 dat kinderarbeid verricht, naar geslacht en leeftijd							
[1]								
8.8 Arbeidsrechten en -omstandigheden								
8.8.1	Frequentie van fatale en niet-fatale bedrijfsongevallen	Gestandaardiseerde incidentie	2014	1,0	2014	1 (28)	Eurostat; Eurostat	
	Fatale verwondingen door beroepsgerelateerde ongelukken	Gestandaardiseerde incidentie	2014	1 394	2014	16 (28)	Eurostat; Eurostat	
	Niet-fatale verwondingen door beroepsgerelateerde ongelukken							
8.8.2	Mate van naleving van arbeidsrechten (vrijheid van vereniging en collectief onderhandelen), gebaseerd op schriftelijke bronnen van de International Labour Organization (ILO) en nationale wetgeving							
[1]								

8 Fatsoenlijke banen en economische groei (slot)

		Eenheid		jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
8.9 Duurzaam toerisme								
8.9.1 Aandeel toerisme in bbp		[a]	% van bbp	2016	3,9			CBS
8.9.2 Banen in duurzame toerisme als percentage van alle banen in toerisme		[b]	% werkzame personen t.o.v. totale werkge- legenheid	2016	6,1			CBS
8.10 Toegang tot financiële diensten								
8.10.1 Geldautomaten		[a]	Aantal per 100 000 inwoners (18 jaar en ouder)	2015	49,5	2015	25 (28)	Wereldbank; Wereldbank
Bankkantoren		[a]	Aantal per 100 000 inwoners (18 jaar en ouder)	2015	13,9	2015	23 (26)	Wereldbank; Wereldbank
8.10.2 Rekeningen bij banken, andere financiële instellingen en mobiele 'money service providers'		[a]	% van de bevolking van 15 jaar en ouder	2014	99,3	2014	4 (28)	Wereldbank; Wereldbank

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [Z] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] CBS-cijfers zijn inclusief de overheid. Cijfers voor Europese vergelijking zijn exclusief de overheid.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

9 Innovatie en duurzame infrastructuur

SDG target/(toegepaste) indicator		Eenheid			jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
9.1 Verduurzaming infrastructuur									
9.1.1 Deel van de rurale bevolking dat binnen een straal van 2 kilometer van een verharde weg woont									
9.1.2 Passagiers- en vrachtvolumes, naar transportmodaliteit									
Persoonsvervoer									
Vrachtovervoer									
9.2 Verduurzaming economie									
9.2.1 Toegevoegde waarde van de industrie als percentage van het bbp en per hoofd van de bevolking									
Toegevoegde waarde industrie									
Toegevoegde waarde milieusector									
9.2.2 Werkgelegenheid in de industrie als percentage van de totale werkgelegenheid									
Werkgelegenheid industrie									
Werkgelegenheid milieusector									
9.3 Toegang midden-en kleinbedrijf (mkb) tot financiële diensten									
9.3.1 Aandeel kleinschalige industrieën in de totale toegevoegde waarde van de industrie									
Toegevoegde waarde mkb									
9.3.2 Aandeel kleinschalige industrieën met een lening of kredietlijn									
Kredietbehoefte mkb									
9.4 Duurzaamheid infrastructuur en bedrijvigheid									
9.4.1 CO ₂ -uitsoot per eenheid toegevoegde waarde									
Broeikasgasintensiteit van de economie									
9.5 Innovatie									
9.5.1 Uitgaven aan Research & Development									
9.5.2 Gewerkte uren in Research & Development									
Octrooien									

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

10 Minder ongelijkheid

	Nederland	Positie in EU				bron (cijfer NL; positie EU)
		jaar	waarde	jaar	positie	
SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid					
10.1 Stimuleren van relatief snelle inkomensgroei van de laagste inkomens (onderste 40%)						
10.1.1 Groeicijfers van huishoudelijke bestedingen of inkomen per hoofd van de bevolking bij de laagste 40 procent van de bevolking						
Inkomenskwintielverhouding (80/20-ratio) van gestandaardiseerd besteedbaar inkomen van particuliere huishoudens		2016	3,9	2016	6 (27)	Eurostat; Eurostat
Gini-coëfficiënt van gestandaardiseerd besteedbaar inkomen van particuliere huishoudens		2016	0,27	2016	6 (27)	Eurostat; Eurostat
10.2 Bevorderen van sociale inclusie						
10.2.1 Deel van de mensen dat beneden de 50 procent van het mediane inkomen leeft.						
Relatieve armoede ('at risk of poverty rate')		2016	6,6	2016	3 (27)	Eurostat; Eurostat
10.3 Zorg voor gelijke kansen en reductie van sociale ongelijkheid						
10.3.1 Deel van de bevolking dat meldt dat zij zich persoonlijk gediscrimineerd of lastig gevallen voelen in de afgelopen 12 maanden op basis van de discriminatiegrond verboden op basis van de discriminatiegrond verboden volgens de internationale mensenrechtenwetgeving						
Discriminatiegevoelens		2016	7,6	2016	7 (13)	ESS; ESS
10.4 Bescherming van arbeid en streven naar grotere gelijkheid						
10.4.1 Aandeel van arbeid in het bbp		2016	48,4	2016	9 (28)	CBS; Eurostat
10.5 Verbeteren van de regulering van en het toezicht op wereldwijde financiële markten en instituties en versterken van de implementatie van dergelijke reguleringen						
10.5.1 Indicatoren financiële draagkracht ('Financial Soundness Indicators')						
10.6 Verzekeren van een betere representatie en stem voor ontwikkelingslanden in de besluitvorming van wereldwijde economische en financiële instituten, met als doel verkrijgen van doeltreffende, geloofwaardige, verantwoordelijke en legitieme instituties						
10.6.1 Aandeel leden en stemrecht ontwikkelingslanden in internationale organisaties						
10.7 Faciliteer veilige en verantwoorde migratie en mobiliteit van mensen						
10.7.1 Rekruteringskosten gedragen door de werknemer als percentage van het jaarinkomen verdiend in het land in het land van bestemming						
10.7.2 Aantal landen met een goed geleid migratiebeleid		2014	61	2014	6 (28)	MIPEX; MIPEX
Index Migratiebeleid		2014	61	2014	6 (28)	MIPEX; MIPEX

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

11 Veilige en duurzame steden en gemeenschappen

SDG target/(toegepaste) indicator	Nederland		Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	
11.1 Adequaat, veilig en betaalbaar wonen 11.1.1 Deel van de stedelijke bevolking dat leeft in sloppenwijken, informele nederzettingen of inadequate behuizing Deel van de bevolking dat woont in een woning met een lekkend dak, vochtige muren, vloeren of fundering, of met rot in de raamkozijnen of de vloer Te klein behuised						
11.2 Toegang tot duurzame transportsystemen, vooral openbaar vervoer 11.2.1 Deel van de bevolking dat gemakkelijk toegang heeft tot openbaar vervoer	[a] % van de bevolking	2016	16,3	2016	17 (27)	Eurostat; Eurostat
11.3 Duurzaam managen van verstedelijking 11.3.1 Verhouding tussen landgebruik en percentage bevolkingsgroei Oppervlakte per inwoner	[b] % van de bevolking	2016	4,0	2016	5 (28)	Eurostat; Eurostat
	[1]					
11.3.2 Percentage steden met een directe burgerparticipatiestructuur in stadsplanning en beheer die regulier en democratisch functioneert	[b] M² per inwoner	2017	2 425	2016	27 (28)	CBS; Wereldbank/FAO
11.4 Bescherming cultureel en natuurlijk erfgoed 11.4.1 Totale uitgaven (publiek en privaat) per hoofd van de bevolking aan het behoud, de bescherming en het onderhoud van al het cultureel en natuurlijk erfgoed Overheidsuitgaven aan milieubescherming en culturele diensten (COFOP)	[b] % van bbp	2016	1,8	2015	5 (28)	CBS; Eurostat
11.5 Verminder aantal slachtoffers van klimaatgerelateerde rampen en economische schokken 11.5.1 Aantal doden, vermisten en personen die getroffen zijn door rampen, per 100 000 personen Aantal doden Aantal getroffen	[a] Per 100 000 inwoners [a] Per 100 000 inwoners	2016 2016	0 0			CRED CRED
11.5.2 Direct economisch verlies door rampen in relatie tot het bbp ('global GDP') inclusief schade aan belangrijke infrastructuur en ontwrichting van basisvoorzieningen Economische verliezen	[a] Mln euro	2016	762			CRED
11.6 Verminder milieu-impact in steden 11.6.1 Vast gemeentelijk afval dat regelmatig wordt opgehaald en adequaat wordt verwerkt 11.6.2 Jaarlijks gemiddelde fijnstofniveaus (PM _{2,5}) in steden	[a] Kg per inwoner [a] Microgram fijnstof per m³	2016 2015	560 11,8	2016 2014	20 (26) 11 (24)	CBS; Eurostat Landelijk Meetnet luchtkwaliteit; EEA

11 Veilige en duurzame steden en gemeenschappen

		Eenheid					bron (cijfer NL; positie EU)
		jaar	waarde	jaar	positie		
11.7 Toegankelijke en inclusieve openbare ruimte							
11.7.1 Het gemiddelde deel van het bebouwd gebied in steden dat openbaar toegankelijke open ruimte is							
Openbaar toegankelijke open ruimte binnen bebouwde kom		2017	35				Kadaster
11.7.2 Deel van de mensen onderworpen aan fysieke of seksuele intimidatie							
Slachtofferschap van misdaad	[a] % van totale ruimte binnen bebouwde kom	2016	17,3	2016	7 (13)		CBS; ESS
	[a] % slachtoffer geweest						

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

12 Duurzame consumptie en productie

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland			Positie in EU		
		jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)	
12.1 Duurzame consumptie en productie 12.1.1 Aantal landen met nationale actieplannen op het gebied van duurzame consumptie en productie ('sustainable consumption and production' (SCP)) of waar duurzame consumptie en productie als prioriteit of doelstelling is opgenomen in het nationale beleid							
Biologische landbouw							
12.2 Duurzaam management en efficient gebruik van natuurlijke hulpbronnen 12.2.1 Grondstoffenvoetafdruk ('Material Footprint' (MF))							
12.2.2 Binnenlands materialenverbruik ('Domestic Material Consumption' (DMC)) per hoofd van de bevolking	[b]	2016	2,9	2016	23 (28)	Eurostat; Eurostat	
12.3 Voedselverspilling in hele keten 12.3.1 Index wereldwijd voedselverlies (Global food loss index)							
Voedselverspilling	[a]	2015	128,5			WUR	
12.4 Gevaarlijk afval 12.4.1 Aantal partijen in internationale , multilaterale milieuverdragen over gevaarlijk afval en andere chemicaliën, dat voldoet aan hun toezeggingen en verplichtingen op het verstrekken van informatie zoals vereist binnen elk relevant verdrag	[1]						
12.4.2 Gevaarlijk afval gegenereerd per hoofd van de bevolking en aandeel verwerkt afval naar soort verwerking							
Gevaarlijk afval	[a]	2014	286	2014	23 (28)	Eurostat; Eurostat	
Nuttige toepassing van gevaarlijk afval (recycling en opvulling)	[a]	2014	56,5	2014	11 (28)	Eurostat; Eurostat	
12.5 Afvalrecycling 12.5.1 Het nationaal recyclingspercentage, tonnen gerecycleerd materiaal							
Recycling van afval	[a]	2014	81,9	2014	3 (27)	CBS; Eurostat	
Recycling van gemeentelijk afval	[b]	2016	25,3	2016	14 (25)	Eurostat; Eurostat	
12.6 Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen 12.6.1 Aantal bedrijven dat duurzaamheidsrapporten publiceert							
Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) jaarverslagen	[a]	2017	82	2017	6 (21)	KPMG; KPMG	
12.7 Stimuleer duurzame overheidsoverdrachten, conform nationaal beleid en prioriteiten 12.7.1 Aantal landen dat beleid en actieplannen op het gebied van duurzame overheidsoverdrachten uitvoert	[2]						

12 Duurzame consumptie en productie (slot)

	Nederland	Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
	jaar	waarde	jaar	positie	
12.8 Kennis voor duurzame ontwikkeling 12.8.1 Mate waarin (i) opvoeding tot wereldburgerschap en (ii) onderwijs tot duurzame ontwikkeling (inclusief gendergelijkheid en mensenrechten op alle niveaus) zijn opgenomen in: (a) nationaal onderwijsbeleid, (b) curricula, (c) lerarenopleidingen en (d) studentenbeoordelingen					[2]

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

13 Klimaatverandering aanpakken

SDG target/(toegepaste) indicator	Nederland		Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	
13.1 Verhogen van de veerkracht en het aanpassingsvermogen t.a.v. gevaren en natuurrampen die verband houden met klimaatverandering, in alle landen						
	13.1.1 Aantal doden, vermisten en mensen die getroffen zijn door rampen					
	Aantal doden					
	Aantal getroffen					
13.1.2 Aantal landen die nationale en lokale risicoreductiestrategieën bij rampen adopteert en implementeert conform het Sendai Framework						
13.1.3 Percentage lokale overheden die lokale risicoreductiestrategieën bij rampen adopteert en implementeert conform nationale risicoreductiestrategieën						
13.2 Klimaatbeleid en reductie uitstoot broeikasgassen						
	13.2.1 Aantal landen dat heeft gecommuniceerd over het opstellen of operationaliseren van een geïntegreerd beleid/strategie/plan dat hun adaptiecapaciteit vergroot t.a.v. de negatieve gevolgen van klimaatverandering, dat klimaatbestendigheid bevordert en lagere uitstoot van broeikasgassen op een wijze die de voedselproductie niet in gevaar brengt (inclusief een nationaal adaptieplan, nationaal vastgestelde bijdragen, nationale communicatie, tweejaarlijkse voortgangsrapporten e.d.)					
	Totale broeikasgasemissies					
	Broeikasgasintensiteit van de economie					
13.3 Verbeteren van onderwijs, vergroten van bewustzijn en menselijke en institutionele capaciteit t.a.v. beperken van risico's, doorvoeren van aanpassingen, reductie van schadelijke effecten en vroegtijdige signalering van klimaatverandering						
	13.3.1 Aantal landen dat matiging, adaptatie, impactreductie en 'early warning' geïntegreerd heeft in het lesprogramma van het primair, secundair en tertiair onderwijs					
	13.3.2 Aantal landen dat heeft gecommuniceerd over het versterken van institutionele, systematische en individuele 'capacity building' m.b.t. de adaptatie, mitigatie en technologische overdracht en ontwikkelingsacties					

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

14 Bescherming van zeeën en oceanen

SDG target/(toegepaste) indicator		Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
14.1 Vermindering van mariene vervuiling							
14.1.1 Index of Coastal Eutrophication (ICEP) and Floating Plastic debris Density (Index voor eutrofiëring in kustgebieden en dichtheid van drijvend plastic afval)							
Eutrofiëring	[a]	% niet-eutroof	2011-2013	6			WUR
		% potentieel eutroof	2011-2013	81			WUR
		% eutroof	2011-2013	13			WUR
Plastic afval op het strand	[a]	Stuks per 100m	2004/2015	342			Stichting de Noord-zee
Clean water index (onderdeel Ocean Health Index)	[b]	Score op standardised index	2017	45	2017	18 (23)	Ocean health Index
14.2 Duurzaam managen en beschermen van mariene en kust-ecosystemen							
14.2.1 Deel van de nationale exclusieve economische gebieden beheerd volgens een ecosysteem aanpak		[1]					
14.3 Bestrijding van oceaanverzuuring							
14.3.1 Gemiddelde mariene zuurgraad (pH) gemeten door een afgesproken aantal representatieve bemonsteringsstations		[a]	Gemiddelde pH-waarde Noordzee	2011	8,06		Marine Chemistry
14.4 Tegengaan van overbevissing							
14.4.1 Aandeel visvoorraad op biologisch duurzaam niveau		[a]	Aantal van 5 consumptievissoorten boven het verzorgingsniveau	2017	5		ICES
14.5 Bescherming milieu van zee- en kustgebieden							
14.5.1 Deel van het mariene areaal dat valt onder beschermde gebieden		[a]	%	2016	21,5	2016	6 (22)
14.6 Terugdringen illegale en ongereguleerde visserij							
14.6.1 Vooruitgang in landen in de mate van implementatie van internationale instrumenten voor het bestrijden van illegale niet-gerapporteerde en niet-gereguleerde visserij		[2]					UNSD; UNSD
14.7 Bevorderen duurzame visserij							
14.7.1 Duurzame visserij als percentage van het bbp		[2]					

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

15 Herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit

SDG target/(toegepaste) indicator							Eenheid		jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
15.1 Bescherming van natuurlijke habitats													
15.1.1 Aandeel van bosgebied in het totale landoppervlak													
Natuur- en bosgebieden													
15.1.2 Deel van de hotspots voor terrestrische en zoetwaterbiodiversiteit dat valt onder beschermde gebieden, naar type ecosysteem													
Deel van de hotspots voor terrestrische biodiversiteit dat valt onder beschermde gebieden													
Deel van de hotspots voor zoetwaterbiodiversiteit dat valt onder beschermde gebieden													
15.2 Bescherming bossen													
15.2.1 Vooruitgang in duurzaam bosbeheer													
Percentage bosoppervlakte onder een onafhankelijk geverifieerd boscertificeeringssysteem													
15.3 Aantasting land en bodem													
15.3.1 Aandeel gedegradeerd land t.o.v. het totale landoppervlak													
Fosforoverschot bodem													
Stikstofoverschot bodem													
15.4 Bescherming ecosystemen in de bergen													
15.4.1 Deel van de hotspots voor biodiversiteit in berggebieden dat valt onder beschermd gebied													
15.4.2 'Mountain Green Cover Index'													
15.5 Biodiversiteit													
15.5.1 Rode lijst indicator													
Living Planet Index land- en zoetwaterfauna													
15.6 Bevorderen van eerlijke en billijke verdeling van de baten voortvloeiend uit de exploitatie van genetische hulpbronnen en bevorderen van adequate toegang tot dergelijke hulpbronnen, conform internationale afspraken													
15.6.1 Aantal landen dat wettelijke-, administratieve- en beleidskaders heeft aangenomen om een eerlijke en rechtvaardige verdeling van baten te verzekeren													
15.7 Het nemen van dringende maatregelen om een eind te maken aan stropen en illegaal verhandelen van beschermde dier- en plantensoorten, gericht op zowel de vraag- als de aanbodzijde van de illegale handel in wilde dieren en planten													
15.7.1 Aandeel verhandelde wilde dieren dat gestroopt of illegaal verhandeld is													
[a]	% bos en natuurlijk terrein t.o.v. totale oppervlakte	[*]	2015	16,0	2015	26 (26)	CBS/Eurostat; Eurostat						
[a]	%		2017	90,8	2017	6 (28)	UNSD; UNSD						
[a]	%		2017	90,4	2017	11 (26)	UNSD; UNSD						
[a]	%		2017	46,7	2016	15 (26)	FSC/PEFC/Probos/WUR; FSC/PEFC/Eurostat						
[b]	Kg fosfor per hectare		2015	3,0	2014	9 (25)	CBS; Eurostat						
[b]	Kg stikstof per hectare		2015	131	2014	23 (25)	CBS; Eurostat						
[nvt]													
[nvt]													
[a]	1950=100		2016	61,8			NEM/CBS						
[b]	1950=100		2016	107			NEM						
[1]													
[2]													

15 Herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
		jaar	waarde	jaar	positie		
15.8 Invoeren van maatregelen om de introductie van invasieve exoten te voorkomen en de gevolgen voor land en water-ecosystemen te beheersen door bestrijding of uitroeiing van prioritaire soorten, in 2020							
15.8.1 Aandeel van landen met nationale wetgeving en afdoende financiering voor de preventie en beheersing van invasieve exoten	[1]						
15.9 Incorporeren van ecosysteem- en biodiversiteitswaarde in nationaal en lokaal beleid, ontwikkelingsprocessen, armoedereductiestrategieën en rekeningen, in 2020							
15.9.1 Vooruitgang t.a.v. nationale doelstellingen conform het 'Aichi Biodiversity Target 2' van het 'Strategic Plan for Biodiversity 2011–2020'	[2]						

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] Europese definitie: % bos t.o.v. totale oppervlakte.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

16 Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid

SDG target/(toegepaste) indicator	Nederland		Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	
16.1 Reduceer alle vormen van geweld en daaraan gerelateerde doden						
16.1.1 Sterfte door moord en doodslag	[a] Per 100 000 inwoners	2016	0,56	2015	2 (27)	CBS; Eurostat
16.1.2 Conflictgerelateerde sterfte	[2]					
16.1.3 Slachtofferschap van fysiek, psychologisch of seksueel geweld	[a] % slachtoffer geweest	2016	2,3			CBS
Slachtofferschap geweld	[b] % slachtoffer geweest	2016	17,3	2016	7 (13)	CBS; ESS
Slachtofferschap van misdaad						
16.1.4 Deel van de mensen dat zich veilig voelt als ze alleen in hun eigen buurt lopen	[a] % voelt zich wel eens onveilig	2016	16,4	2016	4 (13)	CBS; ESS
Gevoel van onveiligheid						
16.2 Einde aan kindermishandeling en mensenhandel						
16.2.1 Deel van de kinderen in de leeftijd 1–17 dat te maken heeft gehad met lijfstraffen en of psychisch geweld van verzorgers in de afgelopen maand	[b] % 15–18-jarigen dat kans op mishandeling als groot ergaart	2016	2,2			CBS
Kans op mishandeling	[a] Per 100 000 inwoners	2016	27	2014	27 (28)	Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen; Eurostat
16.2.2 Slachtoffers van mensenhandel						
16.2.3 Deel van de jonge vrouwen en mannen in de leeftijd van 18–29 dat voor hun 18e te maken heeft gehad met seksueel geweld	[a] % van 12–24-jarigen	2017	11			Rutgers
Meisjes/vrouwen die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben meegemaakt	[a] % van 12–24-jarigen	2017	2			Rutgers
Jongens/mannen die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben meegemaakt						
16.3 Bevorder de rechtsstaat						
16.3.1 Gemelde misdrijven	[a] Per 1 000 inwoners	2016	54,7	2013	19 (19)	WODC/CBS; Eurostat
Geregistreerde misdrijven	[b] Per 1 000 inwoners	2016	310			CBS
Ondervonden delicten	[a] Gemiddelde 2013–2015	2015	16,2	2015	21 (28)	Eurostat; Eurostat
16.3.2 Niet-veroordeelde gevangenen als percentage van de totale gevangenispopulatie	[b] Per 100 000 inwoners	2015	64,0	2015	4 (28)	Eurostat; Eurostat
Aantal gedetineerden						
16.4 Aanzienlijk terugdringen van illegale geld- en wapenstromen, versterken van opsporing en teruggave van gestolen goederen en bestrijding van alle vormen van georganiseerde misdaad, in 2030						
16.4.1 Totale waarde van illegale financieringsstromen naar binnen- en buitenland, in werkelijke prijzen in US dollars	[2]					
16.4.2 Aandeel in beslag genomen, gevonden of ingeleverde wapens waarvan de illegale oorsprong of gebruik getraceerd of vastgesteld is door een bevoegd gezag conform internationale instrumenten.	[2]					
In beslag genomen vuurwapens	[b] Aantal	2016	7 323			Ministerie van Justitie en Veiligheid

16 Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid (vervolg)

	Nederland		Positie in EU			
	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
16.5 Tegengaan van corruptie en omkoping						
16.5.1 Deel van de personen met tenminste één contact met een ambtenaar dat ambtenaren steekpenningen heeft betaald of om steekpenningen is gevraagd Burgers die corruptie hebben ervaren	[a] Score op Corruption Perceptions Index	2016	83	2016	4 (28)	Transparency International; Transparency International
16.5.2 Deel van de bedrijven met tenminste één contact met een ambtenaar dat ambtenaren steekpenningen heeft betaald of om steekpenningen is gevraagd	[2]					
16.6 Effectieve, verantwoordelijke en transparante instituties						
16.6.1 Primaire overheidsuitgaven als percentage van de oorspronkelijke goedgekeurde begroting, naar sector (of begrotingscode e.d.) Overheidsuitgaven aan veiligheidszorg	[b] % van bbp	2016	1,9	2015	15 (28)	CBS; Eurostat
16.6.2 Deel van de bevolking dat tevreden is over hun laatste ervaring met overheidsdiensten Vertrouwen in instituties	[a] % van de bevolking dat voldoende vertrouwen heeft in parlement, rechtssysteem, politici en politieke partijen	2016	58,2	2016	1 (13)	ESS; ESS
16.7.2 Deel van de bevolking dat gelooft in interactieve en inclusieve besluitvorming	[2]					
16.7 Versterk posities en invloed in besluitvorming						
16.7.1 Aandeel van posities (naar geslacht, leeftijd, personen met een beperking en bevolkingsgroepen) in overheidsinstellingen (nationale en lokale wetgevers, overheidsdiensten en de rechterlijke macht) vergeleken met de landelijke verhoudingen	[a] % van de bevolking dat voldoende vertrouwen heeft in parlement, rechtssysteem, politici en politieke partijen	2016	58,2	2016	1 (13)	ESS; ESS
16.7.2 Deel van de bevolking dat gelooft in interactieve en inclusieve besluitvorming	[2]					
Opkomst parlementsverkiezingen	[b] % van de stemgerechtigden [*]	2017	81,9	2017	6 (28)	IDEA; IDEA
16.8 Verbreden en versterken van de deelname van ontwikkelingslanden aan modiale bestuursinstellingen						
16.8.1 Aandeel leden en stemrecht van ontwikkelingslanden in internationale organisaties	[nvt]					
16.9 Verstrekken van officiële identiteitspapieren aan iedereen, inclusief geboortebewijs , in 2030						
16.9.1 Deel van de kinderen onder de 5 jaar van wie de geboorte is geregistreerd door een civiele instantie	[1]					

16 Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid (slot)

	Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
16.10 Verzekeren van vrije toegang tot informatie en beschermen van fundamentele vrijheden conform nationale wetgeving en internationale overeenkomsten						
16.10.1 Aantal geverifieerde gevallen van moord, kidnapping, gedwongen verdwijning, willekeurige detentie en marteling van journalisten, aanverwant media-personeel, vakbondsleden en voorvechters van mensenrechten, in de afgelopen 12 maanden	[1]					
16.10.2 Aantal landen dat vrije toegang tot informatie heeft vastgelegd en geïmplementeerd in de grondwet, wetgeving en/of politieke garanties	[1]					

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] Internationaal is het cijfer bij de laatste parlementsverkiezingen genomen.
 Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.
 Stand indicatoren per 1 februari 2018.

17 Partnerschappen voor de doelen

SDG target/(toegepaste) indicator		Eenheid	jaar	waarde	jaar	positie	bron (cijfer NL; positie EU)
17.1 Hulp aan ontwikkelingslanden om financiële middelen te verkrijgen							
17.1.1 Totale overheidsinkomsten als aandeel van het bbp, per bron							
Inkomsten Nederlandse overheid als grondslag voor ontwikkelingshulp							
17.1.2 Deel van de nationale begroting gefinancierd door nationale belastingen							
	[b]	% van bbp	2016	43,8	2016	12 (28)	CBS; Eurostat
	[1]						
17.2 Ontwikkelingshulp							
17.2.1 Netto officiële ontwikkelingshulp							
	[a]	% van bni	2016	0,65	2016	6 (26)	OESO; OESO
17.3 Overige vormen van financiële steun aan ontwikkelingslanden							
17.3.1 Directe buitenlandse investeringen (FDI), officiële ontwikkelingshulp en Zuid-Zuid samenwerking als aandeel van de totale binnenlandse begroting							
Overige publieke financiering ontwikkelingslanden en financiële stromen vanuit NGO's							
	[a]	% van bni	2015	0,01	2015	10 (15)	OESO; OESO
17.3.2 Overdrachten vanuit Nederland							
	[a]	% van bbp	2016	0,98	2016	7 (28)	Wereldbank; Wereldbank
	[2]						
17.4 Ontwikkelingslanden bijstaan in hun streven naar schuldhoudbaarheid							
17.4.1 Aflossing van schulden als aandeel van de export van goederen en diensten							
	[2]						
17.5 Regelingen goedkeuren en uitvoeren die investeringen in ontwikkelingslanden moeten bevorderen							
17.5.1 Aantal landen dat investeringsbeleid voor de minst ontwikkelde landen heeft aangenomen en geïmplementeerd							
	[1]						
17.6 Samenwerking en uitwisseling in wetenschap, technologie en kennis met ontwikkelingslanden							
17.6.1 Aantal samenwerkingsverdragen en programma's op wetenschappelijk en technisch gebied tussen landen, per soort samenwerking							
Wetenschappelijke publicaties die door minstens één NL auteur samen met minstens één auteur in een van de 48 LDC's is gepubliceerd							
	[b]	Aantal	2012-2016	2 994			Elsevier
17.6.2 Vaste internet breedband abonnementen per 100 inwoners, naar snelheid							
	[a]	% van huishoudens	2017	96,1	2016	1 (28)	CBS; Eurostat
	[2]						
17.7 Ontwikkeling en overdracht van ecologische technologieën aan ontwikkelingslanden							
17.7.1 Totaalbedrag aan toegezegde financiering voor ontwikkelingslanden om de ontwikkeling, overdracht, verspreiding en doorgifte van milieuvriendelijke technologieën te bevorderen							
17.8 Technologie- en ICT capaciteit van ontwikkelingslanden bevorderen							
17.8.1 Aandeel van personen dat internet gebruikt							
	[a]	% van de bevolking van 16-74 jaar [*]	2017	93,4	2016	5 (28)	CBS; Eurostat

17 Partnerschappen voor de doelen (vervolg)

	Eenheid	Nederland			Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
		jaar	waarde	jaar	positie	jaar	positie	
17.9 Steun aan ontwikkelingslanden voor capaciteit om SDGs te implementeren 17.9.1 Dollarwaarde van financiële en technische ondersteuning (inclusief door Noord-Zuid, Zuid-Zuid en trilaterale samenwerking) toegezegd aan ontwikkelingslanden	[2]							
17.10 Bevorderen van een eerlijk wereldwijd handelssysteem 17.10.1 Wereldwijd gewogen gemiddelde heffingen ('Worldwide weighted tariff-average')	[1]							
17.11 Bevorderen van export door ontwikkelingslanden en een eerlijk exportaan-deel 17.11.1 Aandeel van ontwikkelingslanden en minst ontwikkelde landen (LDCs) in wereldwijde export Totale invoer door Nederland vanuit LDC's Koolstofvoetafdruk van Nederlandse consumptie als gevolg van import	[b]	2016	277,2	2016	2 (28)			Eurostat; Eurostat CBS
17.12 Tijds implementatie van toegang tot de wereldmarkt voor ontwikkelings-landen 17.12.1 Gemiddelde heffingen voor ontwikkelingslanden, de minst ontwikkelde landen en kleine eilandstaten in ontwikkeling	[b]	2016	14,1					
17.13 Bevorderen van wereldwijde macro-economische stabiliteit 17.13.1 Macro-economisch Dashboard	[1]							
17.14 Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling versterken 17.14.1 Aantal landen met instrumenten voor het bevorderen van coherent duurzaam ontwikkelingsbeleid	[2]							
17.15 Beleidsruimte respecteren van elk land in implementatie van armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling 17.15.1 Mate waarin aanbieders van ontwikkelingsamenwerking gebruik maken van planningsinstrumenten en resultatenkaders opgesteld door het land zelf	[2]							
17.16 Bevorderen van wereldwijd partnerschap in duurzame ontwikkeling 17.16.1 Aantal landen dat vooruitgang rapporteert in kaders die het bereiken van Sustainable Development Goals ondersteunen met 'multi-stakeholder development effectiveness monitoring frameworks' (vertaling aanpassen)	[2]							
17.17 Openbare, publiek-private en maatschappelijke partnerschappen bevorderen 17.17.1 Bedrag in US dollars toegezegd aan publiek-private en civiele samenwerking	[2]							

17 Partnerschappen voor de doelen (slot)

	Nederland	Positie in EU			bron (cijfer NL; positie EU)
	jaar	waarde	jaar	positie	
17.18 Steun voor capaciteit ontwikkelingslanden om beschikbaarheid van hoogwaardige, actuele en betrouwbare gegevens te verzamelen					
17.18.1 Aandeel duurzame ontwikkelingsindicatoren dat op nationaal niveau wordt geproduceerd met volledige desaggregatie waar relevant voor het doel, conform de Fundamentele Principes van Officiële Statistieken (FPOS)					[2]
17.18.2 Aantal landen met statistische wetgeving conform de Fundamentele Principes van Officiële Statistieken (FPOS)					[1]
17.18.3 Aantal landen met een nationaal statistisch programma dat volledig gefinancierd en geïmplementeerd wordt, naar financieringsbron					[1]
17.19 Metingen van duurzame ontwikkeling als aanvulling op het bbp, en statistische capaciteitsopbouw ontwikkelingslanden					
17.19.1 Waarde in dollars van alle middelen die beschikbaar worden gesteld om de statistische capaciteit in ontwikkelingslanden te versterken					[2]
17.19.2 Aandeel van landen dat a) in de afgelopen 10 jaar tenminste één volks- en woningtelling heeft gehouden en b) 100 procent geboorteregistratie en 80 procent aangifte van overlijden heeft bereikt					[1]

[a] Officiële SDG-indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; [nvt] niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] Voor Nederland: % bevolking 12 jaar en ouder.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>.

Stand indicatoren per 1 februari 2018.

Bijlagen

I Duurzame ontwikkeling

De SDG-indicatoren van de VN zijn een belangrijke mijlpaal in een wereldwijde en lang lopende discussie over het meten van duurzame ontwikkeling en brede welvaart. Het bruto binnenlands product (bbp) is een te beperkte indicator om te kunnen meten of een land zich op een duurzaam ontwikkelingspad bevindt. Diverse internationale en nationale initiatieven pleiten voor meerdere indicatoren naast het bbp om een beeld te krijgen van ontwikkelingen en samenhang in de volle breedte van economie, milieu en samenleving.

Metten van duurzame ontwikkeling en brede welvaart

De voorgestelde SDG-indicatorenset van de VN (UN, 2016a en 2017a) past in een al veel langer lopende discussie over het meten van welvaart en welzijn, de zogenaamde 'Beyond GDP'-discussie. Belangrijke mijlpalen in deze discussie zijn het rapport van de Commissie Brundtland (WCED, 1987), het *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Progress* (Stiglitz et al., 2009) en de aanbevelingen van de Conference of European Statisticians (UNECE, 2014), de zogenoemde CES-indicatoren. Ook de aanbevelingen van de Tijdelijke Commissie Breed Welvaartsbegrip (Tweede Kamer, 2016b) passen in dit kader. Uitgebreide beschrijvingen van deze ontwikkeling kunnen worden gevonden in Smits en Hoekstra (2011) en Tweede Kamer (2016b). Nationaal en internationaal zijn statistici en anderen bezig met het meten van duurzame ontwikkeling en brede welvaart. Recente publicaties van het CBS die in deze ontwikkeling passen zijn bijvoorbeeld de *Monitor Duurzaam Nederland* (CBS, CPB, PBL, SCP, 2014), *Kwaliteit van Leven in Nederland* (Galen, van en Kazemier, 2015; Galen, van en te Riele, 2017), *Welzijn in Nederland* (Moonen en Stroucken, 2015), *Green Growth in the Netherlands* (CBS, 2015 inclusief een update in 2017) en *Circulaire economie: wat we willen weten en kunnen meten* (Potting et al., 2018). Universitair kenniscentrum duurzame ontwikkeling Telos publiceerde in 2017 de vierde editie van zijn *Nationale monitor duurzame gemeenten* (Telos, 2017), waarin de Nederlandse gemeenten worden vergeleken op het gebied van economisch, ecologisch en sociaal kapitaal. Van internationale organisaties zijn diverse statistische rapporten verschenen, waaronder *How's Life?* (OECD, 2017), *Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context* (Eurostat, 2017), *SDG index and Dashboards Report 2017* van de Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (Sachs et al., 2017). Daarnaast heeft een aantal nationale statistiekbureaus gerapporteerd over de stand van zaken in hun land: *Sustainable Development in Germany* (Destatis, 2017a), *ISTAT indicators for UN Sustainable Development Goals* (ISTAT, 2017) en *Statistical follow-up of the 2030 Agenda for Sustainable Development* (Statistics Sweden, 2017).

Het Brundtland-rapport

In het rapport *Our Common Future* (WCED, 1987) bekijkt de Commissie Brundtland maatschappelijke (en duurzame) ontwikkeling vanuit het perspectief van rechtvaardigheid. Hierbij wordt zowel gekeken naar de intragenerationele verdeling van welvaart binnen de huidige generatie (met name de welvaartsverdeling tussen de rijke landen

en de ontwikkelingslanden), als naar het intergenerationeel perspectief, waarbij centraal staat of de huidige generatie niet teveel inteert op hulpbronnen waardoor het welvaartsstreven van toekomstige generaties onder druk zou kunnen komen. Een ontwikkeling is volgens de Commissie Brundtland pas duurzaam als zowel aan de eisen van intra- als intergenerationele rechtvaardigheid is voldaan.

Het begrip duurzaamheid komt van oorsprong uit de ecologie: het duurzaam gebruiken van een visvoorraad of een bos betekent dat er niet méér vis of hout aan de voorraad onttrokken wordt dan de natuurlijke aanwas. Dit betekent dat toekomstige generaties van natuur en milieu gebruik kunnen blijven maken. Volgens de commissie vormt armoede een praktische belemmering voor een duurzaam gebruik van de fysieke omgeving, en is integratie van natuurbehoud en economische ontwikkeling nodig voor duurzame ontwikkeling. Hiermee komt de Commissie Brundtland tot een definitie van duurzame ontwikkeling die als volgt is vertaald in de Monitor Duurzaam Nederland 2014: *Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder dat daarmee de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in de andere delen van de wereld, in gevaar wordt gebracht.*

Bij duurzame ontwikkeling draait het dus vooral om de vraag of wij onze kwaliteit van leven hier en nu op een dusdanige manier vormgeven dat die geen al te grote druk legt op de mogelijkheden voor een voldoende kwaliteit van leven van mensen elders in de wereld of van toekomstige generaties (onze kinderen).

Het Stiglitz-Sen-Fitoussi rapport

In 2009 verscheen het rapport van de *Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* onder leiding van Stiglitz, Sen en Fitoussi (2009).

Deze commissie constateert dat het financieel-economische en het sociaal-economische beleid op een verkeerde en te beperkte set gegevens is gebaseerd. De veel gebruikte indicator voor economische groei, het bbp, is niet de juiste indicator als het gaat om economische ontwikkeling en sociale vooruitgang. De auteurs van het rapport pleiten er daarom voor om van een systeem dat de economische productie meet – welvaart in enge zin – over te gaan naar een systeem dat de welvaart in brede zin meet.

Brede welvaart kent veel aspecten. De commissie onderscheidt acht dimensies.

Daarbij is niet alleen de actuele situatie van belang maar ook hoe deze wordt ervaren. Zowel objectieve als subjectieve indicatoren voor deze dimensies zijn belangrijk. Tot slot benadrukt de commissie, in navolging van de Commissie Brundtland, de relatie tussen het nu en de toekomst. Ontwikkelingen nu kunnen ten koste gaan van het welzijn van toekomstige generaties. Ook deze relatie moet zichtbaar worden gemaakt in het meetsysteem.

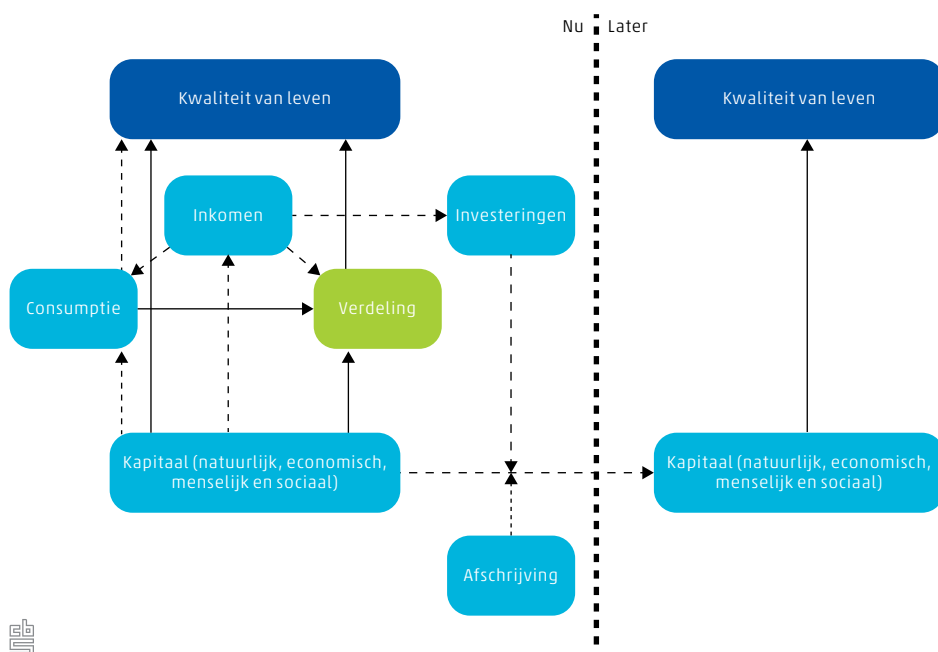
Het raamwerk van de UNECE Conference of European Statisticians

Onder leiding van het CBS heeft een internationale taskforce van statistici gewerkt aan een raamwerk om duurzame ontwikkeling te meten met internationaal geaccepteerde en geharmoniseerde data. Dit raamwerk is uiteindelijk aanvaard en onderschreven door zeker zestig landen tijdens de United Nations Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians (CES) in 2014 (UNECE, 2014).

Het CES-meetsysteem wordt onder andere onderbouwd door een kapitalenbenadering. Deze theoretische onderbouwing is gebaseerd op werk van Smits en Hoekstra (2011). Er wordt systematisch in kaart gebracht hoe het met de levenskwaliteit 'hier en nu' is gesteld en er wordt gekeken hoe deze kwaliteit van leven van invloed is op vitale hulpbronnen of kapitalen. Hierbij gaat het niet alleen om natuurlijke hulpbronnen, maar uitdrukkelijk ook om economisch, menselijk en sociaal kapitaal. Een te grote afname van deze hulpbronnen zou immers een rem kunnen zijn op de kwaliteit van leven van toekomstige generaties ('later'). Ook wordt gekeken in hoeverre de keuzes die worden gemaakt druk legt op andere landen ('elders'). Binnen een dergelijk kader is duidelijk sprake van mogelijke samenhang, bijvoorbeeld tussen economische groei en CO₂-uitstoot, de druk die een land legt op ontwikkelingslanden door hun grondstoffen en energie te importeren, of de keuze te investeren in onderwijs voor toekomstige generaties.

Het CES-raamwerk

Een samenleving heeft een aantal hulpbronnen tot haar beschikking waarmee welvaart en welzijn kunnen worden gegenereerd: economisch kapitaal (machines en gebouwen), menselijk kapitaal (arbeid, onderwijs, gezondheid), natuurlijk kapitaal (natuurlijke hulpbronnen, biodiversiteit en klimaat) en sociaal kapitaal (sociale netwerken en vertrouwen). Deze hulpbronnen zijn noodzakelijk voor het op peil houden van de welvaart en het welzijn, en daarmee de kwaliteit van leven van de bevolking.

Het gebruik van het kapitaal door de huidige generatie heeft invloed op de beschikbaarheid van kapitaal later, en daarmee de kwaliteit van leven van toekomstige generaties. De figuur hierboven toont deze samenhang. Duurzame ontwikkeling houdt in dat de huidige generatie in haar streven naar brede welvaart er tevens voor zorgt dat ook voor toekomstige generaties voldoende kapitaal beschikbaar blijft. Dit geldt in het bijzonder voor natuurlijk kapitaal omdat het een kritieke kapitaal vorm is. Zonder natuurlijk kapitaal kan de mensheid immers niet overleven.

De drie pijlers van het CES-raamwerk (kwaliteit van leven, hulpbronnen en druk op andere landen) zijn in lijn met de Brundtland-definitie voor duurzame ontwikkeling, het Stiglitz-Sen-Fitoussi rapport en het SER-advies over duurzame ontwikkeling (SER, 2010).

Tweede Kamer Commissie Breed Welvaartsbegrip

Het feit dat het bbp steeds (ten onrechte) wordt gelijkgesteld aan welvaart en vooruitgang (WRR, 2013) was voor de Tweede Kamer aanleiding om te onderzoeken wat het bbp wel en niet meet en welke rol het speelt in de beleidsvorming en politieke besluitvorming. Daarnaast kreeg de tijdelijke commissie die met dit onderzoek werd belast de opdracht om na te gaan of het zinvol is om naast het bbp andere indicatoren te ontwikkelen om brede welvaart inzichtelijk te maken en zo ja, welke indicatoren ontwikkeld moeten worden en hoe die gebruikt kunnen worden. Het CBS heeft in een notitie ten behoeve van deze commissie in kaart gebracht wat de kracht en tekortkomingen van het bbp zijn, en wat het CBS al doet aan de ontwikkeling van maatstaven voor brede welvaart (Smits, 2015). Na diepgaand onderzoek en na een groot aantal deskundigen te hebben gehoord, constateerde de commissie dat het bbp een solide en bruikbare indicator is, maar inderdaad een te beperkte indicator is om brede welvaart te meten (Tweede kamer, 2016b; zie verder ook het themanummer van het Tijdschrift Milieu (2016) over Groene Welvaart). De commissie beval aan de CES-indicatoren te implementeren voor een statistische beschrijving van brede welvaart. De Monitor Duurzaam Nederland achtte de commissie in zijn huidige vorm niet goed bruikbaar in het politieke debat. Onder meer een aantrekkelijke en toegankelijke presentatie, actuelere gegevens en publicatie op vaste momenten in het parlementaire proces zijn gewenst, aldus de commissie. Ze adviseerde daarom deze monitor door te ontwikkelen tot een Monitor Brede Welvaart. Voor de visuele presentatie adviseerde ze de *Better Life Index* van de OESO als inspiratiebron te gebruiken. In juni 2016 is er een Kamerdebat gevoerd over het rapport van de commissie met daarin het advies om een jaarlijkse Monitor Brede Welvaart te laten ontwikkelen door het CBS ten behoeve van het jaarlijkse verantwoordingsdebat in mei. In het Kamerdebat stemde een ruime Kamermeerderheid in met het rapport van de commissie. Vervolgens is dit commissierapport aan het kabinet aangeboden met het verzoek om een reactie op het rapport en de daarin opgenomen aanbevelingen. In januari 2017 nam het kabinet alle adviezen van de Commissie Breed welvaartsbegrip over. Er komt vanaf 2018 jaarlijks een monitor brede welvaart, opgesteld door het CBS. Daarin wordt het CES-meetsysteem voor beleidsthema's toegepast. Dit betreft niet alleen economische maar ook sociale en milieu-gerelateerde onderwerpen. In deze CES-thema's wordt onder meer aansluiting gezocht bij de SDG's.

II Selectie van indicatoren

Welke criteria gehanteerd kunnen worden voor de selectie en meting van de SDG-indicatoren is op zich al voer voor discussie. Voor onderhavige publicatie geldt het volgende:

- In beginsel worden de SDG-indicator gemeten zoals deze in de IAEG-lijst staan, los van de vraag of de betreffende SDG-indicatoren inhoudelijk of politiek relevant zijn voor Nederland.
- Als het zeer aannemelijk is (op basis van verschillende kwantitatieve en kwalitatieve bronnen) dat Nederland een doel al heeft gehaald of dat een indicator niet relevant is voor Nederland, wordt de indicator niet gemeten, ook al zijn er soms data beschikbaar. Voor een beperkt aantal indicatoren is dan een alternatieve indicator gepresenteerd die een ander licht op het doel kan werpen.
- Als een indicator uit de lijst niet beschikbaar is, is gezocht naar een alternatieve indicator die een indruk geeft van waar Nederland (bij benadering) staat bij het betreffende doel. Soms zijn extra indicatoren toegevoegd om een meer compleet beeld te geven, of om missende thema's aan te vullen.
- Alle gemeten indicatoren voldoen bij voorkeur aan elk van de volgende criteria:
 - Ze hebben een relatie met het betreffende SDG-doel (relevant)
 - Ze kunnen duidelijk verschillen laten zien tussen landen (onderscheidend)
 - Ze zijn direct te meten (beschikbaarheid van data is daar een kenmerk van)
 - Ze voldoen aan de eisen voor statistieken (kwaliteit). Verreweg de meeste indicatoren waarvoor in dit rapport een waarde wordt genoemd, komen uit officiële statistische bronnen (bijvoorbeeld CBS, Eurostat, OESO, VN, Wereldbank). Indicatoren die resulteerden uit de maatschappelijke consultatie voldoen ook aan statistische eisen.
 - Bij voorkeur worden indicatoren toegepast waarvoor internationale afspraken bestaan over harmonisatie.

Sommige doelen heeft Nederland al behaald, andere zijn niet relevant voor Nederland; deze zijn daarom niet gemeten (kolom b in bovenstaande tabel). Hierover zal Nederland overigens wel internationaal moeten rapporteren. Indicatoren waarvoor zeer aannemelijk is dat de doelen al bereikt zijn, zijn bijvoorbeeld het deel van de bevolking dat onder de internationale armoedegrens van 1,90 dollar per dag zit, dus 0 procent (doel 1.1) of het deel van de bevolking dat toegang heeft tot veilig drinkwater, dus 100 procent (doel 6.1). Indicatoren die niet relevant zijn voor Nederland zijn bijvoorbeeld 15.4.1 en 15.4.2 – bescherming van biodiversiteit in berggebieden – maar 2.3.2 over inkomens van kleine voedselproducenten is ook niet relevant omdat het betrekking heeft op kleine boeren in ontwikkelingslanden.

Overzicht indicatoren per SDG

	Aantal indicatoren officiële lijst	Nederland vol- doet geheel of vrijwel geheel aan doel	Doel is niet relevant voor nederland	Gemeten als officiële indicator	Gemeten als alternatieve indicator	Indicator nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar
SDG	a=b+c+d+e+f	b	c	d	e	f
1 Einde aan armoede	10	6	0	4	0	0
2 Einde aan honger	9	3	0	3	3	0
3 Gezondheid en welzijn	21	2	0	15	2	2
4 Goed onderwijs	8	0	0	5	1	2
5 Vrouwen en mannen gelijk	10	2	0	6	1	1
6 Schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen	9	3	0	5	0	1
7 Duurzame en betaalbare energie	4	2	0	2	0	0
8 Fatsoenlijke banen en economische groei	15	2	0	11	1	1
9 Innovatie en duurzame infrastructuur	9	1	0	6	2	0
10 Minder ongelijkheid	8	1	0	5	0	2
11 Veilige en duurzame steden en gemeenschappen	11	2	0	7	2	0
12 Duurzame consumptie en productie	10	1	0	6	1	2
13 Klimaatverandering aankpakken	6	2	0	1	1	2
14 Bescherming van zeeën en oceanen	7	1	0	4	0	2
15 Herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit	11	2	2	4	1	2
16 Vrede, veiligheid en recht- vaardigheid	21	3	1	9	3	5
17 Partnerschap voor de doelen	25	8	0	5	3	9
Totaal	194	41	3	98	21	31

Literatuur en bronnen

Boarini, R., G. Cohen and M.M. d'Ercole, 2016, *Measuring distance to the SDG targets. A pilot assessment of where OECD countries stand*. July 2016. Parijs: OECD.

CBS, 2015, *Green Growth in the Netherlands 2015*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS, 2016, *Metten van SDGs: een eerste beeld voor Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS, 2016a, *Gelijk loon voor gelijk werk? Banen en lonen bij de overheid en bedrijfsleven, 2014*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS, CPB, PBL, SCP, 2014, *Monitor Duurzaam Nederland 2014*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Compendium voor de Leefomgeving, 2018. *Waterkwaliteit KRW, 2015*. www.clo.nl

Compendium voor de Leefomgeving, 2018a. *Visbestanden in de Noordzee 1947–2017*. www.clo.nl

Destatis, 2017a, *Sustainable Development in Germany; Indicator Report 2016*. Statistisches Bundesamt (Destatis).

Destatis, 2017b, *Sustainable Development in Germany; Data relating to the Indicator Report 2016*. Statistisches Bundesamt (Destatis).

Dorsselaer, S. van, M. Tuithof, J. Verdurmen, M. Spit, M. van Laar, K. Monshouwer, 2016, *Jeugd en riskant gedrag 2015; Kernegegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren*, Utrecht: Trimbos Instituut.

ECN, PBL, CBS, 2017. *Nationale energieverkenning 2017*. Amsterdam/Petten: ECN.

EHLEIS, 2015, *Health Expectancy in the Netherlands*, EHLEIS Country Reports, Issue 8, April 2015. European Health and Life expectancy information system.

Elsevier, 2017, www.scival.com, accessed through Scopus September 2017.

Eurostat, 2017, *Sustainable development in the European Union. Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context*. Luxemburg: Eurostat.

Gaalen, R. van en B. Kazemier, 2015, *Kwaliteit van leven in Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Gaalen, R. van en S. te Riele, 2017, *Kwaliteit van leven in Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Graveland, C. and K. Baas, 2012, *Improvement of the national water balance; Water stocks; feasibility of water balances per river basin*, Final report on Eurostat Water Statistics Grant. The Hague: Statistics Netherlands.

Graveland, C. and K. Baas, 2016. *Sustainable Development Goals for water – SDG 6.4 – Three step approach for monitoring*. The Hague: Statistics Netherlands, Deltares and eLEAF.

Graveland, C., K. Baas and E. Opperdoes, 2017. *Physical water flow accounts with Supply and Use and water asset / water balance assessment NL*. The Hague, Statistics Netherlands 2017.

Hedström, H., 2016, *Economic Growth in the UN Post-2015 Development Agenda: A Critical Analysis*. Upsala: Upsala University.

ICES, 2017a, *Herring (Clupea harengus) in Subarea 4 and Divisions 3.a and 7.d, autumn spawners (North Sea, Skagerrak, Kattegat, and eastern English Channel)*. 19 p. 31 May 2017. Copenhagen, Internationale Raad voor het Onderzoek van de Zee.

ICES, 2017b, *Cod (Gadus morhua) in Subarea 4, Division 7.d and Subdivision 3.a.20 (North Sea, eastern English Channel, Skagerrak)*. 14 p. 30 juni 2017. Copenhagen, Internationale Raad voor het Onderzoek van de Zee.

ICSU/ISSC, 2015, *Review of Targets for the Sustainable Development Goals: The Science Perspective*. Paris: International Council for Science (ICSU).

ISTAT, 2017, *ISTAT Indicators for UN Sustainable Development Goals (SDGs)*. Rome: Italian National Institute of Statistics.

Kroll, C., 2015, *Sustainable Development Goals: Are the rich countries ready?* Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. Marine Chemistry, Vol. 177 (2015).

Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2016, *Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen; inventarisatie nationale implementatie* (levend document, versie 31 december 2016). Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2017, *Eerste Nederlandse SDG-rapportage: Nederland ontwikkelt duurzaam*. Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2009, 31532 Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Voedingsbeleid*, nr 18. 2009: p. 22. Den Haag.

Moonen, L. en L. Stroucken (eds), 2015, *Welzijn in Nederland 2015*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Noordzeeloket, 2018. www.noordzeeloket.nl

OECD, 2017, *How's Life? 2017. Measuring Well-being*. Parijs: OECD.

OECD, 2017a, *Health at a Glance 2017*. Parijs: OECD.

Ospar, 2018, <https://oap.ospar.org/>

Pharos, 2013. *Vrouwelijke Genitale Verminking in Nederland – Omvang, risico en determinanten*. Utrecht: Pharos.

Piketty, T. ,2014, *Capital in the twenty-first century*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.

Potting, J. en A. Hanemaaijer (eds), R. Delahaye, J. Ganzevles, R. Hoekstra en J. Lijzen, 2018, *Circulaire economie: wat we willen weten en kunnen meten; Raamwerk en nulmeting voor monitoring van de voortgang van de circulaire economie in Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Prorail, 2016. www.jaarverslagprorail.nl

RIVM, 2014, *Zorgbalans 2014, prestaties van de Nederlandse gezondheidszorg*. Bilthoven: RIVM.

RIVM, 2014a, *Een gezonder Nederland; kernboodschappen van de Volksgezondheid Toekomst Verkenning, 2014*. Bilthoven: RIVM.

RIVM, 2017, *Trendscenario Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018*. Bilthoven: RIVM.

Rutgers, 2017. *Seksuele gezondheid in Nederland 2017*. Utrecht: Rutgers.

Sachs, J., G. Schmidt-Traub, C. Kroll, D. Durand-Delacre and K.Teksoz, K., 2016, *SDG Index & Dashboards*. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

Sachs, J., G. Schmidt-Traub, C. Kroll, D. Durand-Delacre and K. Teksoz, 2017, *SDG Index & Dashboards Report*. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

SER, 2010, *Meer werken aan duurzame groei*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

SER, 2013. *Energieakkoord voor duurzame groei*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

Smits, J.P.H., 2015, *CBS activiteiten op het terrein van brede welvaart en duurzaamheid*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Smits, J.P.H. en G.J. Eding, 2015, *Bridging the gap: integrating the measurement of SDGs with existing statistical frameworks*. Genève: UNECE.

Smits, J.P.H. en R. Hoekstra, 2011, *Measuring sustainable development and societal progress: Overview and conceptual approach*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Soethoudt, H., M. Vollebregt en M. van der Burgh, 2017, *Monitor 2017 Voedselverspilling – Update 2009–2015*. Food & Biobased Research nummer 1747, Wageningen: Wageningen University.

Statistics Sweden, 2017, *Statistical follow-up of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Stockholm: Statistics Sweden.

Stiglitz, J.E, A.Sen en J.-P. Fitoussi, 2009, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris: Commission on The Measurement of Economic Performance and Social progress.

Telos, 2017, *Nationale Monitor Duurzame Gemeenten 2017*. Tilburg: Telos.

Tijdschrift Milieu, 2016, *Themanummer Groene Welvaart*. VVM, september 2016.

Tweede Kamer, 2016a, Brief van de minister voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking (Tweede kamer, vergaderjaar 2015–2016, 33 625, nr. 2013). Den Haag.

Tweede Kamer, 2016b, *Welvaart in kaart; rapport van de Tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip* (Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 34 298, nr. 2). Den Haag.

UN, 2015, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*; Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2014 (A/Res/70/1). New York: United Nations.

UN, 2016a, *Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainability Development Goal indicators* (E/CN.3/2016/2/Rev.1). New York: United Nations.

UN, 2016b, *The Sustainable Development Goals Report 2016*. New York: United Nations.

UN, 2017a, *Revised list of global Sustainable Development Goal indicators*. New York: United Nations.

UN, 2017b, *The Sustainable Development Goals Report 2017*. New York: United Nations.

UNECE, 2014, *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*. New York/Genève: United Nations.

VVD, CDA, D66 en ChristenUnie, 2017. *Vertrouwen in de Toekomst Regeerakkoord 2017–2021*.

WCED, 1987, *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development, Oxford: Oxford University Press.

WoON, 2015. *Woononderzoek Nederland 2015*. www.woononderzoek.nl

WRR, 2013, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Afkortingen

BMI	body mass index
bni	bruto nationaal inkomen
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CES	Conference of European Statisticians
CGN	Centrum voor Genetische Bronnen Nederland
CO ₂	kooldioxide
COFOG	Classification of the Functions of Government
CPB	Centraal Planbureau
CRED	Centre for Research on the Epidemiology of Disasters
ECDC	European Centre for Disease Prevention and Control
ECN	Energieonderzoek Centrum Nederland
EEA	European Environmental Agency
EHLEIS	European Health and Life expectancy Information System
ESS	European Social Survey
EU	Europese Unie
FAO	Food and Agricultural Organization of the United Nations
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
FSC	Forest Stewardship Council
ha	hectare
hiv	humaan immunodeficiëntievirus
IAEG-SDGs	Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal indicators
ICES	International Council for the Exploration of the Sea
ICSU/ISSC	International Council for Science/International Social Science Council
IDEA	International Institute for Democracy and Electoral Assistance
IVZ	Stichting Informatie Voorziening Zorg
kg	kilogram
KRM	Kaderrichtlijn Mariene Strategie
KRW	Kaderrichtlijn Water
LADIS	Landelijk Alcohol en Drugs Informatie Systeem
LDC's	Least Developed Countries
m ²	vierkante meter
m ³	kubieke meter
MDG's	Millennium Development Goals
MIPEX	Migrant Integration Policy Index
mkb	midden- en kleinbedrijf
mln	miljoen
mvo	maatschappelijk verantwoord ondernemen
NEET	not in employment, education or training
NEM	Netwerk Ecologische Monitoring
ODA	Official Development Assistance
OECD/OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OSPAR	Commission for protection of the North East Atlantic
OVIN	Onderzoek verplaatsingen in Nederland
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PEFC	Programme for the Endorsement of Forest Certification
pH	zuurgraad
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies

PISA	Programme for International Student assessment
PM _{2,5}	fijnstof tot 2,5 micrometer in omvang
PPP	purchasing power parity
R&D	research and development
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
RM	Raw material consumption
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SDG	Sustainable Development Goal
SDSN	Sustainable Development Solutions Network
SER	Sociaal-Economische Raad
UN	United Nations
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe
UNSD	United Nations Statistics Department
VN	Verenigde Naties
WASH	Water, Sanitation and Hygiene
WIPO	World Intellectual Property Organization
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
WUR	Wageningen University and Research

Medewerkers

Redactie

Lieneke Hoeksma
Brugt Kazemier
Hermanus Rietveld

Auteurs

Kees Baas
Roel Delahaye
Cor Graveland
Onno van Hilten
Lieneke Hoeksma
Brugt Kazemier
Frank Notten
Ferdyn Otten
Elze Polman
Hermanus Rietveld
Sjoerd Schenau
Jan Pieter Smits
Arno Sprangers
Bart van Wezel
Mark Zuiderwijk

Met bijdragen van

Kathleen Geertjes
Edwin Horlings
Albert Pieters
Marieke Rensman
Karin van der Ven